

Alfons Garrido Escobar

**Pesca i associacionisme al litoral de Girona:
La confraria de Sant Pere de Palamós
(segles XVII–XVIII)**

Treball per l'obtenció del DEA

Directors: Dr. Joan Lluís Alegret Tejero

Dr. Joaquim Maria Puigvert i Solà

Departament de Geografia, Història i Història de l'Art

Universitat de Girona

Juny de 2006

Sumari

Sumari	2
Sumari de taules i gràfics	6
Abreviatures d'arxius i fonts utilitzades	6
<hr/>	
0. Unes paraules, per començar.....	9
1. Estat de la qüestió i hipòtesis inicials.....	13
1.1. Breu resum historiogràfic	13
1.2. Un problema de definició?.....	20
1.3. Confraries i gremis abans de la Matrícula de Mar	22
1.4. Hipòtesis de partida	26
1.5. Fonts i metodologia	29
2. La pesca, una activitat complexa.	32
2.1. El medi aquàtic, font de vida	32
2.2. Els arts de pesca	34
2.2.1. Xàvega i bolitx	36
2.2.2. Sardinal	37
2.2.3. Palangre.....	38
2.2.4. Arts menors.....	40
2.3. L'estacionalitat de la pesca.....	41
2.4. La pesca en les societats rurals: el pescador - pagès.....	43
2.5. Número de pescadors	47
3. Solidaritat, incerteses i perills.....	55
3.1. La solidaritat	55
3.2. La incertesa.....	56
3.3. Dos perills: els naufragis i el captiveri	60
3.3.1. Naufragis.....	60
3.3.2. Cors, pirateria i captius.....	65
4. La dimensió religiosa de la cultura marítima i pesquera.....	69
4.1. Incertesa i sentiment religiós	69
4.2. Els pescadors davant del mirall	70
4.2.1. La concepció ambigua del mar.....	74
4.3. Les pràctiques votives	76
4.3.1. Benedicció de barques i la temporada de pesca	77

4.3.2.	Els exvots	81
4.3.3.	Santoral marítim	83
5.	Pesca, societat i religiositat.....	88
5.1.	Les aportacions de la pesca a l'arquitectura religiosa	88
5.1.1.	Temples parroquials	88
5.1.2.	Capelles i ermites	92
5.1.3.	Convents	94
5.2.	Vida parroquial a les comunitats marítimes	95
5.2.1.	El comportament de parroquians i preveres	96
5.2.2.	L'assistència als oficis i les llicències de pesca.....	98
6.	Confraries barroques al litoral gironí.....	102
6.1.	Proposta d'anàlisi tipològica	102
6.2.	Les confraries després de Trento: Palamós i el seu entorn.....	104
6.3.	El teixit associatiu palamosí	108
6.3.1.	Sant Crist (o Nostra Senyora de la Porta)	110
6.4.	Confraries de pescadors: consideracions generals.....	112
6.4.1.	La historicitat del procés associatiu marítim	114
6.4.2.	Confraries de pescadors a Catalunya: un intent de periodització 118	
7.	La confraria de Sant Pere de Palamós.....	126
7.1.	Base social i administració	126
7.1.1.	Pertinença i composició social	126
7.1.2.	Els obrers.....	131
8.	La documentació econòmica.....	136
8.1.	Definició de comptes.....	138
8.2.	Valoració econòmica general.....	140
8.3.	El context associatiu de la vila: la resta de confraries	142
9.	Finançament.....	145
9.1.	Bací.....	145
9.2.	Acptes en espècie.....	148
9.3.	Quotes.....	150
9.4.	Censals	152
10.	Despeses i inversions	154
10.1.	La despesa ordinària	154
10.1.1.	Llum, oli i cera.....	154
10.1.2.	Les processons i la festa.....	157
10.2.	Despesa extraordinària	161

10.2.1. Altar, ornaments i retaules.....	161
10.2.2. Tenyidor	169
10.2.3. Redempció de captius	177
10.2.3.1. L'associacionisme marítim redemptor	177
10.2.3.2. La redempció a Palamós	182
11. La regulació de la pesca a la Catalunya moderna	186
12. Conclusions i hipòtesis per al futur	193
13. Bibliografia.....	197

Sumari de taules i gràfics

1. Arts de pesca distribuïts per ports (2 ^o meitat segle XVIII).....	40
2. Relació percentual d'oficis marítims a Palamós (1562–1800).....	49
3. Relació numèrica de pescadors, mariners i mestre d'aixa a Palamós (segle XVIII).....	51
4. Gent de Mar útil segons les revistes de Matrícula (1733–1799).....	53
5. Morts en mar de palamosins recollides als registres parroquials (1750– 1810).....	61
6. Advocacions de les confraries litorals dels Corregiment de Girona segons l'expedient del Conde de Aranda (1771)	105
7. Proporció professional dels confreres (2 ^a meitat segle XVII).....	110
8. Evolució de la despesa i l'ingres (1681–1725)	140
9. Percentatge d'aportació a la caixa a través dels “sobrants” (1783–1793) 143	
10. Variacions mensual dels ingressos trobats al bací de Sant Pere entre setembre i juny (1687–1691).....	148
11. Censal pendants a la confraria de Sant Telm de Palamós, 1824	153
12. Poblacions en que es pescà per pagar un retaule.....	164
13. Patrons que tenyeixen al perol de la confraria de pescadors, 1717– 1718	174

Abreviatures d'arxius i fonts utilitzades

AHG: Arxiu Històric de Girona

Fons notarial

Notaria de Palamós

Notaria de Begur

Notaria de Roses

Notaria de Calonge

Notaria de Sant Feliu

Protocols de Marina

Biblioteca

ADG: Arxiu Diocesà de Girona

Actes Episcopals

Registre de Lletres
Visites Pastorals
Cúria i vicariat general
Notalarum

SAMP: Servei d'Arxiu Municipal de Palamós

Fons Ajuntament.

Sèrie Cadastres
Sèrie Correspondència
Llibre d'Acords del Comú

Fons de confraries

Sant Sacrament
Sant Crist (Nostra Senyora de la Porta)
Sants Metges
Nostra Senyora dels Dolors
Sant Pere
Sant Telm
Llibre registre de sobrants de confraries

APP: Arxiu Parroquial de Palamós

Registre d'òbits i bateigs

Llibre d'òbits
Llibre de bateigs

AMB: Arxiu Municipal de Blanes

Fons institucions

Confraria de Sant Elm

AMLLM: Arxiu Municipal de Lloret de Mar

Fons d'institucions

Confraria de Sant Pere del Bosch

AMSFG: Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols

Fons Ajuntament

Llibres d'Acords de la Universitat

AMC: Arxiu Municipal de Cadaqués

Fons Ajuntament
Correspondència

AHMTM: Arxiu Històric Municipal de Tossa de Mar

AHFF: Arxiu Històric Fidel Fita (Arenys de Mar)

Fons notarial
Llibre de cort de Palafolls
Notaria d'Arenys

BPG: Biblioteca Pública de Girona

Fons antic
Manuscrits

0. Unes paraules, per començar...

La redacció definitiva d'aquest treball és el resultat de no poques hores de lectura, recerca, reflexió i crítica d'un material molt divers i d'unes idees i hipòtesis de pertença que, des de la seva formulació inicial ara fa uns anys, han anat canviant i transformant-se contínuament. Crec, doncs, que el resultat final, materialitzat en aquest manuscrit, resta lluny, força lluny, de les primerenques intencions que, com a jove i inexpert llicenciat, m'havia proposat poc després d'acabar la carrera d'Història.

Val a dir que mentre vaig ser estudiant d'Història de la Universitat de Girona ben poques vegades vaig sentir parlar de la pesca. La història rural de les societats d'Antic Règim que s'ensenyava i es comentava a les aules era una societat eminentment agrícola i ramadera, d'interior. A la Facultat només en vaig sentir a parlar de la pesca dues vegades, potser tres, en el marc l'assignatura d'Antropologia Econòmica. És més, no es tractava ni continguts relacionats directament amb l'assignatura, sinó més aviat reflexions en veu alta, escadusseres però incisives, sobre el sector pesquer actual i passat, del Dr. Joan Lluís Alegret, en aquell temps director de la Càtedra d'Estudis Marítims. Vàries vegades davant la classe llençà el guant a tot aquell que s'interessés per començar a estudiar el tema, a fer una petita incursió en un sector per nosaltres, llavors, tant desconegut. Un pocs estudiants, entre ells jo, vam "picar l'ham."

De seguida vam poder comprovar vàries coses. Per començar, la necessitat d'adquirir un coneixement i treballar amb uns conceptes bàsics sobre pesca dels que mai havíem sentit parlar. En segon lloc, que des d'un punt de vista acadèmic i a la llum de la bibliografia disponible, bona part de la feina en l'estudi de les societats halièutiques, passades i presents, encara estava per fer. I per últim, que a Palamós s'estava treballant fort per erigir les bases institucionals, polítiques i tècniques necessàries per recolzar i difondre les investigacions que en aquest camp es poguessin arribar a fer. Per una banda, vam conèixer l'existència de la Càtedra d'Estudis Marítims, una entitat encarregada d'investigar i difondre les activitats universitàries relacionades amb temes marítims; per l'altre, els treballs preparatoris per la obertura del Museu de la Pesca, també a la vila baixempordanesa, destinat a difondre entre el gran públic el coneixement i el patrimoni marítime-pesquer. Així,

ens integràrem en un context institucional prou actiu i dinàmic que ens estimulà ràpidament i ens engrescà a continuar treballant en el coneixement del sector pesquer en totes les seves vessants, i en la seva història molt particularment.

El primer gran contacte directe va venir de la mà de l'encàrrec que la confraria de pescadors de Palamós realitzà el 2002 a la Càtedra d'Estudis Marítims: una investigació a fons sobre el passat institucional del sector pesquer, en el marc d'una clara i ferma voluntat recuperar la seva història. Se'm oferí la possibilitat d'entomar el projecte i una de les primeres tasques fou preparar el terreny per fer-ho plausible. Per exemple, per encarar el repte va caldre organitzar, inventariar i classificar l'arxiu de l'entitat, que es trobava en pèssimes condicions. Finalment, superats els lògics i no tan lògics entrebancs, la monografia va veure la llum el 29 de juny de 2004, dia de Sant Pere.

Mentrestant, la recerca activa sobre el passat econòmic, social i cultural del sector pesquer a Catalunya ens manifestà l'escàs interès que a nivell acadèmic havien merescut fins llavors alguns dels aspectes que nosaltres consideràvem més interessants i alhora rellevants: l'organització institucional de l'activitat econòmica. Les confraries de pescadors havien estat reintroduïdes per l'administració franquista el 1947 per complir el paper de cèl·lules bàsiques per la gestió i organització del sector pesquer a Espanya. Durant aquells anys de postguerra, hom havia intentat justificar de diverses maneres el procés de reintroducció, justificació que es basaria, en part, en la recuperació i reinvençió del passat medieval i modern de les confraries pesqueres adaptant-lo al nou paper que el Règim els volia encomanar. Per tant, a partir de la literatura havia quedat fixada una concepció gremial de les confraries marítimes, ben adaptada al model associatiu cantàbric o gallec, però difícilment aplicable a altres realitats, especialment mediterrànies.

En voler aplicar el model d'interpretació conegut fins llavors a la qüestió palamosina, vam veure que el sistema grinyolava per tots costats. Alguna cosa no encaixava amb el nostre cas concret, perquè mai existí a Palamós un gremi com a tal, però sí una institució pesquera des del segle XVII en forma de confraria devocional sota l'advocació de Sant Pere Apòstol. La possibilitat de gaudir d'una beca predoctoral a inicis del 2004, i la línia de recerca oberta

per Grup d'Estudis Socials de la Pesca Marítima en història de la pesca, va afavorir un interès renovat per aquell decalatge entre teoria, escassament renovada des de l'àmbit acadèmic, i la realitat associativa de la costa catalana durant l'Època Medieval i Moderna. Els responsables de la direcció de la tesina i jo ens plantejàrem en un primer moment – un tant pretensiosament per part meva – incloure en el nostre estudi totes les confraries de pescadors de la costa de la Diòcesi de Girona, però veiérem, per sorpresa nostre, que la documentació a consultar per cada localitat era, literalment, complexíssima. La historiografia de la pesca a Catalunya està a les “basseroles”, però no per manca de fonts documentals, ans al contrari; el que és més difícil és treballar amb una documentació quasi bé sempre parcial i incompleta. Per aquest i altres motius vam creure més convenient, des d'un punt de vista metodològic i dels límits temporals del projecte, acotar el nostre treball a una realitat més objectiva, identificable, abastable i dominable, com és el cas concret, ben conegut per nosaltres, de Palamós.

L'objectiu, doncs, ha estat finalment utilitzar el cas concret del Palamós modern per introduir-nos en l'estudi de l'associacionisme marítimo-pesquer anterior a les convulsions polítiques i administratives provocades per les reformes introduïdes per la monarquia il·lustrada a partir de la segona meitat del segle XVIII. La Matrícula de Mar – nom amb que es coneix el sistema de lleves ideat per la Monarquia a partir de 1751 per dotar d'efectius humans els vaixells de l'Armada – va capgirar radicalment la situació del sector pesquer, a banda d'importat i instaurar, pels que l'han estudiat, un model associatiu extern al model confraternal devocional català que aquí presentem. La intenció és veure quina era la situació precedent, en què es caracteritzava i com encaixava l'associacionisme pesquer català en el panorama confraternal medieval i modern: solucionar, en resum, aquest decalatge primigeni. Abans, però, caldria parlar breument de les bases materials, socials i culturals del sector, i molt en concret del paper, rellevant al nostre entendre, de la religió i de les institucions eclesiàstiques en tot aquest procés.

Com en tot treball, hom queda en deute amb moltes persones que d'una manera o altre l'han ajudat, aconsellat, redirigit o frenat – en el bon sentit del terme – en algun moment del procés de confecció de la tesina. Voldria agrair en aquestes línies la atenció, dedicació i eficàcia que m'han demostrat els

responsables i treballadors de tots els arxius i centres de documentació que he visitat durant aquests darrers dos anys. Vull també agrair els comentaris i les crítiques, però sobretot el treball i esforç realitzat per en Pere Trijueque i Fonalleres per posar a l'abast i servei dels investigadors la documentació que ha anat recopilant al llarg de vàries dècades de dedicació infatigable a la història de Palamós, la qual m'ha estat una font inestimable de dades; sense aquest esforç constant d'en Pere moltes de les coses que aquí es diuen – sempre sota la meva última responsabilitat – mai hagueren vist la llum. Per últim, vull fer un especial agraïment als meus co-directors de tesina, els Drs. Joan Lluís Alegret i Joaquim Maria Puigvert, per les seves inestimables reflexions, crítiques, consells, suport i ajuda abans, durant i en acabar aquesta memòria.

1. Estat de la qüestió i hipòtesis inicials

1.1. *Breu resum historiogràfic*

Com no podia ser d'altra manera, hem de començar aquest treball com han vingut fent la majoria dels historiadors del ram: lamentant el desinterès historiogràfic en que es troba submergida la pesca malgrat ser considerada una de les activitats rurals més importants del litoral espanyol. Encara que cada vegada estigui menys fonamentada aquesta percepció, i que el grup d'historiadors que ens hi dediquem sigui a voltes més ampli i divers, no ens podem estar de manllevar les paraules del nostre amic J.A. Mateo, el qual afirmava al respecte, fa pocs anys, que “...hacer historia de pescadores artesanales o costeros es casi hacer arqueología de rescate.”¹

A tall comparatiu, podem observar que encara existeix una diferència important entre la producció historiogràfica pesquera dedicada als litorals cantàbric i atlàntic i la centrada en el Mediterrani en quant a tradició, quantitat i envergadura, diferència provocada tal vegada per la distinta rellevància que el sector pesquer va gaudir en un i altre territori. Efectivament, actualment els vessants atlàntic i cantàbric dominen una part important de la historiografia del sector gràcies a que un grup de joves historiadors, molts d'ells procedents de les facultats de Ciències Econòmiques, recentment s'ha sentit especialment atret pel procés de transformació capitalista sofert per la indústria pesquera espanyola, l'inici del qual podríem situar a la Galícia de mitjan segle XVIII de la mà d'inversors catalans – coneguts per la historiografia com a “fomentadors” i que s'accelerà amb l'abolició dels gremis el 1865.² En aquest sentit, podem destacar dos dels principals eixos entorn al quals graviten els seus treballs: per una banda, l'estudi de la modernització de la indústria pesquera espanyola, derivada de la introducció del capitalisme halièutic i amb les conseqüències de tipus econòmic i tècnic que el procés impulsà; i per l'altre les fites aconseguides en el procés d'industrialització i mecanització de la indústria conservera i del

---

¹ . Mateo, J. *Con arte y parte: Los pescadores de l'Empordà en el siglo XVIII*. [Tesis de llicenciatura inèdita] Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 1999, p. 7. Prengui's aquest treball com complementari al que aquí es vol presentar.

² Ens referim principalment als treballs de Joam Carmona, Jesús Giraldez i Meijide Pardo per Galícia, i de Ernesto López pel País Basc. Tots tres estan integrats en facultats de Ciències Econòmiques.

sector de transformació cantàbrics. Per copsar aquesta tendència pot servir-nos, per exemple, fer una ullada als treballs apareguts en el monogràfic dedicat a la història de la pesca publicat al número de 2002 de *Historia Agraria*.

Per tot això, fem ressò de l'opinió llançada per Alberto Ansola a l'últim *Congreso de la Asociación de Historia Económica* (8é, 2005), durant el qual afirmava, a la llum del panorama exposat, que “*casi todos han mirado con más detenimiento a la madera que a la carne; dicho de otro modo, la historiografía pesquera gestada a lo largo de los años noventa ha sido mucho más, si no exclusivamente, económica que social.*”³

Feta aquesta afirmació, cal puntualitzar que al costat de la historiografia econòmica també s'ha treballat en una “Història de la Pesca” de caràcter més social. Els treballs monogràfics dedicats a l'activitat pesquera al País Basc publicats en diverses revistes el 1996 i el 2002 posen de relleu el dinamisme d'aquesta producció, la qual incideix, a grans trets, en l'estudi de l'activitat als segles centrals de l'Edat Moderna i en especial en la seva organització institucional.⁴ J. Carmona, a propòsit de la investigació a Galícia en aquest camp, destaca que a partir dels anys 80 aparegueren un seguit de tesis doctorals molt influenciades per *Annales* sobre història econòmica i social regional gallega, on es destaca l'important pes de la pesca en les comarques litorals, i que la tendència actualment s'està revaloritzant.⁵ També cal

---

³ Ansola, A. “Una pesca feliz: a propósito de Alfredo Salaregui y sus pósitos de pescadores (1915–1936)”. *VIII Congreso de la Asociación Española de Historia Económica (Santiago de Compostela, 13–16 setiembre, 2005)*. Disponible a http://www.usc.es/estaticos/congresos/histec05/b6_Ansola.pdf, p. 2. Fet que justifica que la pesca hagi aconseguit meritòriament un espai propi de discussió en dit congrés de història econòmica.

⁴ Ens referim als monogràfics “La Pesca y el Mar en Euskal Herria”[Monogràfic]. *Zainak: cuadernos de antropología-etnografía*, 2002, núm. 21; i “La pesca en el País Vasco”. [Monogràfic] *Itsas: Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, 1996

⁵ Sobre un balanç de la historiografia de la pesca a Galícia Carmona, X. “La historiografía marítima de una región pesquera: Galicia”. Dins Di Vittorio, A.; Barciela, C. *La storiografia marittima in Italia e in Spagna in età moderna e contemporanea: tendenze, orientamenti, linee evolutive*. Bari: Caccuci Editori, 2001, p. 21–40. Fernández Casanova, C. (Coord.), *Historia da pesca en Galicia*. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela. Servicio de Publicaciones e Intercambio Científico, 1988.

destacar, en aquest sentit i com a aportació més recent, aprofundida i voluminosa, els treballs de X.M. Vázquez Lijó sobre les repercussions econòmiques, polítiques i socials de la implantació de la Matrícula de Mar a Galícia.⁶

En efecte, l'estudi del sistema de lleves empès per l'Armada a partir del segle XVIII, conegut com a Matrícula de Mar, ha gaudit d'un interès creixent que encara en bona mesura es manté. La Matrícula de Mar fou un sistema de reclutament marítim de la gent de mar imposat arreu de la península definitivament a partir de 1751 - hi hagué intents anteriors -, pel qual l'Armada reial es dotà dels efectius necessaris per tripular les naus de la Marina de Guerra de Sa Majestat. A canvi de gaudir el "privilegi" de poder exercir les tasques marítimes i de restar sota la jurisdicció de marina, mariners i pescadors foren obligats inscriure's en unes llistes, dites "matrícules" a partir de les quals anualment es sortejaren de lleves. El sistema requerí l'erecció i la posada en marxa d'una complexa maquinària administrativa basada en la divisió administrativa del territori i en la preparació i distribució d'una nombrosa burocràcia. Tots els esforços duts a terme per les dinasties dels Àustries i Habsburgs per engegar la Matrícula, les seves constants modificacions i les eines de gestió i control de que el sistema es dotà han concentrat bona part dels esforços dels historiadors socials del ram, sobretot gràcies al filó "inexhaurible" que suposa la ingent quantitat de documentació, molta encara per explorar, que es conserva al Archivo de Marina Don Álvaro de Bazán (Ciudad Real), en menor mesura al Archivo General de Simancas (AGS). El caire social que presenten aquests estudis són el resultat del fet que la institució naval s'encarregà de gestionar principalment el vessant humà de la marina de guerra, formada tota ella per gent de mar, i que la informació i la documentació disponible es centra, bàsicament, en aquest col·lectiu.⁷

---

⁶ Producció que queda sintetitzada en la seva recent tesi doctoral. Vázquez Lijo, X.M. *La Matrícula de Mar y sus repercusiones en la Galicia del siglo XVIII*. [Tesis doctoral inédita] Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela, 2005.

⁷ Un clàssic de la Matrícula continua sent Salas, J. *Historia de la Matrícula de Mar y examen de varios sistemas de reclutamiento marítimo*. Madrid: Impr. Fontanet, 1870. Una interessant recopilació d'estudis sobre la Matrícula a Martínez Shaw, C. (ed.) *El Derecho y el mar en la España moderna*. Granada: Universidad de Granada. Barcelona: Centre d'Estudis d'Història Moderna Pierre Vilar, 1995. Des d'una perspectiva regional Vázquez Lijo, X.M. *La Matrícula de Mar en el siglo XVIII: las repercusiones socioeconómicas en el Barbanza*. [Tesis de

Malgrat tot, un dels principals cultivadors de la matèria a Catalunya, Roberto Fernández, junt amb Martínez Shaw, denunciava el 1996 l'encara poca fortuna dels estudis socials sobre pescadors i mariners, i reclamava més atenció pels pescadors com a col·lectiu implicat i partícip de l'esdevenidor històric.⁸ Afortunadament aquest col·lectiu professional està sent recuperat i inclòs en un discurs històric alternatiu al de guanyadors i perdedors gràcies als estudis de les denominades “classes subalternes”, de les quals desconeixem encara la complexitat dels seus models de vida, de sociabilitat i de les seves creences i representacions simbòliques.⁹ A Catalunya, el Grup d'Estudis Socials de la Pesca Marítima (GESPM – UdG) ha vingut treballant en els darrers anys en una línia d'investigació sobre història social de la pesca a Catalunya, enfocant els seus esforços a les costes de l'Empordà, que ja ha donat resultats interessants.¹⁰

---

llicenciatura inèdita]. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela, 1998. Llovet, J. *La Matrícula de mar i la província de marina de Mataró al segle XVIII*. Mataró: Rafael Dalmau, 1980. Mateo, J. *Con arte y parte...*, op. cit. Queda encara camí per recórrer en molts aspectes, com ara estudis aprofundits sobre les condicions de vida i treball que les lleves imposaren a la gent de mar, que vagin més enllà de la mera quantificació i que, metodològicament, emprin materials complementaris més enllà dels produïts per la pròpia Matrícula.

⁸ Fernández, R. “Historia social, historia en construcción: una década de historia social en el modernismo catalán”. Dins Martínez Shaw, C. (ed.) *Historia moderna, historia en construcción: Economía, Mentalidades y Cultura. Congreso del Centre d'Estudis d'Història Moderna “Pierre Vilar” (Barcelona, 1996)*. Lleida: Editorial Milenio, 1999, vol. 1, p. 36. D'aquests autors cal destacar el citadíssim Martínez Shaw, C.; Fernández, R. “Per a una història de la societat pagesa tradicional: les formes de treball (IV): Els sistemes de pesca”. *Avenç*, 1982, núm. 33, p. 42–53. ID. “La gente de mar en Catalunya en el siglo XVIII”. En *Actas del I Congreso d'Història Moderna de Catalunya*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984, p. 553–567. En solitari Martínez Shaw, C. “La pesca en la Cataluña del siglo XVIII: una panorámica”. *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 1988, vol. 8, núm. 1, p. 323–338.

⁹ Fontana, J. *La historia de los hombres*. Barcelona: Crítica, 2001, p. 329–351. El silenci que fa Fontana d'aquest col·lectiu minoritari i localitzat evidencia l'escàs interès relatiu que en conjunt encara demostra el gremi d'historiadors per ell.

¹⁰ De moment la producció està centrada en la presentació de treballs de recerca per l'obtenció del DEA. Soler, G. *Del bou a la vaca: la pesca d'arrossegament a Catalunya i l'Empordà (1865–1936)*. [Treball de recerca de doctorat]. Girona: Universitat de Girona. Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, 2002. Mateo Oviedo, J. *Con arte y parte...*, op. cit. Quelcom més divulgatiu són els treballs Alegret, J.L. (ed.) *El Port de Palamós*

A la llum de la documentació disponible, un dels camps que millor es deixa estudiar és el de la sociabilitat i l'associacionisme marítim i pesquer, estratègia que la mateixa Matrícula fomentà com a mesura de control de les treballadors del mar durant el procés d'establiment de les lleves obligatòries a l'Armada. Tot i que abans de la Guerra Civil espanyola s'havien fet alguns estudis centrats en gremis i confraries marítimes, podem afirmar que la veritable producció historiogràfica en aquest camp s'inicia amb el clàssic treball de Rumeu de Armas sobre la previsió social a España, el qual atorgà a l'associacionisme marítim un pes molt rellevant, reservant-li varis capítols.¹¹ La instauració del neo – corporativisme i el sindicalisme vertical de tall feixista en la organització del treball a l'Espanya franquista va afavorir la proliferació de treballs amb la voluntat de justificar històricament la reintroducció de dit model corporatiu.¹²

A Catalunya, d'aquesta tasca se'n encarregà Colldeforns Lladó amb la publicació d'un treball sobre la vida dels gremis de mar de Barcelona, però restringida únicament al temps en que depengueren de la Matrícula.

1902-2002: memòria d'un centenari. Barcelona: Ports de la Generalitat, 2002. i Alegret, J.L.; Martí, M. (eds.) *La pesca a Catalunya.* Barcelona: Angle, 2003.

¹¹ Rumeu de Armas, A. *Historia de la previsión social en España: cofradías-gremios-hermandades-montepíos.* Madrid: Pegaso, 1944 [Ed. facs. Madrid: El Albir, 1982]. La manca de producció historiogràfica sobre aquests temes explica la reedició en facsímil de l'obra de Rumeu el 1982

¹² Bona prova d'això és l'obra del mateix Marqués de Volterra. Díez de Casares, D. *La riqueza pesquera en España y las cofradías de pescadores.* Madrid: Editorial Nacional, 1940. López Martínez, C. *Hermandades y cofradías de la gente de mar sevillana en los siglo XVI y XVII.* Sevilla: [s.n.], 1947 o Filgueira, J. *Archivo de Mareantes.* Pontevedra: Instituto Social de la Marina, 1946 [ed. facs. Madrid: Caja Madrid, 1992]. Per Mallorca, Quetglàs, B. *Los gremios de Mallorca.* Palma de Mallorca: Imprenta Politécnica, 1980 [1ª ed. 1939], p. 145-157, 185-195. A tall d'exemple des d'una òptica més global Díez G. O'Neil, J.L. *Los gremios en la España Imperial.* Madrid; Aldecoa, 1941. Guillot Carratlà, J. *Los gremios artesanos españoles,* [s.l]: Publicaciones Españolas, 1954. Capella, M; Mantilla, A. *Los Cinco gremios mayores de Madrid.* Madrid: [s.a.], 1957. Una interpretació de la historiografia de postguerra a Pasamar, G. *Historiografía e ideología en la postguerra española: la ruptura de la tradición liberal.* Zaragoza: Universidad de Zaragoza, 1991. L'opinió de Pasamar sobre l'obra de Rumeu es restringeix a dir que “una obra tan celebrada como esta de Rumeu no era más que una “Historia Social” al estilo decimonónico – una historia especial ajena a la historia política – reinterpretada en clave católico-fascista”, *op. cit.*, p. 289.

Colldeforns, el qual s'emmarca en aquesta "historiografia de postguerra", ordenà l'obra sobre la distinció entre la part gremial de les associacions (organització, funcionament, regulació, etc.) i l'actuació de les confraries (socors, festes, etc.), i ho feu des d'un punt de vista eminentment descriptiu, on l'anàlisi es limità en bona mesura a un continu lament per la felicitat de l'ordre gremial perdut de temps passats.¹³ La manca de treballs posteriors durant una bona colla d'anys explica que aquella obra, genuïnament descriptiva, continuï constituint l'obra de referència per l'estudi dels gremis de mar barcelonins i per extensió de tot el Principat.¹⁴

En el context català, a part d'alguns treball d'àmbit local, han estat les mateixes confraries de pescadors les que han començat molt recentment a fomentar i demanar la recuperació d'un discurs històric propi, iniciativa que ha desembocat en l'encàrrec al món acadèmic de la redacció de diverses monografies locals.¹⁵

Afortunadament per la historiografia, la renovació arriba i procedeix – en la línia que hem comentat – del País Basc. Els treballs de Josu Erkoreka i Ernesto López Losa han revitalitzat en primer lloc l'interès i l'història dels gremis de mar i posat de manifest, en segon terme, la complexitat del model associatiu

---

¹³ Colldeforns Lladó, F. P. *Historial de los gremios de mar de Barcelona*. Barcelona: Gráficas Marina, 1951.

¹⁴ Historiografia que va quedar restringida a la resta d'Espanya a l'estudi en bona mesura de les comunitats pesqueres i marineres a partir de l'edició i comentari d'ordenances gremials. Castañón, L. "El gremio de mareantes de Gijón". *Boletín de Estudios Asturianos*, 1982, vol. 36, núm. 107, p. 835–857. Segura Obrero, J. "El Gremio de Pescadores y Mareantes de Cartagena y la reforma marítima de Godoy (1786–1800)". *Anales de Historia Contemporánea*, 1987, núm. 6, p. 39–57. Suárez Álvarez, M. J. "El nobilísimo gremio de mareantes de Luarca". *Asturiana Medievalia*, 1975, núm. 2, p. 239–257

¹⁵ La voluntat de recuperar el patrimoni històric i documental de les confraries de pescadors l'ha iniciat la confraria de Palamós, de la qual va sorgir *50 anys d'una processó marítima. 1950–2000. La Verge del Carme de Palamós*. Palamós: Confraria de Pescadors de Palamós–Museu de la Pesca, 2000. Alegret, J.L. Garrido, A. *Historia de la Confraria de Pescadors de Palamós*. Palamós: la Confraria, 2004. Dins aquesta tendència el sector també recupera els arxius històrics i administratius. A banda del de Palamós vegeu també Sala Vila, M. *Les associacions religioses de laics: l'obreria de Santa Cristina i les confraries de Sant Pere i Sant Telm: estudi i tractament dels seus fons documentals*. [Treball final de Màster]. Girona: Universitat de Girona, 1996. Serna, E. "L'arxiu de la Confraria de Pescadors del Port de la Selva". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 1997, p. 355–382

de tall gremial de les costes cantàbriques.¹⁶ Ambdós autors, encara que des de perspectives d'anàlisis distintes, no dubten a definir les agrupacions pesqueres basques com institucions gremials, l'objectiu de les quals es dirigia a establir, exercir i reproduir algun tipus de regulació i control sobre l'activitat pesquera en qualsevol de les seves diferents fases productives i comercialitzadores. Igualment tots dos consideren la historicitat de les institucions gremials un element clau per entendre el seu desenvolupament.

En aquest sentit, López Losa, interessat en conèixer els estímuls que movien els pescadors a respectar les normes consuetudinàries per les quals es regulava la comunitat – una crítica i superació al paradigma conegut com “la tragèdia dels comunals” – considera que confraries de pescadors basques “*constituyeron un modelo de gestión y explotación específico que tendrá como elemento clave la asignación indirecta de unos derechos de propiedad que permitieron por varios siglos la explotación exclusiva de los recursos pesqueros en la costa vasca*” i posa l'accent en el paper que jugà l'accés als mercats, davant la impossibilitat de controlar i apropiar-se d'un recurs halièutic difícilment apropiable, en el procés de regulació d'exclusió: el control de l'accés als canals de comercialització del peix als mercats locals va constituir el “*principal instrumento con que ejercer y defender la exclusividad*” i l'element clau del monopoli gremial.

Josu Erkoreka, per la seva banda, fa una lúcida anàlisi jurídica i institucional de les confraries de pescadors del País Basc a partir de l'estudi de l'abundant documentació que llegaren cada una d'elles.¹⁷ Parteix de la idea que el corrent gremial fou introduït pel nord peninsular a través de la concorreguda via del camí de Santiago, procedent del centre d'Europa, si bé les primeres manifestacions no es remunten més enllà del segle XIV. Manté que els períodes en que es concentra la creació de confraries responen a moments

---

¹⁶ Erkoreka, J. *Análisis histórico-institucional de las cofradías de mareantes del País Vasco*. Vitoria: Gobierno Vasco, 1993. La producció de López Losa desemboca en la seva tesi doctoral *El sector pesquero y la industria transformadora de pescado en el país Vasco (1800–1936) Una historia económica*. [Tesis doctoral inédita]. Bilbao: Universidad del País Vasco. Departamento de Historia e Instituciones Económicas, 1996. ID. “Derechos de propiedad informales y gestión comunal de las pesquerías en el País Vasco. Un enfoque ecológico-institucional”. *Revista de Historia Económica*, 2003, vol. 21, núm. 1, p. 11–48.

¹⁷ Fet que explicaria, per altra banda, la diferència en l'abundància i qualitat dels estudis sobre aquestes institucions entre el País Basc i Catalunya.

de crisi econòmica, com la de la Baixa Edat Mitjana o durant el segle XVII, i a la dificultat de comercialitzar vers el mercat interior espanyol: “*La formalización de las costumbres y la institucionalización de unas prácticas consuetudinarias se debe a la conveniencia de adoptar medidas defensivas de carácter colectivo. En el caso vasco, la adversidad que provocan este proceso es la recesión económica que padeció el litoral justo por estas fechas.*” L’actitud gremial de les confraries es va anar accentuant amb el pas dels decennis a mesura que la forta pressió de les lleves de Marina obligava a portar un recompte de tots els professionals de l’ofici. Paral·lelament el gremialisme pesquer tendí progressivament a fer-se exclusiu – separació i desmembrament de les organitzacions en mariners i pescadors – i a produir-s’hi importants diferències jeràrquiques, estamentals i socials dins del col·lectiu, de manera que els remitgers, com veurem, trobarien moltes dificultats per accedir a la patronia i restarien en una posició de dominació i marginació social.

1.2. Un problema de definició?

Partim de la idea que la manca d’una producció de qualitat i nombrosa, semblant la dels dos exemples precedents, ens impedeix posseir al Principat, de moment, un model interpretatiu que ens ajudi a clarificar les idees i les tesis entorn a l’associacionisme marítim–pesquer català, i a definir-ne les seves fronteres i principals característiques. L’aparició de nombrosos termes al diccionari que representen significats relacionats amb les antigues associacions professionals de menestrals és un indicador, a banda de l’evolució històrica de la llengua, de la gran diversitat de models associatius que sorgiren i coexistiren a la Catalunya moderna: confraria, gremi, art, ofici, col·legi, germandat, etc. Alguns diccionaris, per exemple, defineixen confraria com una “*associació de persones generalment laiques però sota un patronatge religiós, unides per un fi piados, benèfic o d’ajuda mútua*”.¹⁸ Definició, no obstant, que per l’època moderna queda quelcom curta, ja que fins al segle XVIII el terme podia remetre també a les corporacions professionals, “*les associacions professionals de menestrals i a d’altres professions, sota una advocació religiosa*”.¹⁹ Aquest col·lectiu, que podia acollir als professional d’un o varis oficis, podia ser anomenat indistintament,

---

¹⁸ “Confraria”. Dins *Diccionari català–valencià–balear*. Palma de Mallorca: l’autor, 1930–1961.

¹⁹ “Confraria”. Dins *Gran Enciclopedia Catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1990, vol 8.

depenent del lloc, confraria, art – mot d’origen italià introduït el segle XVII – o simplement ofici. Des d’un punt de vista estrictament religiós, una confraria podia ser coneguda també amb el nom de congregació. El terme “gremi”, en canvi, tot i designar també una associació professional, portava associades unes característiques que el distingien de la resta: el seu caràcter “*obligatori, exclusiu i privilegiat, reconegut oficialment pels poders públics*”, conceptes no banals, car estan en la base mateixa de la societat estamental d’antic règim.

Pere Molas, en el seu clàssic estudi sobre els gremis barcelonins del segle XVIII, posà de manifest a partir de la documentació d’arxiu la confusió que subsistia entorn als termes “confraria” i “gremi”, alhora que advertia de la gran varietat de models associatius que s’amagaven darrera de la terminologia: “*El estudio de las estructuras gremiales presenta ante todo un problema de nomenclatura, en la cual se reflejaba la extrema confusión y variabilidad de las corporaciones*”.²⁰ En efecte, a l’alçada de mitjans de segle les associacions professionals podien emprar indistintament un o altre terme, de manera que no pocs historiadors han reproduït sovint aquesta confusió. Al respecte, Riera es queixava que “*una prueba evidente del escaso interés que hoy suscita el desarrollo de las asociaciones artesanales entre los medievalistas catalanes es la inexistencia de una terminología precisa y unánimemente aceptada. Los conceptos de oficio, arte, gremio y cofradía todavía no han sido objeto de un análisis detenido, susceptible de erradicar las discrepancias semánticas entre los investigadores*”, situació que encara resisteix una dècada després.²¹

Des de l’òptica diacrònica, les corporacions d’oficis mantenien des dels seus orígens religiosos a la Baixa Edat Mitjana el títol de “confraria”. El terme “gremi”, en canvi, encara que ja existia en llengua catalana al segle XVI segons Alcover i Moll, fou introduït al Principat per la burocràcia borbònica

---

²⁰ Sobre la confusió entre els termes Molas Ribalta, P. *Los gremios barceloneses del siglo XVIII: la estructura corporativa ante el comienzo de la revolución industrial*. Madrid: Conferedación Española de Cajas de Ahorro, 1970, p. 46.

²¹ Riera, A. “La aparición de las corporaciones de oficio en Catalunya, 1200–1350.” Dins *Cofradías, gremios y solidaridades en la Europa medieval: actas de la XIX semana de Estudios Medievales de Estella (Estella, 20–24 julio, 1992)*. Pamplona: Gobierno de Navarra, 1993, p. 292.

durant el procés d'unificació i uniformització les corporacions professionals emprés pel reformisme il·lustrat, desbancant progressivament del vocabulari oficial els mots “art”, “ofici” o “mester”.²² Per altra banda, l'element religiós ja no constituïa a l'alçada dels segles XVII–XVIII la raó de ser de les corporacions, però la seva presència en algunes d'elles encara era notable, fet que afavoriria el desconcert. Un gremi podia tenir una confraria religiosa annexa i el nom d'aquesta designar directament el gremi. Alhora, l'organització d'un ofici podia titular-se indistintament “*confraria de...*” o “*gremi de...*” tal sant, malgrat que no tingués cap vocació devocional. En resum, aquest canvi de nomenclatura permeté assimilar generalment els termes gremi a confraria i viceversa, els quals passaren a esdevenir, finalment, sinònims, provocant no poc desconcert en col·lectius – com ara el de pescadors – que no dominaven la nova terminologia. A instància d'aquests, alguns escrivans continuaren fomentant la confusió en referir-se a l'associació de pescadors de Sant Feliu com “*gremi de la confraria de...*”.²³

A finals de segle XVIII aquest desgavell terminològic i conceptual anà progressivament desapareixent gràcies als treballs de Campomanes, iniciats el 1770 en el marc de la reforma de les confraries religioses, i a la voluntat de Junta de Comerç de Barcelona, que inicià un procés de distinció i identificació de les corporacions professionals de les confraries estrictament devocionals o assistencial. Progressivament l'ús del mot “confraria” anà perdent rellevància en la documentació professional i quedà restringit a la denominació d'associacions benèfico-assistencials, en benefici del terme “gremi”, que s'estengué en el món del treball.²⁴

1.3. Confraries i gremis abans de la Matrícula de Mar

Creiem que l'Administració naval borbònica per mitjà de la Matrícula de Mar instigà políticament el canvi terminològic i legal de “confraria” per “gremi”. Fins a finals del segle XVII, les corporacions professionals marítimes, fossin o no gremials, s'anomenaven genèricament “confraries” arreu de la Península,

---

²² Ibídem, p. 50. Miró, R. “La confraria: observacions per a un anàlisi tipològica”. *Palestra Universitària*, 1991, p. 163–177.

²³ AHG. Fons notarial. Protocols de Marina. Sant Feliu de Guíxols. 1774, Novembre, 20

²⁴ Moles Ribalta, P. *Los gremios barceloneses del siglo XVIII...*, op. cit., p. 54–55

tant al País Basc i a Galícia²⁵ com a Andalusia o Catalunya. L'excepció, un tant particularment, fou Mallorca, on dites institucions prengueren el nom de "*Honorable col·legi de...*". Durant la segona meitat del segle XVIII s'inicià una campanya per uniformitzar els diferents models associatius marítics, fossin laics professionals o devocionals, d'arreu de les costes de la Monarquia Hispànica amb l'objectiu d'intervenir-los, posar-los al servei del projecte reformador i facilitar la captació i el control de la marineria. Però de manera un tant simplista s'intentà aplicar instantàniament el patró associatiu de les confraries de pescadors del Cantàbric, de marcat caràcter gremial i ben estructurades en estaments, a les confraries mediterrànies, de natura principalment devocional i assistencial. Els dos models no encaixaren bé.

En efecte, a partir de les queixes recollides a les revistes d'inspecció els diferents funcionaris de Marina observaren que l'aplicació de dit model de tall gremial tenia difícil encaix en les institucions catalanes, més pròximes com diguem a la devoció que a la professió. Per exemple, els interlocutors amb l'Administració reconeguts per uns no tenien per què ser-ho pels altres, o bé els pescadors no tenien per què estar inscrits en una sola confraria professional, sinó que podien estar repartits en vàries, escollides lliurement. Durant la seva tramitació, els esforços dels ministres de Marina trobaren no poques dificultats i una resistència força estesa dels pescadors catalans a ser enquadrats i reclosos en una única organització, perquè des de la Cort no s'havia copsat suficientment aquesta diversitat. Però malgrat la resistència i el trasbals polític producte de la Guerra d'Independència (1808–1812) i el procés constituent de Cadis (1820), la voluntat de la Matrícula s'imposà progressivament a partir de la dècada de 1820, i aquesta assimilació interessada esborrà, des d'un punt de vista teòric, la riquesa associativa de les costes de Catalunya, alhora que facilità la propagació de la confusió en la concepció de l'associacionisme marítim, que arriba fins avui en una part de la historiografia.

El problema, segons el nostre anàlisi, rau en que arran d'aquell complex procés uniformitzador s'ha confós la part pel tot en el moviment associatiu pesquer espanyol, i a qualsevol figura associativa del context marítim o pesquer, a manca d'un aprofundiment suficient i d'una contextualització

---

²⁵ Pereira Fernández, X.M. "De Cofradía "Do Corpo Santo" a Gremio de Mareantes". *El Museo de Pontevedra*, 2002, núm. 57, p. 157–169.

correcte, li ha assignat una naturalesa gremial. A partir del nostre estudi hem arribat a la conclusió que bona part de la responsabilitat d'aquesta confusió la va tenir l'Administració de postguerra, que en el marc de la introducció del neocorporativisme – sistema econòmic contrari al sindicalisme de classes que articula i jerarquitzava els interessos de les associacions professionals amb les decisions de l'Estat inspirant-se en el gremialisme medieval – recuperà de nou les confraries i les col·locà com a cèl·lules bàsiques de la gestió pesquera franquista.²⁶ Durant el procés de justificació històrica que acompanyà aquesta reinvençió, s'exaltà el passat gremial de les confraries de pescadors, sense mantenir les reserves oportunes per poder distingir altres formes d'associacionisme marítim-pesquer que existiren durant la mateixa època.²⁷ La manca producció historiogràfica posterior específica sobre aquest tema, repetim, ha permès que es reproduís indefinidament aquesta confusió inicial.²⁸

Considerem també que les institucions pesqueres espanyoles de l'Edat Moderna no tenien per què ser necessàriament sempre gremials; és més, tot apunta, a partir de la documentació que hem pogut recopilar, que a la costa mediterrània predominà el fet associatiu de caràcter religiós i assistencial, per damunt dels aspectes estrictament professionals i de regulació d'accés

---

²⁶ Sobre aquest procés vegeu Alegret, J.L. "Recursos, espacio e historicidad. La dimensión social de la pesca en el noroeste mediterráneo". En Symes, D. (ed.) *Europe's southern waters: management issues and practice*. Oxford [etc.]: Finishing News Books, 1999, p. 55-64

²⁷ El Marqués de Volterra, apologeta de les confraries de pescadors, creia que els pòsits de pescadors creats durant el primer terç del segle XX "al copiar las Cofradías que reproducían se olvidaron de la parte religiosa" i que "llevaron este mal como pecado original, ya lo pagaron al no desarrollarse como debían." El model a copiar era, doncs, les confraries medievals i modernes, gremials i religioses alhora, perfectament adaptades a la ideologia neocorporativa. Díez de Casares, D. *La riqueza pesquera...*, op. cit., p. 112. La llei de confraries de 31 de març de 1943 establia en el seu article 2º que aquestes s'anomenarien "con la genérica calificación de cofradías y conservando o recobrando en cada localidad su tradicional denominación", cosa que en realitat, per desconeixement històric del passat associatiu de la vila, gairebé mai es respectà.

²⁸ Vegeu l'exemple de Mateo, J.A. *Con arte y parte...*, op. cit., p. 79-88, que seguint a Colldeforn i el Reglament de Zalvide de 1773 atorgà a l'associacionisme marítim de forma genèrica i poc crítica una natura gremial. En la misma línia Alegret, J.L. "Recursos, espacio e historicidad. La dimensión social de la pesca en el noroeste mediterráneo". En Symes, D. (ed.) *Europe's southern waters: management issues and practice*. Oxford [etc.]: Finishing News Books, 1999, p. 55-64

als recursos de tall gremial, que es concentraren exclusivament en l'àmbit urbà i en espais ecològics concrets. La regulació del sector a la ruralia, en canvi, requeia entitats amb suficient autoritat per fer-ho, que variaren amb el temps segons les condicions polítiques de cada zona: en uns casos fou el senyor feudal i en altres els consells de les Universitats. En aquest sentit, s'obvia moltes vegades que a l'alçada de la dècada de 1820 es produí una cesura important de la mà de la "Reforma de Gremios" engegada per la Monarquia en el mar de la Matrícula, procés que transformà absolutament tot el panorama institucional marítim, i que a Catalunya engendrà noves realitats corporatives, completament diferents a les anteriors. Aquells fou el veritable moment de la uniformització del model gremial. Però en no pocs treballs es parla d'ambdós períodes com si entre ells no hagués canviat res.

Per aquests motius, l'objectiu d'aquest treball és conèixer millor la naturalesa i les característiques de l'associacionisme marítim català anterior a la introducció de la Matrícula i de la posada en funcionament del procés d'unificació gremial, a partir d'un estudi de cas: la confraria de Sant Pere de Palamós, creada a inicis del segle XVII. Volem, per tant, cobrir un buit que creiem necessari omplir per aportar una mica més de llum al coneixement de les formes de vida i treball i de la sociabilitat, cultura i mentalitat dels pescadors catalans dels segles XVII i XVIII. En aquest sentit, les entitats marítime-pesqueres aparegudes a l'Empordà rural dels segles XVI, XVII i bona part del XVIII aprofitaren un dels pocs models associatius de què disposaven: la confraria devocional i assistencial, model proposat per l'Església i que a partir de Trento gaudí d'un reforçament i difusió importants. Per això, creiem que la clau de volta de l'associacionisme marítim modern la constituí la religió i la religiositat – oficial i popular, segons els casos – dels col·lectius de pescadors i mariners que genèricament es coneixen com "*gent de mar*".

Per altra banda, aquest estudi del vessant associatiu no pot despendre's d'una introducció a les formes laborals, socials i culturals d'una professió que ha estat considerada reiteradament com quelcom particular en el panorama professional, sovint allunyada o diferenciada suficientment d'altres estils de vida de la ruralia o del món menestral urbà. Les característiques del medi, dels fruits del mar, de les condicions de treball, etc., generen i configuren un col·lectiu de professionals que, a banda d'estar carregat de

tòpics des de les primeres descripcions que es van fer d'ell, manté indiscutiblement alguns trets distintius i específics. Els resseguirem des d'aquí, posant de manifest alhora que la historicitat, l'anàlisi diacrònic i la contextualització econòmica i política juguen un paper capdal per entendre aquesta realitat social de la societat empordanesa i per extensió catalana d'Època Moderna.

1.4. Hipòtesis de partida

Durant el transcurs de l'elaboració d'aquest treball algunes de les hipòtesis en ens plantejarem al principi i que ens mogueren a iniciar-lo han anat canviant, altres les vam refusar i en van sorgir de noves a la llum de la documentació i la bibliografia que anàvem consultant, de forma que fins a la redacció final algunes de les claus interpretatives que aquí proposem del sector pesquer en general, i de les seves manifestacions associatives en particular, no van quedar fixades del tot. Una de les idees que més han canviat amb aquest treball és la visió que hom pot arribar a tenir del grup socioprofessional que conformen els pescadors catalans, del qual encara no se'n posseeix una idea clara com la que podem tenir, en el món rural, dels pagesos benestants o dels jornalers agraris. Fins ara, se'ls ha considerat un tant acríticament com un col·lectiu homogeni econòmicament, passiu i marginal socialment en el marc de les comunitats litorals atesa la seva "pobresa". Nosaltres volem posar de manifest que els diferents col·lectius de pescadors foren agents molt més actius del que fins ara s'ha considerat i que es generaren importants diferències socials dins seu motivades per la pròpia dinàmica del grup. Com s'ha dit i volem recalcar aquí, les classes subalternes tenen la seva pròpia història i cal que sigui redescoberta. Lluny de restar marginats, participaren activament de les activitats econòmiques, socials, lúdiques i simbòliques que s'organitzaven dins la comunitat rural litoral. Alhora, s'observen diferències socials i de *status* que configuren un grup dinàmic i en transformació constant, afectat com la resta de la població pels avatars polítics i econòmics, en el nostre cas concret, de l'Empordà modern.

A partir d'aquesta voluntat de recuperar i posar en valor les experiències d'aquest grup socioprofessional, plantejem les següents hipòtesis de partida:

- La nostra recerca ve a confirmar les impressions que es recollien en el ja clàssic treball de Barbaza sobre la Costa Brava i que fins ara, en el pla de la pesca, han merescut ben poca atenció. L'economia pesquera del litoral mediterrani durant els segles moderns ha de ser considerada sempre en un marc de pluriactivitat rural, a més de constituir en època de dificultats i tensions polítiques i socials, un refugi econòmic per aquells més desvalguts o afectats per les crisis del camp català. El pescador difícilment aconseguia una renda suficient treballant exclusivament del mar atesa la forta estacionalitat del recurs, i es veia obligat a recórrer a tot un feix d'activitats econòmiques, no només a la terra, per complementar els ingressos familiars. A més, quan l'agricultura no era ja suficient o les imposicions fiscals aclaparaven la comunitat, la pesca experimentava un creixement significatiu. És possible per tant, relacionar de manera força exacta aquestes variacions observades en la magnitud del sector amb els principals episodis bèl·lics i de bonança econòmica que experimentà l'Empordà en el període 1600-1750.
- S'estableix una vinculació molt estreta però particular entre les institucions eclesiàstiques i els col·lectius de pescadors que es manifesta en diferents escales. Per una banda, en determinades èpoques històriques els pescadors constitueixen el grup financer més important per les parròquies locals litorals gràcies a les aportacions econòmiques sota diversos imperatius. Durant els períodes de màxim estacional era de vital importància poder fer-se a la mar tots els dies de la setmana, fet que era aprofitat per l'Església - gràcies a la multitud de festius, 1 de cada 3 - per extreure'n una renda en forma de llicències i donatius a les obres parroquials que posteriorment era redistribuïda entre la comunitat mitjançant la construcció i reparació d'esglésies parroquials i ermites de devoció local o la inversió en el rescat de captius.
- Els pescadors, mantenen unes experiències religioses i unes pràctiques devocionals i simbòliques pròpies, fruit de les experiències vitals derivades del fet de treballar en un medi hostil i dependre econòmicament d'un recurs aleatori i fins a cert punt desconegut. Les condicions ecològiques i materials de la professió, caracteritzada per la

incertesa a nivell personal i econòmic, i del medi on es realitza situaran la religió i la religiositat en un pla central de la seva existència i fomentaran entre els pescadors un discurs i unes pràctiques votives i rituals que, degut a la seva deficient instrucció doctrinal, sovint no encaixen en el discurs religiós oficial.

- Per últim, la vinculació estreta entre Església i pesca es trasllada també al camp de la organització institucional del sector. A diferència de les regions cantàbriques, l'associacionisme pesquer català aprofità les estructures i el model associatiu proposat per l'Església per organitzar-se i ajudar a la reproducció social del grup a partir coincidint cronològicament amb canvis en la situació política i econòmica del país. Les confraries de pescadors catalanes no es caracteritzaran per tenir un marcat sentit gremial, sinó que s'estructuren en base a les pràctiques devocionals i votives dedicades al sant patró, a la participació en els actes organitzats per la comunitat i en oferir als seus membres un mínim sistema assistencial i de beneficència. En molts punts són idèntiques a altres confraries devocionals populars no professionals, de manera que respongueren amb el mateix ímpetu al foment del moviment confraternal impulsat pel Concili de Trento, o s'organitzaren social i econòmicament de manera similar a la resta de confraries del seu entorn. Fins i tot la seva pertinència no era exclusiva i trobem pescadors a quasi bé tot el teixit confraternal local. Però per les pròpies característiques de la seva feina i del marc social i cultural en que es mouen mostren també diferències significatives en el pla simbòlic, interpretatiu i de la praxis religiosa que permet identificar-les de les associacions mancades d'aquest "component marítim".
- Això porta a preguntar-nos finalment qui era doncs l'encarregat de posar ordre dins el sector. Fins fa relativament poc temps s'havia considerat l'important pes que havien tingut les confraries gremials de pescadors en la regulació tècnica i ecològica de la pràctica de la pesca al litoral català dels segles XVII i XVIII. Però avancem que cal matisar aquesta posició atès que, per una banda, els gremis no existiren sinó en punts molts localitzats - principalment ciutats -, i per l'altre, existien institucions superiors encarregades de gestionar els recursos

marítims locals. La regulació de la pesca, per tant, no recau en les organitzacions de pescadors com succeeix a altres litorals peninsulars – malgrat que sí poguessin redactar-les com a principals interessats –, sinó que en tractar-se la majoria de les vegades de béns comunals marítims – poc o nul·lament estudiats encara – és la mateixa comunitat, a través de la seva representació institucional, la universitat, l'encarregada de sancionar i fer complir dites ordenances pesqueres.

Al llarg del text s'exposaran algunes hipòtesis menors que ajuden a reforçar el que aquí plantegem. No obstant, és la nostra intenció que algunes de les idees que aquí s'apuntaran es desenvoluparan amb major extensió i profunditat en la tesi doctoral que estem ja plantejant. En resum, hem volgut aplicar unes idees que teníem plantejades a un marc local per provar la seva validesa i pertinència, a la manera d'estudi de cas. La tesi doctoral voldria ser una ampliació del marc cronològic i sobretot geogràfic del model d'anàlisi i de les hipòtesis ara explicitades.

1.5. *Fonts i metodologia*

Una breu recerca als arxius i biblioteques de la nostra regió ens posarà de manifest, almenys, dos coses. En primer lloc, que no es pot culpar de la manca d'estudis sobre història de la pesca al volum de documentació d'arxiu disponible sobre dita activitat econòmica. Una petita incursió revela les grans potencialitats tant seriades com qualitatives que ofereixen les fonts documentals en matèria pesquera. Però per altra banda, i relacionat amb aquest primer punt, també sorprèn la seva complexitat i sovint el seu lamentable estat.

Una de les principals dificultats que a nivell documental hem trobat per poder dur a bon port l'objectiu principal d'aquest estudi, l'associacionisme pesquer modern, ha estat l'estat de la documentació d'arxiu referent a les confraries de pescadors. Podem avançar que no existeix a cap port del que antigament conformava la Diòcesi de Girona una sèrie completa i en bon estat d'una confraria semblant; és a dir, que un arxiu conservi almenys els estatuts, la documentació econòmica i la llista dels seus associats de manera íntegra i que ens hagués pogut donar una idea global de la vida i gestió de

l'entitat. Si hagués existit, sens dubte l'haguéssim escollit com a model pel nostre estudi. Però tan sols hem pogut comptar amb porcions de documentació molt diferent. Pel cas de Palamós hem pogut disposar al Servei d'Arxiu Municipal de Palamós, dins la sèrie Confraries, de la documentació que es conserva de la confraria de pescadors de Sant Pere que es limita a un llibre de comptes i definicions referent al període 1680–1730 i a un llibre de comptes molt incomplet del tenyidor de l'entitat que abraça l'arc cronològic 1718–1730 a més de poder disposar d'una concòrdia, dins el mateix volum, per la reorganització, com es veurà, de l'entitat.

Durant les nostres primeres recerques en els arxius locals van poder identificar altres lligalls incomplets sobre confraries de pescadors que, sens dubte, ens han servit per recolzar o “tapar els forats” que no podíem omplir amb la documentació palamosina. Això ens comporta dos problemes dels quals en som plenament conscients. Un és que en alguns casos les afirmacions que es facin sobre l'entitat palamosina es recolzin en suposicions o impressions inferides d'altres entitats pesqueres catalanes. Per exemple, ens han estat molt útils les ordenances de la confraria de Palafrugell – l'única que es conserva, que nosaltres coneguem – o la documentació econòmica de Lloret. També hem consultat dades d'Arenys, Blanes, Tossa i Cadaqués. Un segon problema és que ens hem vist obligat a forçar-la al màxim, de manera que hom pot interpretar que ens hem pogut excedir en la seva interpretació. La manca de fonts alternatives en ha impedit valorar-la, potser, d'una manera més justa i calmada.

En qualsevol cas, hem volgut fer de la mancança una virtut. La utilització de fonts d'altres ports ens ha ajudat a portar a terme un dels objectius que ens plantejàrem en iniciar el treball: intentar bastir un estudi de cas apel·lant en tot moment al mètode comparatiu; és a dir, comparant tots les casos per descobrir-hi les semblances i diferències. En molts casos hem pogut comparar el cas palamosí amb altres realitat properes per identificar les seves particularitats i situar-lo en un hipotètic context històric i esquema interpretatiu global de la costa nord catalana, atès que no era una realitat aïllada en el panorama associatiu català. En altres moments, però, aquest objectiu no ha estat possible.

Aquest mètode comparatiu ens ha estat més fàcil de realitzar en la primera part, on s'estudien les condicions materials, socials i simbòliques de la professió de pescador. Per fer una anàlisi plausible hem hagut de recórrer a diferents fonts i arxius. Les nostres recerques al fons de diferents notaries conservat l'Arxiu Històric de Girona les hem complementades amb un altre fons que fins ara ha rebut molt poca atenció des de la història rural, el que es conserva a l'Arxiu Diocesà de Girona. Gràcies als treballs de buidatge i posada en línia duts a terme per J.M. Marqués i P. Trijueque la consulta de la sèrie de Lletres Diocesanes i el *Notalarum* ha pogut fer-se amb una exhaustivitat impossible d'aconseguir sense el recurs a aquestes eines electròniques. En concret, la consulta del registre de Lletres en posà sobre la pista de la vinculació – encara per valorar en la seva justa mesura – entre l'Església com a institució i els col·lectius de pescadors. Alhora, contenen una riquesa d'informació qualitativa enorme, que mereixeria un estudi en tota regla.

També cal esmentar que ens han estat molt útil la recerca duta a terme mentre valoràvem l'estat de la qüestió documental als municipals d'Arenys, Blanes, Lloret, Sant Feliu, Cadaqués i el mateix Palamós, on vam accedir a més al seu arxiu parroquial. També ens ha estat útil alguns documents trobats al Archivo de Marina Don Álvaro de Bazán (AMDAB), situat a Viso del Marqués (Ciudad Real).

2. La pesca, una activitat complexa.

En aquest apartat volem fer un ràpid – potser excessivament ràpid – repàs a les característiques i principis bàsics de l'activitat pesquera que practicaren les societats d'Antic Règim al litoral del Mediterrani nordoccidental. S'ha tendit a pensar que malgrat el pas dels anys, dels segles, la pesca pre-industrial havia patit molt poques transformacions en la seva dimensió tècnica i ecològica, de manera que en preguntar-se per ella des de l'època medieval o fer-ho al segle XVIII obtindríem radiografies força semblants. Una part d'aquesta afirmació és certa, però una altra d'ella no tant. Volem fer notar que malgrat l'aparença d'immobilisme s'experimentaren transformacions lentes però importants que canviaren la pròpia naturalesa de la professió, i que si bé continuaren emprant-se velles tècniques molt populars – algunes d'elles gairebé fins als anys 50 del segle XX –, se'n introduïren també de noves. Així, considerem que la pesca a l'Edat Moderna restà entre l'immobilisme i la transformació.

2.1. *El medi aquàtic, font de vida*

El Mediterrani és un mar biològicament ric en termes de diversitat, però cada espècie, per separat, proporciona biomasses en general baixes. Ha estat definit com un “mar pobre” si la seva producció es compara amb els *stocks* de l'Atlàntic, el mar del Nord, el Bàltic o les costes americanes de Terranova²⁹. Al Mediterrani la plataforma continental és escassa i li manquen corrents oceàniques suficients que permetin engendrar i sostenir masses biològiques considerables d'espècies bentòniques. En paraules de Braudel, de seguida és un mar profund, inaccessible i perillós. Per aquests motius al llarg dels segles els pescadors mediterranis han concentrat els seus esforços en capturar principalment espècies pelàgiques – grup d'espècies conegudes com “peix blau” –, animals migratoris que s'apropen i s'allunyen de la costa amb una periodicitat regular ben coneguda pels pescadors gràcies a una experiència mil·lenària en perseguir aquest tipus de peix.

---

²⁹ Hofrichter, Robert (coord.) *El mar Mediterráneo: fauna, flora y ecología*. Barcelona: Omega, 2001 p. 524–539. La bibliografia sobre la pesca a l'Atlàntic i el Mar del Nord és abundantíssima. Un resum a Mollat, M. *Europa y el Mar*. Barcelona: Crítica, 1993. Sobre la pesca del bacallà, una amena síntesi a Kurlansky, M. *El bacalao: biografía del pez que cambió el mundo*. Madrid: Península, 1997.

Així doncs, la pesca a Palamós es centrava, sobretot, en la captura de sardines (*Sardina pilchardus*), seitons (*Engraulius encrasicolus*) i verats (*Scomber sp.*), espècies totes elles molts corrents a Catalunya gràcies a les especials condicions hidrogràfiques de la seva costa. Durant el seu viatge migratori, els bancs es desplaçaven apareixent i desapareixent en intervals més o menys regulars però inestables. A un any d'abundància el podia seguir un altre d'escassetat absoluta a causa de canvis en els paràmetres del medi. Hem trobat un testimoni d'excepcional interès en les declaracions dels pescadors Antoni Mauri i Benet Morè, dos palamosins que descrivien l'any 1765, durant un plet amb l'abat del monestir de Sant Feliu la migració de les sardines en termes d'una pesca “...annual, però en algun modo és adventícia; uns anys dura més, altres menos, ab major o menor abundància conforme és fret o calorós lo temps. Y mai passa ab un sol vol o dia, sino ab distincs, admetent intermedis de varios dias, de manera que per esta rahó durant la passa no se agafa diàriament sino ab intermissió de dias. En aquesta ocassió y temporada se pesca la sardina y anchoba sens distinció de dias, ara sien festius o no, per ser ingruent en esta costa, de modo que vuy se ·n agafa molta y lo endemà ninguna o molt rara...”³⁰

Altres espècies capturades de forma habitual pels pescadors catalans eren la tonyina (*Thunnus thynnus*), i el bonítol (*Sarda sarda*). La pesca d'aquests túnids a la badia de Palamós – Calonge es feia, segons tenim constància, amb xarxes mòbils, palangres, bonitoleres, tonaires o amb les mateixes xàvegues. La major o menor distància a la costa de l'estol de tonyines permetia pescar-les amb una o altra tècnica.³¹ Les poques almadraves que existiren al litoral gironí es reduïren a uns pocs enclaus aptes de la costa.³²

---

³⁰ AHG. Fons Notarial, Protocols de Marina. Sant Feliu de Guíxols. 1765, maig, 31

³¹ Així ho recull una antiga ordenança de pesca a la platja de Calonge, redactada en temps de Pere Galceran de Cruilles al segle XV. Actualment es guarda a l'arxiu patrimonial del Castell de Calonge. De moment el text original només s'ha editat, encara sense publicar, a Garrido, A. *La pesca a Calonge a la Baixa Edat Mitjana*. [Treball de doctorat]. Girona: Universitat de Girona. Departament de Geografia, Història i Història de l'art, 2005. La pesca de tonyines amb xàvegues ens indica com ha canviat l'ecosistema marítim a causa de la sobreexplotació per part de l'home ja que avui les poques que s'endinsen al Mediterrani ho fan a moltes milles de la costa.

³² Madurell, J.M. “L'Almadrava de Tossa i la pesca del corall al Comtat d'Empúries i a la Selva de Mar” *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 1981, vol. XXV, núm. 2, p. 29–62. Existiren algunes almadraves més a la costa de la diòcesis de Girona. Salerno, F. *La pesca de tonyina*

L'especialització de la indústria pesquera palamosina en la pesca d'espècies pelàgiques suposava que el pescador havia d'aguditzar l'enginy quan aquestes se'n anaven. Sovint, una part de l'activitat derivava llavors vers espècies bentòniques, totes aquelles que viuen permanentment al fons del mar. Per Quaresma, per exemple, els pescadors pescaven i venien als mercaders locals lluços, verats, bisos, morenes i congres, a part de la bastina.³³ La nòmina es podia completar amb calamars, pops, sorells, serrans, rajades, molls, rogers, llobarros, calamars i un llarg etcètera, relació que Pere Torra recollí en el seu *Diccionarium* del segle XVII.³⁴ La distribució i quantitat de les diferents espècies a cada port depenia dels biòtops costaners que els fossin adequats, però en cap cas se les trobava formant grans moles sinó com animals solitaris o poc abundants en comparació amb els pelàgics. Els arts i ormeigs estaven alhora més especialitzats i adaptats a l'ecologia de l'espècie que es volia capturar, el que afavorí la proliferació arreu del Mediterrani d'una gran varietat aquelles i tècniques diferents.

2.2. Els arts de pesca

No volem estendre'ns excessivament en la descripció tècnica dels arts de pesca de l'Edat Moderna perquè aquí ens interessa més analitzar el rerafons històric i les conseqüències socials de la seva utilització. Una primera divisió dels arts més habituals – car la nòmina de totes elles seria llarguíssima – es pot realitzar en base a diferents criteris tècnics i ecològics i sobre una evolució cronològica fins ara escassament coneguda. Podem distingir, en aquest sentit, la pesca terrestre, aquella practicada des de la mateixa línia litoral o poques milles de la costa, de la pesca marítima, que requeria

---

amb almadraves: investigacions sobre Canyelles Majors. [inèdita], [s.d.], 2003. El bisbe concedia llicència als pescadors de Lloret per reparar la xarxa de l'almadrava local. ADG. Registre de Lletres. U-264. 1672, juny, 11. A tall comparatiu amb les almadraves andaluses Florido, D. *Evolución histórica y cultural de las almadravas en el litoral atlántico meridional (siglos XV-XX)*. Palamós: Càtedra d'Estudis Marítims. Museu de la Pesca, 2005.

³³ AHG. Fons notarial. Palamós, 245. 1648, febrer, 2.

³⁴ Veny i Clar, J. "Transfusió i adaptació d'ictionims en el Diccionarium de Pere Torra (segle XVII)". Dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980, vol. 1. A tall comparatiu es pot consultar la llista d'espècies més freqüents aparegudes a la literatura clàssica. Nolla, J.M.; Nieto, F.X. "Una factoria de salaó de peix a Roses." *Fonaments. Prehistòria i Món Antic als Països Catalans*, núm. 3, p. 187-200

desplaçaments més llargs mar endins. Cada una d'elles determinava l'ús de tècniques i ormeigs concrets i la captura de diferents espècies objectiu.

Considerem que la història de l'adaptació dels pescadors catalans al medi aquàtic està delimitada per diferents etapes, enteses *grosso modo*, durant les quals s'inventaren o s'introduïren una nombrosa varietat de tècniques i arts per ser utilitzades en un o altre context. La nostra hipòtesis és que el *take-off* de la pesca catalana identificada amb el segle XVIII³⁵ es pot endarrerir varies dècades fins a situa'l al principis del segle XVII. Així, fins a aproximadament mitjans del segle XVI, la pesca marítima era una indústria eminentment "terrestre" atès que els principals arts que s'utilitzaven per capturar els peixos es manipulaven bàsicament des de la platja (xàvegues, bolitxs, tonaires, ralls) o bé eren emprats en els extensos sistemes de llacunes rera els cordons litorals. La suma de l'arribada del sardinal a finals del 1500, l'expansió del palangre i la crisi econòmica del Principat provocada per les constants guerres i fams afavorí que la pràctica de la pesca augmentés notablement. Progressivament s'equilibraren la pesca terrestre i la pesca marítima. A finals del segle XVII i durant tot el segle XVIII la indústria pesquera catalana "colonitzà" i s'estengué per les aigües del Mediterrani vers altres indrets del litoral espanyol (Andalusia, Galícia) i francès (Llenguadoc, Provença).

A partir de l'esparsa documentació que hem pogut consultar, els arts més comuns a la zona de Palamós i les seves immediacions durant l'edat moderna foren la xàvega i el bolitx (arts terrestres), el sardinal i el palangre (arts marítims). En el següent apartat fem una petita radiografia de cada un d'ells.

---

³⁵ Aquesta fou la principal tesi defensada per Martínez Shaw, C. "La pesca en la Cataluña...", *op. cit.*, p. 323-338. ID. "La renovación de la pesca española en el siglo XVIII". Dins *Economía Marítima: actas de los XIII encuentros de Historia y Arqueología*. San Fernando: l'Ajuntament, 1998, p. 51-62. Per aquest autor, la introducció al litoral català dels bous motivà l'embranchida del sector i l'expansió vers altres aigües. Vegeu junt amb Fernández, R. "El despliegue de los bous catalanes en el siglo XVIII". Dins Martínez Shaw, C. (ed.), *Historia moderna, historia en construcción: Economía, Mentalidades y Cultura. Congreso del Centre d'Estudis d'Història Moderna Pierre Vilar (Barcelona, 1996)*. Lleida: Milenio, 1999, p. 61-75. Endarrerir la data proposada per aquests autors és una idea en procés de validació que penso desenvolupar més a bastament en el curs de la meva tesi doctoral

2.2.1. Xàvega i bolitx

Nombrosos indicis ens indiquen que després de la crisi baix medieval la xàvega – coneguda també com l'Art – continuava sent omnipresent a l'Empordà. Curt i ras, la xàvega era un art en forma de bossa que, un cop calat al mar i amb els dos extrems de la corda a la sorra, s'estirava des de la riba de la platja. La particularitat de la xàvega i el tret que la convertí en tota una institució en moltes platges catalanes és que d'ella ajudaven a estirar un nombrós grup de persones de condicions molt diferents. Sáñez Reguart, gran observador il·lustrat de finals de segle XVIII, escrivia, en nota a peu de pàgina, que els patrons de l'art “*no pueden impedir a persona alguna eche mano á tirar de la red para sacarla del mar, la qual por la fatiga ó trabajo se hace acreedora á la pesca que salga en el lance por dos tercios de parte...*”³⁶ Per aquest motiu, generalment la xàvega ha estat considerada “l'art dels pobres”³⁷ perquè al seu voltant s'hi congregaven, a banda de mercaders i curiosos, un bon número de homes, dones i nens, molts d'ells pobres solemnes o pidolaires que rebien a canvi del seu esforç alguns peixos per menjar o vendre. El paper d'aquests col·lectius en la xàvega era similar al que representava els bracers o un jornalers al camp. Per això la pesca amb xàvega complia una funció social dins el marc local gens menyspreable en èpoques de dificultats econòmiques: per exemple, una mala collita, el saqueig de la soldadesca o un cop de mala sort podia originar que molta gent es veiés empesa a acudir a estirar-la.³⁸

Una versió reduïda i nocturna de la xàvega era el bolitx, coneguda a Palamós com “art d'encendre” – per oposició al art “de rovellar” –, una xarxa que no s'emprava mai sola sinó en companyia d'un bot de llum, anomenat “foch”. Sobre un fester situat a la proa el vaixell es tenia teia encesa, la llum de la qual atreïa els peixos. Tenim constància que els palamosins pescaren amb

---

³⁶ Sáñez Reguart, A. *Diccionario Histórico de las Artes de Pesca Nacional*. Madrid, Imprenta de Vda. de Joaquin de Ibarra, 1791–1795, [Ed. facs. Madrid: MAPyA, 1989, vol .1, p. 352.]

³⁷ Barbaza, Y. *El paisatge humà...*, vol. 1, p. 281, No obstant, la frase no és seva, ja que Barbaza recollia una expressió que hem vist reproduïda en no pocs autors anteriors a ella.

³⁸ No molt diferent era la situació al segle XVIII, que segons el cadastre de la veïna Palamós molts pobres encara dedicaven els seus esforços exclusivament a “estirar l'art”. SAMP. Fons de l'Ajuntament. Sèrie Cadastres.

bolitx,³⁹ però segurament es desplaçarien o bé vers al nord cap a les cales de Begur, o cap el sud fins a la zona de cales de Tossa atès que la badia de Palamós, ampla i oberta, no era apta per la pesca “a l’encesa”.⁴⁰

2.2.2. Sardinal

La introducció del sardinal a partir del últim terç del segle XVI, procedent de les costes mediterrànies de França, va provocar un salt qualitatiu i quantitatiu molt important de la indústria pesquera catalana. Com el seu nom indica, era una xarxa composta de diversos panys que es calava a la deriva i tenia com a finalitat tallar el pas de les moles de sardina, les quals hi quedaven emmallades en travessar-la.⁴¹ Era un art molt productiu que ràpidament va ser adoptat per molts patrons en companyia dels pescadors francesos que l’havien introduït. El 1573 arribava a Palamós, provocant les queixes dels pescadors nadius atès que el consideraven un potent competidor; el 1607 es queixaren pel mateix motiu els de Tarragona.⁴² Però malgrat les reticències inicials, el sardinal acabà essent omnipresent arreu del litoral català.

---

³⁹ Contra el que s’ha cregut fins ara. El duc de Sessa arrendava el 1681 “tot lo peix se agaffa y pendrà ab xavega de ensendre en lo dit comptat y de la xarxia dita de sardinal en lo comptat y baronia de Calonge en lo modo y forma se acostuma pagar lo delme”. AHG. Fons notarial. Palamós. 1681, gener, 15. En l’inventari post-mortem de varis patrons trobem arts dedicades a l’encesa.

⁴⁰ La tècnica de l’encesa requeria utilitzar-se en badies tancades, profundes i netes, a part d’una petita superfície o eixugador des d’on arrossegar l’art o bolitx.

⁴¹ Aquest art i la tècnica d’ús han estat freqüentment descrits per tot historiador que n’ha parlat, pel que podem obviar fer-ne més referències. En qualsevol cas, les fonts més interessants no deixen de ser els clàssics de Sáñez Reguant, A. *Diccionario histórico...*, op. cit., p. 265–278, i l’obra de Salvador Riera editada per Llenoart, J; Camarassa, J.M. *La Pesca a Catalunya el 1722: segons un manuscrit de Joan Salvador i Riera*. [Barcelona] : Museu Marítim. Diputació de Barcelona, 1987.

⁴² Opinió, per altra banda, recurrent en la història de la pesca sempre que s’ha introduït un nou art més productiu que genera competència entre els pescadors als mercats del peix. Vegis López Linaje, L.; Arbex, J.C. *Pesquerias tradicionales y conflictos ecológicos, 1681–1794*. Madrid: MAPyA, 1991. Sobre el conflicte del sardinal a Palamós Costa, M.M. “Conflictes de pesca a les mars de Palamós (1571–1576)”. *Estudis del Baix Empordà*, 1995, núm. 14, p. 157–162. Recasens, J.M. “Notícies sobre la pesca i els pescadors de Tarragona (segles XVI i XVII)”. *Quaderns d’Història Tarraconense*, 1997, núm. 15, p. 100.. El mateix havia ocorregut amb les tonaries el 1400

Bona part del recel inicial que despertà el sardinal estava motivat, en primer lloc, perquè la complexitat i la quantitat de malla que s'emprava per fabricar la xarxa el convertia en un art car, només a l'abast d'uns pocs o, fent l'esforç, com ens explica Mateo, demanant els diners en préstec a algun mercader amb interessos en el sector.⁴³ Restar ben assortit i tenir-ho tot en propietat, de "segona mà", "*...llagut guarnit de vela i de tots sos components arrays per a pescar [i una] barcada de tres pessas de sardinal...*" podia costar, com a l'Aleix Carbonell de Sant Pol, 225 lliures.⁴⁴ Díficilment un pescador corrent podria accedir directament a comprar quelcom semblant sense endeutar-se o, com era freqüent a l'època, si no era que cada tripulant aportés una part de la companyia, és a dir, un o varis panys de sardinal.

En segon lloc, l'ús del sardinal gaudí aviat de la protecció de les autoritats gràcies a la seva productivitat, provocant incomoditat a la resta d'arts que utilitzaven els mateixos espais, especialment les xàvegues i les nanses. Cada patró havia de seguir les normes que generalment a la majoria de ports establien els privilegis que gaudia cada ormeig, de forma que s'havien de situar més o menys aterrats a la costa o calar a una determinada hora. Sáñez Reguart observà, per exemple, les obligacions dels nansers envers els sardinals, car "*...para evitarlo, retiran los nanseros sus artes más hacia la banda de tierra; porque el sardinal mecere esta preferencia como arte más lucrativo, de lo contrario sucede que las redes tropiezan o se enredan en su curso o deriva con las boyas de las nansas*". Les xàvegues, al seu torn, havien d'esperar al matí a que arribessin els sardinals a port per poder iniciar la seva calada.⁴⁵

2.2.3. Palangre

El palangre era un art molt menys productiu que la xàvega, el bolitx o el sardinal, més senzill però alhora més perillós per practicar-se tot temps a mar obert. La descripció d'un funcionari de l'Estat el 1767 ens pot servir per definir els seus trets característics: "*Dicha pesquera de palangre, que*

---

⁴³ Mateo, J. Con arte y parte..., op. cit., p. 103.

⁴⁴ AHG. Fons notarial. Protocols de Marina. Sant Feliu de Guíxols, 389. 1762, gener, 11

⁴⁵ Sáñez Reguant, A. *Diccionario histórico...*, op. cit., p. 376-377. Al segle XV havien estat les xàvegues les que havien gaudit dels privilegis davant tonaries i palangres. Garrido, A. *La pesca a Calonge...*, op. cit.

regularmente la ejecutan muchas leguas dentro del mar y que mucha parte del año no pueden participar por falta de zebo o carnada; cuando la oportunidad les permite el ejecutarlo las mas veces se les inutiliza el trabajo por no sacar pescado, y de otra parte estan expuestos a naufragios en los temporales de viento y ser apresados de corsarios argelinos”⁴⁶

Des del punt de vista tècnic diversos inconvenients limitaven l'ús del palangre, com per exemple la perillositat de la meteorologia hivernal. Un altre problema era la inseguretat de l'espai en què es practicava la pesquera, perquè navegar a mar obert fàcilment podia implicar, com veurem, ser capturat per una nau corsària. En tercer lloc, la necessitat d'utilitzar esquer com a carnassa per les presses, atès que la carnassa reduïa molt el marge de beneficis dels palangrers, i a més tampoc era segur que sempre en poguessin comprar, malgrat els privilegis per aconseguir-ne. Econòmicament el palangre no podia competir amb el rendiment de la xàvega o el sardinal perquè el volum de pesca era inferior.⁴⁷

Que el palangre subsistís i fos comú arreu de la costa – gairebé tots els patrons tenien alguna peça de palangre – estava motivat per la seva polivalència. Es podia emprar tot l'any, fos hivern o estiu – sempre que les condicions meteorològiques ho permetessin –, els rendiments eren constants i els ritmes de treball que exigia el feien compatible amb altres activitats. També era un ormeig bastant més barat. Sáñez apuntava que *“ademas de quanto se ha dicho sobre la pesca del sardinal, conviene advertir que los mismos pescadores van prevenidos de cierto número de palangres, para en caso de hallar poca sardina no perder el viaje, pues con la que pueden conger ceban los anzuelos y ejerciendo á un tiempo dos pesqueras, logran muchas veces colmada recompensa”*,⁴⁸ mentre que Barbaza comentava que els catalans havien adquirit molta habilitat, i mentre els marsellesos l'havien

---

⁴⁶ Recasens, J.M. “Notícies sobre la pesca i els pescadors...”, *op. cit.*, p. 77–78

⁴⁷ Fernández, R.; Martínez Shaw, C. “Per a una història de la societat...” *op. cit.*, 1980, núm. 33, p. 44.

⁴⁸ Sáñez Reguant, A. *Diccionario histórico...*, *op. cit.*, p. 378

abandonat, “*els catalans, que són més ardits, vénen aquí a fer-la de tant en tant*”⁴⁹

Això explica que en la relació numèrica aproximada d'arts per ports, que pogué establir J.A. Mateo a partir dels contractes de patronia durant la segona meitat del segle XVIII, el palangre aparegui en primer lloc com l'art més comú entre els patrons.

1. Arts de pesca distribuïts per ports (2° meitat segle XVIII)

Port	Palangre	Sardinal	Soltas	Armellades	Corall	Xàvegues	Bogueres	Nanses	Bolixs
Llançà (4)	4	2	3	2	1	2	3	1	1
Selva de Mar (24)	15	0	7	5	5	18	1	1	10
Cadaqués (47)	39	2	31	30	8	11	28	2	2
Roses (34)	22	14	9	7	1	20	0	0	1
L'Escala (46)	40	42	10	13	22	7	1	1	1
L'Estartit (13)	8	6	1	2	3	1	1	1	1
Begur (113)	106	94	47	39	51	13	11	11	1
Palafrugell (34)	29	1	12	3	11	26	4	5	3
Palamós (12)	8	4	2	4	3	8	0	1	1
Sant Feliu de Guíxols (113)	86	101	37	5	3	14	0	3	1
Total	357	266	159	110	108	120	49	26	22

Font: Mateo, J.A. *Con arte y parte: los pescadores de l'Empordà en el siglo XVIII* [treball de recerca de doctorat]. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, 2001, p. 97

2.2.4. Arts menors

Veiem que després del palangre, els arts més comuns a l'Empordà eren els sardinals, i després, a certa distància, les soltes i les armellades, dos ormeigs

⁴⁹ Barbaza, Y., *El paisatge huma...*, vol. I, p. 407. L'autora no veie clar perquè s'havia abandonat la pesca de palangre al Llenguadoc a l'alçada del segle XVII perquè “*no ens sembla gaire perillosa, si no és quan fa molt mal temps*”.

considerats menors i utilitzats per pescar principalment espècies bentòniques. Efectivament, si acabada la temporada de pesca de pelàgics hom volia continuar pescant malgrat les inclemències del temps, havia de recórrer a utilitzar nombrosos ginys per fer-ho. Sabem gràcies a la declaració dels anteriors pescadors citats, que “...*en tot lo Yvern, y en lo temps intermedi de una a altra passa los pescadors no usan dels sardinals ni hixen a pescar ab estos ormeigs; si que ab instruments totalment distincts de aquells y propis per la pesca estable que se cria en est mar com són soltas, armellades, nansas, palangras y arts...*”⁵⁰ Soltes, armellades i nansas eren ormeigs sedentaris, molt especialitzats i destinats a capturar espècies concretes. La relació d’ormeigs de pesca d’aquest estil – enormement llarga i fins a cert punt desconeguda – es completava amb tot un seguit de petits i senzills instruments barats i accessibles a extenses capes de la població – la canya de pescar, el rall, la fitora, la llença o una petita nansa, entre altres – l’ús del quals es defineix amb que fàcilment es podien complementar al llarg del dia amb les activitats agrícoles o amb altres tècniques de pesca, com el mateix palangre anteriorment citat.⁵¹

2.3. L’estacionalitat de la pesca

La manca d’estudis al respecte ens impedeix, de moment, conèixer en profunditat el calendari pesquer català i com aquest s’articulava en el més ampli calendari rural. Generalment s’ha tendit a pensar que la fi del pas de les sardines significava la culminació de la temporada anual de pesca. Arreu de la costa gironina les comunitats pesqueres locals solien pactar que l’inici de la temporada fos el dia següent a Pasqua – si no era molt avançada – i el seu final el dia de Sant Miquel, a finals de setembre, coincidint aproximadament amb la presència de sardines i anxoves al mar català. Parlant dels sardinals Sáñez Reguart apuntava que “...*subsiste esta pesquera gran parte del año, a causa de las largas mansiones de sardina en su paso de Poniente á Levante, y su regreso ó retorno, en cuyos dos viages emplea, según nuestros prácticos, desde Abril hasta Octubre, ó más tiempo*”⁵² Llavors,

⁵⁰ AHG. Fons Notarial, Protocols de Marina. 1765, maig, 31

⁵¹ Per una descripció d’aquests ormeigs Fernández, R.; Martínez Shaw, C. “Per a una història de la societat pagesa...”, *op. cit.*, p. 44–47. Un petit esquema dels arts menors de pesca segons la manera d’emprar-los a Roig, E. *La pesca Catalunya*. Barcelona: Barcino, 1927.

⁵² Sáñez Reguant, A. *Diccionario histórico...*, *op. cit.*, p. 376

els temporals de llevant, la fred i sobretot l'escassetat general de peix aflluixaven el ritme de l'activitat a l'espera d'una nova "passa".

No és tan clar, però, que durant l'hivern, malgrat l'escassetat relativa de recursos i reduïts a espècies bentòniques, l'aturada fos tan general ni que es complís de forma col·lectiva. Referències documentals ens indiquen que, si bé és cert que el gruix de la temporada es concentrava en els mesos estivals, la pesca durant l'hivern no era infreqüent, sinó que molts patrons de xàvega, bolitx o sardinal continuaven exercint l'activitat en altres escenaris i amb altres tècniques, como ara emprant el palangre o dedicant-se a la pesca del corall, activitat d'una enorme rellevància econòmica tant al Cap de Creus com als entorns de Begur.⁵³ Una altra costum pesquer que no hem pogut documentar però que observà Amades era aquella per la qual un patró que no tenia tots els ormeigs deixava la seva explotació i es posava a ordres d'un altre patró com a remitger la resta de l'any.⁵⁴ Com hem dit, els rendiments a l'hivern eren menors però la nòmina de peixos que es podien pescar continuava essent molt llarga; és més, sovint les sardines romanien per la costa catalana més enllà de l'octubre. A Cadaqués per exemple, es considerava que les companyies que havien acudit al sorteig de les cales no podien desfer-se fins la fosca de Sant Miquel, últim dia de la temporada estival, però per totes aquelles que volguessin continuar pescant s'organitzava un nou sorteig per ordenar l'accés a les cales fins el següent dilluns de Pasqua de Resurrecció. A Palamós, queda clar que un cop finalitzada la temporada de la sardina els pescador sortien a treballar "*...ab instruments totalment distincts de aquells y propis per la pesca estable que se cria en est mar...*" A més moltes llicències de pesca al bisbat són demanades també en novembre o desembre, fora del tradicional temps de la sardina, com la concedida el sis de desembre de 1629 als confreres del Santíssim Sacrament per poder pagar un estendard per la processó de Corpus.⁵⁵

---

⁵³ Cal apuntat que la història de la pesca del corall a l'Empordà encara resta, en bona mesura, per fer. A tall d'exemple citem Grau Pujol, J.M.T. *El corall a la costa del Empordà (Begur, selges XVIII-XIX)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1993. Martín, E. "Los coraleros catalanes en el litoral argelino en el siglo XVIII". Dins Martínez Shaw, C. (ed.) *El Derecho y el Mar...*, op. cit. Raurich, S. *Los coraleros begurenses*. Girona: [s.n.], 1960.

⁵⁴ Amades, J. *Folklore de Catalunya*. Barcelona: Selecta, 1979-1980, vol. 3, p. 823

⁵⁵ ADG. Registre de Lletres. U-235, f. 103. 1629, desembre, 24.

La Quaresma en particular incitava extraordinàriament als pescadors a fer-se a la mar a l'hivern gràcies a que la demanda de peix fresc o en conserva en períodes d'abstinència de carn assolía el màxim anual. Mentre, els governs municipals asseguraven mitjançant ordenances estrictes que els mercats durant aquelles dates restessin ben assortits de tota classe de peix. La voluntat fer front per Quaresma a la demanda dels consumidors portava alguns mercaders "previsors" a comprar als pescadors per avançat les seves captures, com ho va fer Francesc Garrell de Pals al palamosí Pere Resador, el qual li comprà tot el peix de palangres o soltes: lluços, verats, pagells, bisos, oblades, morenes i congres, a 19 sous el quintar.⁵⁶ En altres comunitats i en altres contextos trobem contractes de compra-venta semblants, el que ens indica que durant la tardor-hivern el circuit comercial del peix es mantenia igualment actiu i dinàmic.

Per tant, la cesura que s'establia fins ara entre temporada de "pesca" i "no pesca", entre feina al mar i feina al camp, haurà de ser relativitzada i pensar que els límits temporals es fan difusos i aleatoris, amb una màxims i uns mínims però amb una pràctica pesquera romanent tot l'any que es combinaria amb l'agricultura gràcies, per exemple, a les aportacions del treball familiar o al possibilitat de combinar les tasques agrícoles amb el calament de petits ormeigs arran de costa.

2.4. La pesca en les societats rurals: el pescador – pagès

*"Perhaps, the most common strategy used by fishermen to adapt to uncertainty is to combine occupations."*⁵⁷ Arreu del món, la pesca litoral rarament s'ha exercit en exclusiva, sinó que s'ha combinat amb la caça, l'agricultura i una llarga relació d'ocupacions laborals. A les comunitats rurals marítimes en les que es sector pesquer ocupava un espai preeminent, la pluriactivitat era una estratègia de reproducció recurrent, de forma que és difícil assignar a cada treballador una categoria socioprofessional. Per J. Mateo, va ser l'antropòleg Raymond Firth el primer en observar i conceptualitzar aquest fenomen en l'estudi dels pescadors de Malàisia. Des de llavors, l'economia pesquera s'ha percebut com la combinació de dues o

---

⁵⁶ AHG. Fons notarial. Palamós, 563. 1523, febrer, 17.

⁵⁷ Acheson, J. "Anthropology of fishing." *Annual Review of Anthropology*, 1981, núm. 10, p. 219

més activitats, en la qual la pesca, quan constituïa la principal ocupació, determinava els períodes i els ritmes del treball dedicat a les altres.⁵⁸ Era també possible que totes elles estiguessin lligades exclusivament a la pesca, però en aquest cas es solien combinar diferents tipus de pesquera, generalment en diferents règims de participació. Al Cantàbric o a l'Atlàntic la pesquera durava tot l'any, sempre que el temps ho permetés, perquè eren les espècies objectiu les que anaven canviant.⁵⁹

En altres indrets, com al Mediterrani occidental, es podia arribar a combinar la pesca al mar amb la pesca als estanys,⁶⁰ abans de que aquests fossin assecats, però sempre amb un romanent de producció agrària per acabar de complementar una pesquera insuficient a l'hivern. En aquest sentit Braudel remarcava aquella "*asombrosa asociación de la labranza, los huertos y la pesca, es decir de la vida agrícola y marinera*", fruit de la "*sabia fórmula de vida que, acorde con las viejas tradiciones marítimas del Mediterráneo, que convina los escasos recursos de la tierra con los escasos recursos del mar*". Efectivament: "*el mar no es por si solo lo bastante rico para alimentar a sus hombres.*" Tampoc la terra.⁶¹

En aquest marc de pluriactivitat marítima, la figura del pescador-pagés és històricament omnipresent a tota la conca del *Mare Nostrum*, però hi ha diferents interpretacions per explicar l'aparició i reproducció d'aquesta figura. L'indispensable aportació a l'economia familiar dels ingressos

---

⁵⁸ Mateo, J. *Con arte y parte...*, op. cit., p. 23.

⁵⁹ Per aquest aspecte de la pesca al País Basc Huxley, M. B. "Las industria pesquera en el País Vasco peninsular al principio de la Edad Moderna: ¿una edad de oro?." *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, 2000, núm. 3, p. 29-75

⁶⁰ Si encara existia l'estany de Castelló quan hi arribà Zamora a finals del segle XVIII era per les 1000 lliures que la pesca que li reportava al compte d'Empúries. Observà que el peix que venia del mar "*...se coge por medio de unas redes que se ponen en lugar de las compuertas. Si tardan en su tiempo a abrir las compuertas, cuando sube el pescado se les ve tan espesos que podrían cortarse con una espada, y pican en las compuertas*". Zamora, Francisco de. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Barcelona: Curial, 1973, p. 354. Vegeu també Matas, J. *Els estanys eixuts*. Girona: Diputació de Girona, 1986.

⁶¹ Sorpren que Braudel dediqués escasament mitja pàgina a caracteritzar els pescadors mediterranis, dels quals destacà la impossibilitat de viure-hi tot l'any. Braudel, F. *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*. Madrid: Fondo de Cultura Económica, 1993, vol. 1, p. 188-189.

procedents de l'agricultura revelen alhora un altre dels trets característics de tots els pescadors: la seva pobresa.⁶² Les condicions en que viu el pescador mediterrani “*lo hacen bastante más dependiente que al productor agrario o lo obliga a una pluriactividad de la unidad doméstica para eludir el mercado en algunos bienes del consumo con una huerta o algunos animales*”.⁶³ Rafael Domínguez conclou que “*...la actividad pesquera se integra generalmente dentro del esquema de la pluriactividad de las sociedades campesinas*” per permetre i afavorir la reproducció social i la maximització de l'aprofitament de la força de treball familiar, en un context que “*inducía de muy diversas maneras al campesino a mercantilizarse para la compra de productos alimenticios que no producen, manufacturas, y hacer frente a las rentas (diezmo, impuestos, deudas diversas, etc.)*”.⁶⁴ La pesca estacional, per tant, seria insuficient per mantenir la unitat familiar, i la pluriactivitat seria una estratègia adaptativa de supervivència al medi ecològic, econòmic i institucional mitjançant l'explotació intensiva del treball de tots els seus membres.

L'estudi de la geografia regional de la Costa Brava de Y. Barbaza és un clàssic per aproximar-se a aquesta realitat econòmica pesquera del litoral empordanès medieval i modern, el qual ha marcat fins ara la concepció que tenim de l'estil de vida del pescador català nordoccidental. Per la geògrafa francesa la constitució de la figura del pescador-pagès tenia una cara amable, ja que “*el mal temps i els ocis forçats de l'hivern, la insuficiència dels recursos, el plaer ben mediterrani de veure vi de la pròpia vinya, tot incitava el pescador a comprar un racó de terra i artigar-lo per plantar-hi alguns ceps*”. Fins que no s'estudii amb més profunditat aquest aspecte de la història de l'Empordà aquesta frase serà recurrent a qualsevol estudi d'aquest tipus. Cada jove pescador tendeix a assimilar aquest model productiu, “*veritable aspecte de la vida mediterrània*” per la seva estabilitat.⁶⁵

---

⁶² Cabantous, A. “Ponant et Levant aux XVII et XVIII siècles: des communautés halieutiques semblables?” Dins Riecau, J.; Cholvy, G. (dirs): *Le Languedoc, le Roussillon et la mer. Des origines à la fin du XXe siècle*, París, L'Harmattan, 1992, p. 180

⁶³ Mateo, J.A. *Con arte y parte...*, op. cit., p. 24

⁶⁴ Mateo, J. *Con arte y parte...*, op. cit., p. 24. Domínguez Martín, R. “Sociedad y reproducción de las economías familiares en el norte de España (1800-1860)”. Dins Le Play, F. *Campesinos y pescadores en el Norte de España*. Madrid: MAPyA, 1990, p.171-214.

⁶⁵ Y. Barbaza. *El paisatge humà...*, vol. I, p. 285-287

El pas de pagès a pescador en el medi marítim ja no era tan recurrent ni acceptat amb naturalitat pels contemporanis, sinó que era sempre el resultat de la crisi, de la insuficiència dels recursos agrícoles, d'un context depressiu: *"la pesca és un mal menor, una activitat d'emergència, que progressa en els períodes de crisi, de penúria, i recula quan torna la prosperitat"*. El pagès acut al mar només quan la situació ho requereix, i se'n separa tan bon punt la perspectiva de futur es torna favorable. Al Llenguadoc *"la pluriactivité n'a pas été un phénomène transitoire; adaptation à la crise permanente de la viticulture languedocienne, elle a pris aussi un caractère permanent"*.⁶⁶ Al litoral empordanès, en canvi, la temporalitat es va manifestar sobretot al finals del segle XVII. Creiem que va ser la ocupació francesa i la presència de tropes el que obligà l'home de terra a fer-se pescador per poder suportar les càrregues fiscals i materials que generaren l'ocupació, la destrucció i la crisi econòmica generalitzada.

Per tant, les condicions econòmiques o polítiques determinen la expansió o contracció de la pràctica pesquera: les planes fèrtils tornen el treballador en pagès i les costes articulades en mariners o pescadors; les crisis econòmiques fomenten la pesca i les expansions conviden a abandonar-la. Es genera un cicle que fomenta o frena el transvasament d'efectius de la pesca cap a altres ocupacions en el marc rural empordanès o cap a la marina comercial. Com hem pogut comprovar-ho ja, la pesca constitueix un recurs en temps de crisi.

A la comunitat rural de Palamós la figura del pescador-pagès ocupa un espai central en la configuració del teixit social i econòmic de la vila. Vàries fonts en revelen la quotidianitat de l'acte de diversificar les inversions i aprofitar els capitals per comprar un petit terreny o un hort. El Cadastre de Patiño de 1718 i les talles posteriors mostren un col·lectiu pesquer immers en un procés actiu de compra i venda de terres. El 1718 dels 24 pescadors que declaren pescar com activitat principal, 13 diuen conrear una vinya en segon terme, mentre que 11 declaren ser jornalers, no sabem si amb algunes

---

⁶⁶ Sobre la pluriactivitat a la regió francesa els articles de Hubcher "La pluriactivité: un impératif ou un style de vie?"; i Martin, J.C.; Pech, R. "La pluriactivité des viticulteurs en France". Dins *La pluriactivité dans les familles agricoles*. Paris: ARF Editions, 1984, p. 75-86, 137-154

parcel·les en propietat o no.⁶⁷ No hem pogut realitzar un treball serial sobre les característiques de la propietat, però seguint les tesis de Barbaza i en base a les dades de que es disposen es pot considerar que es tractava de parcel·les petites o molt petites situades a paratges propers o parròquies adjacents: La Fosca, Cap Gros, Santa Eugènia, Fanals, Sant Antoni de Calonge. Joan Capella, per exemple, llegava el 1655 2 peces de terra a les seves filles, una situada a la Fosca i l'altre a Vilarromà.⁶⁸ En Joan Simón comprava també a Vilarromà una peça de terra el 1690.⁶⁹ La peça de terra que vengué el pescador Nicolau Cadira, que havia estat prèviament del seu pare, tenia 6 vessanes i estava situada a Calonge: un pagès de Vilarromà li comprà per 200 lliures.⁷⁰ Una ullada a les viles dels voltants revela una semblança amb el patró de distribució de les terres i dels seus propietaris, almenys fins a la dècada de 1730. A Begur, per exemple, els pescadors hi tenien peces de terra distribuïdes als voltants de les cales de Sa Riera i Sa Tuna, d'extensió de sis a vuit vessanes i dedicades principalment a la vinya.

Malgrat que la font ens amagui la magnitud real de la indústria pesquera local, sembla que la major part dels mitjans de producció estaven en mans de propietaris de terres. Els 10 sardinals que consten al cadastre de la vila de 1718 estaven repartits de forma molt variada: 1 era d'un patró de llagut, 1 d'en Francesc Muxó que declarava treballar la seva terra i 1 d'en Josep Vilató, que ho feia a la seva vinya. La resta estava en mans de 2 pescadors-jornalers i 5 pescadors-pagesos dedicats a cultivar la vinya.

2.5. Número de pescadors

Un cop vistes les bases materials de l'activitat, podem fixar-nos en les bases socials, autèntic objectiu d'aquest treball. Una primera aproximació a aquestes bases ens hauria de portar copsar una cosa tan senzilla com és la magnitud humana de la pesca a l'Empordà i concretament a Palamós. ¿Era la pesca numèricament molt important, o era en canvi una activitat marginal?

---

⁶⁷ SAMP. Fons Ajuntament. Sèrie cadastres, 1718.

⁶⁸ AHG. Fons notarial. Palamós. 1655, juliol, 16

⁶⁹ AHG. Fons notarial. Palamós. 1690, feber, 1

⁷⁰ AHG. Fons notarial. Palamós. 1705, abril, 9

No cal dir que falten molts estudis referits al món de la pesca, i un d'ells caldria que fos basat en poder esbrinar quina era la base social, en termes quantitativs, de la indústria pesquera catalana en general i gironina en particular al llarg dels anys. Gairebé totes les dades al respecte sorgeixen durant el segle XVIII a partir de les relacions cadastrals primer i de les dades recollides a les revistes de Matrícula posteriorment. Intentar retrocedir en el temps i parlar d'aquest aspecte pels segles XVI o XVII suposa trepitjar terreny pantanós, *terra incognita*, i sempre de forma aproximativa, mai absoluta.

La demografia del sector no es pot deslligar en absolut de la seva evolució en termes d'activitat econòmica. En aquest sentit, a partir de allò exposat anteriorment i a la relació que s'estableix entre context polític i econòmic i dedicació a la pesca, observem com durant els segles moderns Palamós en particular patí dos conjuntures ben distintes que marcaren profundament l'evolució de l'activitat pesquera a la regió, i consegüentment el número dels empleats en ella. En primer lloc, les dades ens indiquen que a l'Empordà la pesca va experimentar un augment durant la quinzena i setzena centúria, a mesura que es feia patent la depauperació econòmica provocada per les crisis agràries, la presència de tropes franceses i espanyoles i la decadència de la navegació comercial.⁷¹ Aquesta etapa de crisi s'allargà vers 1725–1730 aproximadament. A partir de llavors la recuperació econòmica inverteix la tendència i la pesca, a partir de dits anys, comença a ser abandonada per les oportunitats sorgides en activitats més lucratives: la revitalització del tràfic comercial marítim amb Amèrica, l'èxit de les exportacions vinícoles i l'expansió de noves activitat com el suro afavoriren un transvasament a nivell regional del sector pesquer al sector mercant i al ram manufacturer, si bé s'observin diferències locals prou significatives.

En aquest marc d'interpretació, una primera aproximació al recompte d'aquells que es defineixen positivament com pescadors i mariners ens la proporciona, des de la perspectiva "micro", l'estudi demogràfic realitzat per

---

⁷¹ A manca de més dades, a través dels treballs de buidatge dels registres notarials de la primera meitat del segle XVII que dur a terme l'equip de l'Arxiu Municipal de Roses venen a confirmar que més del 50% dels registrats eren pescadors. Comunicació personal de l'arxiver Josep Barris. Només tenim dades de Sant Feliu, on hi havia a l'alçada de 1602 21 pescadors i 51 mariners. Marqués, J. M. "Sant Feliu de Guíxols el 1602". *Estudi General*, 1981, vol. 1, núm. 1, p. 131–135.

l'historiador local Pere Trijueque a partir del buidatge minuciós dels registres parroquials de naixements, òbits i casaments, i sintetitzat en un treball sobre la població a Palamós entre 1562 i 1950.⁷² Tot i que no explicita quin és el mètode de recompte que utilitza, arriba a una sèrie de conclusions sobre la relació percentual dels oficis relacionats amb el mar més corrents al Palamós modern⁷³:

2. Relació percentual d'oficis marítims a Palamós (1562–1800)

Ofici	1562– 1600	1601– 1650	1651– 1700	1701– 1750	1751– 1800
Pescadors	5,7	17,3	30,5	19,3	4,0
Mariners	9,2	7,8	4,6	18,0	29,1
Mestres d'aixa	6,7	4,7	3,3	1,5	3,7
Calafats	5	4	0,5	1,3	2,6
Total	26,6	33,8	38,9	40,1	39,4
Braser	10,1	18,8	22,1	23,3	12,4

Font: Trijueque i Fonalleras, P. *La gent de la vila de Palamós, 1562–1950*. Palamós: l'Ajuntament, 2002., p. 59

Com s'observa al quadre, el col·lectiu pesquer assoleix el seu màxim en el període 1650 i 1700, constituint més d'un 30% dels treballadors de Palamós. Efectivament, en el lapse de temps que discorre entre 1650 i 1730 aproximadament, Palamós és una vila eminentment pesquera. Els motius es poden associar, en primer lloc, al efectes negatius que provocà l'episodi de pesta de 1652–54 a l'Empordà, i a Palamós en particular.⁷⁴ En segon terme, la plaça militar palamosina i els seus voltants patiren de manera especialment catastròfica durant tota la segona meitat de segle XVII ser "frontera" amb França, els efectes de la pressió de l'esquadra naval gal·la i la presència

⁷² Trijueque i Fonalleras, P. *La gent de la vila de Palamós, 1562–1950*. Palamós: l'Ajuntament, 2002.

⁷³ Creiem que ha partit del recompte dels registres apareguts als llibres d'òbits, els quals tenen l'inconvenient que no sempre recullen la professió del difunt ni tampoc podem esbrinar quin és el percentatge de silenci documental. Per tant, són dades aproximatives sobre la base de la documentació disponible.

⁷⁴ Trijueque, P. "Els quatre genets de l'apocalipsi a Palamós". *Estudis del Baix Empordà*, 1992, núm. 11, p. 45–109.

constant d'exèrcits d'ambdós bàndols.⁷⁵ Un testimoni contemporani deia al respecte que “...és veritat que de temps de llur record, que serà de més de 60 anys, que en est pahís del Empurdà, entre pestes (que Déu nos preserve) y guerras, sempre se ha estat patint; que may hi ha hagut sis anys de pau i tranquil·litat”; comentant un seguit de guerres, conclou que “que han casi són estades contínues, entrant molts anys los exercits de Fransa en lo Empurdà y fent citis de plassas, devastant lo pahís y fent contribuhir als pobles ab grans contribucions y secajant molts de aquells...”⁷⁶

Els allotjaments ocasionaren no poques dificultats als governs municipals veïns, els quals es veieren obligats, com a Sant Feliu, a renegociar l'enorme deute contret i a imposar al sector contribucions especials per fer-hi front.⁷⁷ La plaça forta de Roses sofrí una conjuntura molt similar, obligant a la població a fugir a Cadaqués i l'Escala.⁷⁸ En general, el litoral empordanès es veié immers en una període de dificultats econòmiques i polítiques, fets que ocasionarien que la pesca, com activitat refugi en situacions de recessions agudes, gaudís d'un creixement important. La seva preponderància, malgrat la prohibició de l'exportació de peix català a França decretada el 1694 i el 1717, es va mantenir mentre durà la conflicte a la regió. La revifalla

---

⁷⁵ Un dels majors greuges que patí Palamós fou la guerra i els allotjaments, que afavoriren alhora l'extensió de la pesta. Reynés López, J. *Guerra al Baix Empordà de l'època moderna (mitjan segle XVII-inici segle XVIII)*. La Bisbal d'Empordà: l'Ajuntament, 2001. Espino, A. “Ejército y sociedad en la Catalunya del Antiguo Régimen”. *Historia Social*, 1990, núm. 7, p. 19–38. Una visió sobre el descontentament popular durant el període a Dantí, J. “Dels barretiners a vigatans i botiflers: la persistència dels conflictes interns”. *Afers*, 1995, núm. 20, p. 28

⁷⁶ AHG. Notarials. Palamós, 321, 1721, octubre, 15. Citat per Trijueque, P. “Els quatre genets...”, *op. cit.*, p. 45

⁷⁷ AMSFG. Llibre d'Acords de la Universitat. 1690–1701. 1697, Febrer, 10. Per fer front a les despeses i l'enorme deute que ha contret la universitat per raó la guerra contra França, la Universitat acorda imposar un tribut extraordinari el mes de maig. Arts i pescadors, relacionats al document, tributen una quantitat especial. Sobre l'endeutament de les universitats en aquest període a l'Empordà Gifre, P. “Universitats endeutades y fiscalitat comunitària: les universitats del Comtat d'Empúries, 1659–1705.” *Recerques*, 1995, núm. 33, p. 53–75

⁷⁸ Els pescadors rossincs foren acceptats “com si fosan abitants a todas nostras pesqueras y la demes part es estat de vot y parer se jugasen a part igual nostra fins que lo senyor sia servit de tornarlos en sas casas y apres estigueran conforma estauan.” AHCF. Actes del Consell de la Universitat i vila Cadaqués (1623–1661). 1641, abril, 2.

econòmica del litoral català del segle XVIII, fonamentada en l'agricultura, el conreu de la vinya i el comerç marítim a la regió invertí la tendència. Quan l'economia rutlla, la gent fuig cap a activitats més lucratives.

Pel segle XVIII les dades contingudes a les reparticions del cadastres i a les talles ens ajuden a copsar una visió més detallada del comportament dels pescadors durant la centúria de la recuperació. A partir d'elles podem establir una relació numèrica directa entre els oficis de pescador i mariner, i veure com a mesura que millora el context social i econòmic aquell davalla mentre els mariners augmenten els seus efectius.

3. Relació numèrica de pescadors, mariners i mestre d'aixa a Palamós (segle XVIII)

Ofici	1718	1759	1783	1800
Pescadors	38	35	12	8
Mariners	6	45	62	91
Mestres d'aixa	4	3	8	7

Font: SAMP. Fons Ajuntament. Sèrie Cadastres. Publicats per Nadal Oller, J. "Demografia y economía en el origen de la Catalunya Moderna. Un ejemplo local: Palamós." *Estudios de Historia Moderna*, 1956-1959, vol. IV, p. 16

Gràcies als primers treballs de Jordi Nadal en el camp de la demografia històrica es pot observar com la població pesquera de Palamós anà reduint-se numèricament de forma gradual durant la segona meitat de segle XVIII fins gairebé desaparèixer de la vila. A la centúria següent no constituïria ni un 1% de la població treballadora. Igual tendència a la inversió d'ocupacions s'observa a Sant Feliu de Guíxols, en aquest cas ja durant la primera meitat de segle: si el percentatge de pescadors descendia del 20 al 12% entre 1719 i 1749, el de mariners ascendí de l'11 al 27,3%. En qualsevol cas, els oficis marítims ocupaven a l'alçada de 1750 encara prop del 40% de l'estructura professional de la vila.⁷⁹

⁷⁹ Boadas, J. "Aproximació a les transformacions del litoral català a la primera meitat del segle XVIII. El cas de Sant Feliu de Guíxols". Dins *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 1984, vol. 1, p. 273.

A manca de més documentació que ens il·lumini sobre la primera meitat de segle, hem d'acollir-nos a les reserves que manté Barbaza sobre la disponible, degut a que “*ens informen molt imperfectament sobre la importància de la pesca, a causa del valor desigual d'aquests documents, de la seva irregularitat...*”⁸⁰ La comparació, per exemple, entre cadastre de Patiño de 1718 i la talla de 1726 mostra diferències importants en la informació, i el seu anàlisi retorna radiografies de la vila també força dissímils. Tendim a pensar que el repartiment del cadastre de 1718 en aquest context aporta molt poca credibilitat, ja que el seu redactor es va encarregar de dibuixar una situació veritablement “tràgica” de la vila, incloent-hi un número molt elevat de pidolaries “*sense ofici ni benefici*”, molts dels quals havien d'anar a estirar la xàvega com a únic recurs per la seva subsistència. La temporada de pesca amb sardinal, per exemple, la redueix a “*dos o tres meses al año*”, quan hem vist ja que en realitat era molt més llarga, entre 6 i 7 mesos. La de xàvega, no sabem per què, la deixa en 5. La talla de 1726, que no conté els matisos qualitius de 1718 – que possiblement serveixin per deformar la realitat –, sembla més equilibrada en les formes i sorprèn per augmentar el número de pescadors de 38 a 47, i a rebaixar el de mariners de 6 a tan sols 3.

No obstant, malgrat les divergències que puguin albergar les fonts en relació al número de pescadors és possible dibuixar una corba, més o menys accentuada segons la font que s'utilitzi, que tindria el seu punt màxim entorn al tombant de segle, moment a partir del qual comença a davallar en benefici del col·lectiu de mariners, que a finals de segle es converteix amb diferència en el més nombrós dels col·lectius professionals de Palamós. És més, moltes de les principals nissagues de pescadors identificades dels segles XVII i XVIII – Bajandas, Camós, Prats, Simón o Vidal, entre les més destacades – acaben canviant d'ofici entre la segona meitat de la divuitena centúria i el tombant de segle, convertint-se molts dels néts o besnéts d'aquells antics pescadors, precisament, en mariners i patrons mercants.⁸¹ La comparació amb altres pobles ens podrà donar una panoràmica de conjunt

---

⁸⁰ Barbaza, Y. *El paisatge humà...*, vol. I, p. 417. No considerà la possibilitat d'utilitzar els registres parroquials.

⁸¹ Conclusió extreta a partir de les dades del registre parroquial de Palamós incloses a la base de dades consultable al SAMP. Autor: P. Trijueque.

forma similar,⁸² podent finalment establir la idea que el primer quart del segle XVIII marca per moltes poblacions litorals un màxim en el número de treballadors dedicats a pescar. Les perspectives favorables obertes per la marina mercant gràcies al lucratiu comerç del vi i amb els mercats americans i tal vegada una dinàmica de diferenciació social derivada d'aquest comerç serien els motius de que hom abandonés la pesca.

Una tercera via per copsar aquesta tendència són les revistes de matrícula de la segona meitat del segle XVIII. Seguint les dades recollides per R. Fernández i C. Martínez Shaw a partir del buidatge de dites revistes,⁸³ malgrat les deficiències que semblen partir,⁸⁴ podem percebre que la marina catalana va conèixer el seu major auge durant el període 1765–1796, coincidint amb conjuntura expansiva de l'economia catalana.

4. Gent de Mar útil segons les revistes de Matrícula (1733–1799)

Sant Feliu de Guíxols

	1737	1754	1765	1773	1786	1796	1799
Mariners i pescadors	1183	829	974	1264	1383	1332	1406
Patrons		264	494	505	488	404	391
Nois		165	103	204	188	15	64
Total	1183	1258	1571	1973	2059	1751	1861

Mataró

	1737	1754	1765	1773	1786	1796	1799
Mariners i pescadors	2335	1538	1944	2288	1767	1974	2163
Patrons		625	756	734	810	832	755
Nois		460	354	436	571	112	136

⁸² Disposem de les dades referents a Lloret de Mar, on la pesca va ser l'activitat principal durant la dècada de 1710: un 23% el 1712 i un 22% el 1716. Vilà i Galí, A. M. *La Marina mercant de Lloret de Mar (segles XVIII i XIX)*. Lloret de Mar: l'Ajuntament, 1992. És la nostra voluntat fer a la tesi doctoral un buidatge exhaustiu dels cadastres locals per acabar de validar aquestes hipòtesis aproximatives sobre el número de pescadors al litoral gironí.

⁸³ Martínez Shaw, C.; Fernández, R. "La Gente de mar..." *op. cit.*, p. 553–567. Les dades que es presenten a continuació són extreptes d'aquest treball.

⁸⁴ Els mateixos autors aclaren que "los datos de que disponemos estan bajo la presión de las ocultaciones y aquejados de disparidad y falta de homogeneidad estadística", pel que qualsevol afirmació al respecte ha de ser pressa sempre amb cautela. *Ibid.*, p. 554.

Total   **2335 2623 3054 3458 3148 2918 3053**

Les províncies del nord, més pesqueres, tendiren a equilibrar les tasques productives amb el comerç marítim, mentre al sud ho feren comparativament augmentant el número d'efectius dedicats a la pesca. En termes quantitativs la pesca a la província marítima de Sant Feliu de Guíxols⁸⁵ és la més destacada però, partint d'un nivell molt alt, perd "pistonada". En termes percentuals, les embarcacions de pesca, que desplaçaven un terç del tonatge total de la flota catalana, reculen del 87% al 75%.

Alhora, l'activitat a la costa que engloba la Diòcesi de Girona - de Llançà al nord a Arenys al sud - experimenta una procés de polarització i de concentració d'efectius en un reduït grup ports i platges. A la província de Sant Feliu, les poblacions més marineres, en global, són Sant Feliu, Cadaqués, Palamós, Begur i La Escala (67,7%); A la província de Mataró es concentrava a Mataró, Canet, Arenys, Blanes y Tossa (64,06%). No obstant, a partir de les dades de les successives revistes es percep que, comparativament, Palamós anà patint una reducció molt significativa dels seus efectius navals, de forma que si a les alçades de 1737 ocupava el tercer lloc, el 1754 n'ocupava el setè - el vuitè si només es té en consideració el número de patrons de pesca.

Com veurem en apartats posteriors, aquesta correlació de forces productives va tenir de forma clara els seus efectes en la configuració social de l'ofici i en les associacions professionals marítimes. Veurem com a Palamós, a mesura que la confraria de Sant Pere, de pescadors, entrava en decadència per manca d'efectius, la influència de la de Sant Telm, de mariners, s'anava eixamplant.

---

85 La Matrícula de mar dividia administrativament la costa en províncies marítimes. Des de 1751 fins 1786 Sant Feliu va ser la capital de la província que comprenia des de la frontera francesa al nord les viles de Llançà, La Selva, Cadaqués, Roses, L'Escala, L'Estartit, Begur, Palafrugell, Palamós i el mateix Sant Feliu. El 1773 la capital va ser traslladada a Roses, i el 1786 a Palamós. La província de Mataró comprenia els termes que pertanyien també a la Diòcesi de Girona de Tossa, Lloret, Blanes, Malgrat, Calella, Canet, Sant Pol i Arenys, a més incloure Masnou, Vilasar, Premià, Caldes d'Estrach i Mataró.

3. Solidaritat, incerteses i perills.

Es pot establir una cadena causal que lliga dos dels extrems de la dura vida d'un pescador: viure del mar, medi perillós i lloc freqüent de tota mena d'infortunis, significava per naturalesa restar subjecte a la incertesa. Per fer-hi front, hom descobria la solidaritat, espontània o obligada, de manera que aquesta no és res més que un mecanisme de defensa davant les adversitats. Aquí recorreguem el camí inversament, i de les manifestacions solidàries descendim fins als perills amagats a les profunditats oceàniques.

3.1. *La solidaritat*

Hom ha observat abastament que als nuclis litorals, i entre les distintes comunitats, regnava una manifesta solidaritat intergrupala. Michel Mollat escrivia que entre la gent de mar aquestes mostres d'ajuda mútua col·lectiva eren una clara resposta a una situació habitual derivada del medi marítim: la constant necessitat; com més perillosa fos l'empresa en que s'embarcaven, més forts els llaços de germanor que s'establien entre ells.⁸⁶ Les grans empreses pesqueres atlàntiques, exposades a tota mena d'inclemències meteorològiques i subjectes a nombrosos imprevistos tècnics i humans fomentaven en extrem aquest sentiment col·lectiu entre els pescadors, independentment de la regió d'on procedissin. Expressat d'una o altra manera, en qualsevol mar, en qualsevol regió, el contracte social establia uns llaços informals que unien tots els membres del col·lectiu de tal manera que hom identificava la seva sort amb la del grup, i es veia en l'obligació social d'acudir a ajudar qualsevol company immers en tot tipus de tràngols, d'una manera legalment tipificada i redactada per escrit o de forma tàcita.

La solidaritat marítima i pesquera podia manifestar-se de múltiples maneres. Una d'elles podia ser la obligació d'acudir al rescat en mar d'un company que es trobés en dificultats, a punt del naufragi.⁸⁷ Se'ns dubte aquest tipus de solidaritat els obligava molt sovint a jugar-se la vida. Altres formes eren menys perilloses però forçaven igualment a respectar i acceptat el consens social en qüestions de reciprocitat i ajuda mútua, establert a partir de l'acord de tots els patrons, els seus representants i les autoritats locals, sota pena de

---

⁸⁶ Mollat, M. *Europa y el mar...*, op. cit., p. 162

⁸⁷ Alguns exemples a García Domingo, E. *Viure o morir: el salvament marítim al Maresme*. Barcelona: Oikos-Tau, 1998.

l'exclusió social i expulsió gens improbable de la pesquera comunal. Així, la república de pescadors de Cadaqués, paradigma pràctic d'aquest esperit solidari en el marc del Mediterrani nordoccidental, establia normes estrictes d'auxili a aquells pescadors locals necessitats: obligació d'acollir-los a les companyies, de reservar parts als malalts o als presos, l'establiment d'un fons comú per la reparació de l'església parroquial, o pescar a favor dels companys o veïns – no calia que fossin pescadors – segrestats pels pirates berberíscs. Com que el futur de la vila depenia de la pesca, s'obligava a dos patrons a acudir a Taballera, la cala més productiva però també la més conflictiva atès que s'havien d'enfrontar amb els pescadors de la Selva que els hi ho volien impedir. El trencament d'aquest pacte, la negativa a respectar les normes del joc o oposar-se a les decisions de l'assemblea de patrons suposava l'expulsió immediata de la pesquera, i la impossibilitat de tornar-s'hi a presentar durant tres anys.⁸⁸

3.2. La incertesa

Les societats rurals d'Antic Règim vivien, en conjunt, en un estat permanent d'incertesa respecte al seu futur perquè periòdicament succeïen catàstrofes que feien trontollar tot el sistema i que la població era incapaç de predir: una sequera, una epidèmia, el pas d'un exèrcit pel territori, la pèrdua d'un familiar. Viure del mar, però, incorporava un grau més d'incertesa a aquesta experiència vital quotidiana, car el medi marítim li era estrany i sovint hostil, les captures aleatòries i el context econòmic i social, incert. Podem considerar, per tant, que l'acusada solidaritat observada entre la gent de mar era la resposta col·lectiva als efectes provocats per l'aleatorietat, la desgràcia i el risc propis del medi marítim.

La incertesa en la cultura pesquera era el resultat de la suma de tots aquells elements que el pescador difícilment podia controlar, o sobre els quals havia

---

⁸⁸ Només a tall d'exemple, no eren admesos al sorteig de les cales aquells patrons que no havien acudit al sorteig previ per acudir a Tavallera tot l'any. Per un recull d'aquestes normes, tipificades i recollides a les Ordinacions de la pesquera, Rahola Trèmols, F. "Algunas noticias acerca de las antiguas comunidades de pescadores en el Cabo de Creus." *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Barcelona: Imprenta Casa Provincial de Caridad, 1904, pp. 454-487. Un resum de les ordinacions a Gutiérrez Vela, R. *Memoria sobre la industria y legislación de pesca, que comprende des del año 1879 a 1884*. Madrid: Vda. Fuentenebros, 1885, p. 225 i ss.

de tenir uns coneixements i una preparació necessària elevada per poder fer-hi front amb garanties en el moment que sobrevinguessin. En aquest sentit, el desconeixement profund de les lleis que regulaven la naturalesa provocava que alguna irregularitat en fenòmens naturals com el clima o la migració de les espècies pelàgiques – font de vida per les comunitats litorals mediterrànies – fos sovint llegida i interpretada en clau supersticiosa, de manera que certes desgràcies eren atribuïdes a la còlera divina conseqüència d'un pecat o a l'acció directe de les forces malignes que s'amagaven a les profunditats. A mesura que s'anà coneixent millor la biologia de les espècies i les lleis físiques que governaven la natura, i es milloraren els sistemes de pesca i de seguretat a bord, aquesta visió apocalíptica del medi s'abandonà progressivament, malgrat que perdurin encara avui en alguns contextos per interpretar certs fenòmens que la ciència no pot explicar de manera suficientment.

Diversos autors han treballat el tema de la incertesa com una de les característiques principals de l'activitat pesquera. En primer terme, l'antropòleg J. Acheson en un conegut treball⁸⁹ explicità els principals factors, no els únics, que produïen i magnificaven la sensació d'incertesa i el sentiment inseguretat entre la població que vivia en i del mar: el desconeixement i la ingovernabilitat del medi marítim, l'aleatorietat del recurs i el procés comercialització. Recentment, la sociòloga B. Marugán ha reconceptualitzat aquest esquema presentant les tipologies i els principals elements generadors d'incertesa⁹⁰:

- ✚ Elements ecològics: meteorologia, localització dels peixos, fluctuació dels recursos
- ✚ Elements econòmics: pèrdua dels aparells, baixada dels preus
- ✚ Elements socials: accidents marítims, ritmes irregulars de treball, comportament d'altres agents, comportament d'altres pescadors, fluctuació dels ingressos del pescador.

---

⁸⁹ Acheson, James M. "Anthropology of fishing", *op. cit.*, p. 275–277

⁹⁰ Marugán Pintós, Begoña. *Paradojas de la modernización: vivencias de los pescadores españoles, de sus condiciones de vida y trabajo*. [tesi doctoral inèdita] Madrid: Universidad Complutense. Departamento de Sociología, 2003

Sense voler ser exhaustius, la nostra intenció analitzar-ne els més importants, al nostre entendre, en clau històrica. En referència al primer element, el medi aquàtic, a partir de l'experiència mil·lenària hom havia inventat i adoptat tècniques de navegació i pesca que reduïen substancialment el grau de perillositat que suposava fer-se a la mar. Però per definició, en aquest medi "*l'home estava pobrament equipat per sobreviure-hi*", i al contrari que succeïa a terra ferma, a l'alçada de l'Època Moderna la societat era incapaç de dominar-lo. Europa concebia els llocs desconeguts o inaccessibles com estranys, caòtics i monstruosos i el mar, com el vestigi del Diluvi universal, de l'abisme, de la còlera de Déu... on sempre hi regna la catàstrofe.⁹¹ Exemplifiquen aquesta concepció les paraules d'Antoni Guevara, biògraf de Carles V, quan escrivia al seu rei:

*"Tout ce qui est en la mer est contraire à la vie de l'homme, car le poisson est flammétique, le vent fâcheux, l'eau est salée, l'humidité es mausive et la navigation dangereuse. La mer montre assez, par la monstruosité de ses poissons, la profondeur de ses abîmes, le regorgement de ses vagues, la contrariété de ses vents, la superbeté de ses écueils, et la cruauté de ses tourments".*⁹²

Un segon element d'incertesa pel pescador, molt proper a aquell, era l'aleatorietat de la presència del recurs i el desconeixement de les normes que governaven el seu comportament. S'ha escrit al respecte que "*...Las lluvias, las estaciones y las costumbres migratorias de los peces condicionan las épocas y vedas de pesca, por una parte, y la intensidad y dirección de las corrientes, la luna, la temperatura y los vientos, su cantidad y localización, por otra*",⁹³ de manera que el patró experimentat havia de calcular totes aquestes variables per aconseguir aquell "cop de sort" que li reportaria una pesquera abundant. Com comentàvem més amunt, a manca de plataforma i de peixos bentònics en abundància l'economia del pescador empordanès es sustentava en la captura de sardines, anxoves i verats. L'acumulació de coneixements entre generacions permetia anticipar-se i adaptar l'estratègia

---

⁹¹ Sobre les interpretacions del mar desconegut, colèric i catastròfic Corbin, A. *El territorio del vacío*. Barcelona: Mondadori, 1993, p. 13-38. L'alta muntanya patia als segles XVI-XVIII una consideració semblant. Joutard, P. *L'invention du Montblanc*. Paris: Gallimard, 1986.

⁹² Cabantous, Alain. *Le ciel dans le mer: Christianisme et civilisation maritime (Xve-XIXe siècle)*. Paris: Fayard, 1990, p. 28-29

⁹³ Marugán Pintós, Begoña. *Paradojas de la modernización...*, op. cit., p. 344

a un cert grau d'inconsistència del recurs, però intermitentment les moles de peix no acudien com de costum i es produïen episodis d'escassetat, que podien ser momentanis, de dies, o de manca absoluta de pesca. Són contínues les referències a temporades d'escassetat alternades amb períodes de gran abundància. Ja hem presentat el testimoni dels dos pescadors palamosins que a mitjan segle XVIII que exemplificaven perfectament la dinàmica incerta del recurs quan descrivien la pesquera, "*incerta, casual y eventual, depenents del temps, del mar, y de passar lo peix més ó menos distant de terra, de modo de que vuy se agafa molta i endemà ninguna o molt rara*"⁹⁴. La manca prolongada de peix podia dur a la ruïna a la comunitat sencera, no tan sols als pescadors. A Palamós, als efectes de la guerra i el pas dels exèrcits després de la Guerra de Successió s'hi sumà un període posterior d'escassetat de pesca, que portà al rector de la vila a lamentar que "*muchos pescadores, jornaleros y algunos otros en dicha relación nombrados, aunque tengan cassas, son pobres; por aver algunos anyos que en la presente villa no se ha cogido pescado, como en algun tiempo y esser esta la total cosecha de ellos. Y por la concurrencia de la calamidad del tiempo algunos por no poder sustentarse se an ido fuera a vivir.*"⁹⁵

En tercer lloc, una bona pesquera no assegurava que el pescador n'obtingués un bon ingrés, ja que en arribar a port s'havia d'enfrontar a les condicions del mercat i a les imprevisibles fluctuacions dels preus del peix. Per exemple, una excessiva oferta provocada per l'abundància de peix al mar podia esfondrar els preus en un marc de demanda inelàstica, de la mateixa forma que una relativa escassetat – dins dels límits sostenibles de l'activitat – l'encaria i n'obtenia un benefici superior.

Però sovint, qui en sortia realment guanyant amb la operació era el mercader o intermediari. Respecte a aquests agents, el pescador patia una posició d'inferioritat econòmica en molts àmbits. Per exemple, ell o els seus familiars queien sovint en la xarxa de l'endeutament per fer front a una despesa important derivada de l'activitat, com la compra d'aparells de pesca o la reparació d'una xarxa esquinçada.⁹⁶ Dins el procés comercialitzador, hi ha

---

⁹⁴ AHG. Fons Notarial. Protocol de Marina. Sant Feliu de Guíxols. 1765, maig, 31

⁹⁵ SAMP. Fons Ajuntament. Sèrie cadastres. 1726.

⁹⁶ Mateo, J.A. *Con arte y parte...*, op .cit., p. 103

nombrosos testimonis dels continus greuges que, amb les seves pràctiques abusives, cometien contra els pescadors. Per això les autoritats locals i senyorials intentaven resoldre els conflictes i els mals usos d'uns i altres per assegurar en tot moment l'abastament dels mercats locals a preus assequibles, dins una lògica de "economia moral", mitjançant una estricta legislació.⁹⁷ A les comunitats rurals, marcades per regles de reciprocitat i redistribució entre famílies o entre els veïns d'una comunitats tant verticals com horitzontals, les normes imposades pels mostassafs - oficials encarregats del control dels mercats locals - o les diverses normatives referents al comerç del peix anaven en la direcció d'assegurar al mateix temps un "preu just" tant pel pescador com pels compradors. Així s'establien mesures que asseguressin la qualitat del peix, evitessin l'acció dels revenedors o que els mercats estiguessin assortits durant els períodes de màxima demanda.⁹⁸ Però malgrat el control que s'exercia sobre venedors i revenedors de peix per evitar greuges a uns i altres, el pescador ha tingut habitualment una escassa capacitat d'incidir en els preus finals de venda atesa, entre altres raons, el caràcter perible del peix i la impossibilitat d'acaparar-lo.

3.3. Dos perills: els naufragis i el captiveri

3.3.1. Naufragis

En un marc on la incertesa domina les vides d'una població que treballa i viatja per un medi hostil, estrany i aleatori, era habitual que es produïssin periòdicament accidents marítims i situacions desgraciades que ajudaven a reforçar dit sentiment d'inseguretat. Alguns d'ells apareixen repetidament recollits a la documentació d'arxiu que prenem com un índex de la seva

---

⁹⁷. A Calonge, les ordenances del segle XV redactades pel Senyor de Cruïlles, plenament vigents encara el 1618, recollien que "*com en la dita plaja se solian fer de grans baratarias en comprar lo peix, en tant que los mercaders no volien ans que faien que un lo compràs per tots, e si per ventura algu qui vingués de ventura volgués comprar lo dit peix ja fasen la plaja los mercaders tancost demanaven llur part, en tant que en aquell no sobrava sino fost poch peix en tant que tenia enganyat com se·n era empaxat de aques seguia que l·atra vegada no volien comprar, e com aço fos gran dampnaje del senyor dels pescadors...* Arxiu Patrimonial Joan Molla. Castell de Calonge. 1618. Art. 64.

⁹⁸ Partim de la concepció de l'historiador E.P. Thompson sobre el concepte d'economia moral i preu just en el marc de les societats pre-industrials. Vegeu el clàssic article de Thompson, E.P. "La economía moral de la multitud en la Inglaterra del siglo XVIII". *Costumbres en Común*. Barcelona: Crítica, 1995, p. 63-134

notorietat. Recollim, en aquest sentit la idea que “*Il n’est donc pas exagéré d’écrire que, entre le XVIe et le XIXe siècle, les gens de mer furent exposés en permanence à des dangers multiformes surgis du milieu naturel ou des exigences de la navigation*”.⁹⁹ En aquest sentit volem centrar-nos en dos fenòmens recurrents en la història de la pesca marítima del Mediterrani occidental: el naufragi i la possibilitat gens remota del captiveri.

El més freqüents de tots els perills, el més calamitos i catastròfic, era el naufragi. Navegar pel mar català, aterrat a la costa o a mar obert, suposava un repte i sovint un maldecap per molts navegants. Una ullada al mapa històric de naufragis del Principat¹⁰⁰ ens mostra que el Delta de l’Ebre i el Cap de Creus eren autèntics cementiris submarins degut a les dures condicions geogràfiques i climàtiques de l’entorn i la gran quantitat de vaixells que freqüentaven dits paratges. En altres casos eren punts concrets que per la seva orografia o per la seva història han vist enfonsar-se un bon nombre de vaixells.

5. Morts en mar de palamosins recollides als registres parroquials (1750–1810)

Nom	Data	Ofici	Ofici del pare
Francesc Avellí	1764	Mariner	Treballador
Joan Bajandas Casanovas	1764	Mariner	Pescador
Jacint Duran Bassó	1764	Mariner	Mariner
Joan Gelabert Pujol	1764	Mariner	Treballador
Joseph Mauri	1764	Mariner	Mestre d’aixa
Josep Prats Matas	1764	Mariner	Mariner
Ildefons Vidal Roca	1764	Mariner	Pescador
Miquel Duran Tauler	1764	Patró	Patró
Salvador Bajandas Alrich	1764	Pescador	Pescador
Antoni Mauri Simon	1764	Pescador	Mestre d’aixa
Joaquim Ricoman Bocalandri	1770		
Antoni Mauri Mont	1770	Pescador	Mestre d’aixa

⁹⁹ Cabantous, Alain. *Le ciel dans le mer...* op.cit, p. 94

¹⁰⁰ La informació es pot consultar en una interfície en fase de proves, resultat del projecte promogut per la Càtedra d’Estudis Marítims i el Museu de la Pesca de Palamós i la participació del SIGTE – Universitat de Girona. Disponible temporalment a la web: <http://www.giscampus.org/francesc/interficie/start.htm>. La base de dades ha estat confeccionada a partir de la informació continguda a la literatura sobre el tema.

Benet Moner	1770	Pescador	
Benet Pagés Vidal	1770	Pescador	Treballador
Joan Rotllan Cadira	1770	Pescador	Treballador
Sebastià Camós Marull	1780	Calafat	Pescador
Joan Lloret Comadira	1780	Mariner	Treballador
Joseph Tauler Sala	1780	Patró	Treballador
Sebastià Gelpí Saver	1780	Pescador	
Jordi Cadira Pagés	1782		Pescador
Pere Bonfill Riera	1792		
Pere Tur Palet	1793	Mariner	Mariner
Francesc Bassó Ribes	1795	Mariner	Pescador
Manel Garrell Margarit	1797	Mariner	Treballador
Jaume Prats	1799	Mariner	Mariner
Esteve Bajandas Alrich	1799	Pescador	Pescador
Nicolau Gallart Colls	1799	Pescador	Mariner
Josep Gallart Garrell	1799	Pescador	Pescador
Jacint Niell Roca	1799	Treballador	Pagés
Antoni Carreras Joan	1802	Calafat	Sabater
Joan Mauri Camós	1804	Corder	Mariner
Joan Riembau Mató	1806	Treballador	Mariner
Ventura Gich	1807	Mariner	Mestre de cases
Antoni Radó Vidal	1807	Mariner	Pescador
Pau Mauri Camós	1807	Patró	Mariner
Antoni Radó Casanovas	1808	Mariner	Mariner

Font: Elaboració pròpia a partir de SAMP. *Base de dades del registre parroquial de Palamós*. 1572–1950. Autor: P. Trijueque.

Dos podien ser els elements més freqüents motiu de naufragi: les condicions meteorològiques i els esculls costaners. El major número de naufragis en la navegació d'altura es produïen a l'hivern, quan fer-se al mar es convertia en una empresa perillosa. Malgrat que Braudel afirmés que durant l'estació hivernal l'activitat marítima es paralitzava i "*los galeotes se desmoralizaban sin hacer nada*"¹⁰¹ a causa del mal temps, en realitat un bon número de patrons desafiaven els vents del nord regnants a la zona o els temporals de llevant i creuaven el Mediterrani. Recurrentment algun navegant acabava sucumbint a l'acció funesta dels meteors, com el patró palamosí Miquel Duran, del qual el 1769 es donava fe mitjançant un testimonial davant notari

¹⁰¹ Braudel, F. *El Mediterráneo...*, op. cit., p. 329.

del seu més que segur naufragi a causa de “*un fort temporal de tramontana dels més furiosos que ja may en lo temps de mon records haguessen vist*”.¹⁰²

En relació als perills en la pràctica de la pesca, el patró de l'embarcació era el responsable de decidir si la tripulació es feia o no a la mar en funció del temps i dels previsibles riscos, però encara que demostrés una gran experiència i prudència la catàstrofe es podia presentar fins i tot en les operacions més senzilles. Fent recompte numèric dels naufragats als registres parroquials de Palamós – que no és exhaustiu – es percep clarament que el grau de perillositat de la pesca en relació als efectes del mal temps era sensiblement menor que el patit en la navegació mercant, però no era, ni molt menys, un risc zero. Les condicions climàtiques del Mediterrani afavoreixen ràpids canvis en l'estat de la mar que desemboquen en temporals de mar i que donen poc marge de maniobra a la tripulació que es troba pescant a mar obert. En aquest sentit, el traspàs de 1703 a 1704 a Palamós fou especialment nefast. Set pescadors moriren el gener del 1704 a pocs centenars de metres de la línia de la costa, “*los quals se eren negats volent anar a pescar ab lo art en dita platja de la Fosca*”.¹⁰³ Estaven fent l'operació de calar l'art en semicercle quan l'onatge volcà el llagut. Els familiars només van poder recuperar tres cadàvers, que arribaren a la sorra de la platja empesos per l'onatge: Jaume Simon, Domingo Tauler i Francesc Malaret..

En canvi, quan es navegava aterrat, els temporals de vent i la mala mar empenyien les naus cap a la costa i provocaven xocs amb els esculls o contra la sorra de la platja. Coneixem varis exemples d'aquests successos, com el que succeí pocs dies abans del naufragi a la Fosca, i en el que un patró de Palamós va poder salvar la vida i la de la seva tripulació: un temporal de llevant el 29 de desembre esclafà l'embarcació contra la platja i la deixà irrecuperable.¹⁰⁴ Palamós i els seus voltants tenien un perill suplementari: La Llosa, un promontori submarí arran d'aigua de trista història, i a poques milles els rocs que s'alcen formant l'arxipèlag de les Formigues, un altre

---

¹⁰² AHG. Fons notarial. Palamós, 1769, febrer, 4

¹⁰³ AHG. Fons Notarial. Palamós, 299. 1704, gener, 14. Veiem que la temporada de la pesca amb la xàvega no es circumscrivia únicament als mesos centrals de l'any, sinó que era una tècnica emprada tot l'any.

¹⁰⁴ AHG. Fons Notarial. Palamós, 299. 104, gener, 29

punt negre de la navegació empordanesa. Dos supervivents mallorquins narraven el 1683 com la seva barca havia naufragat “*en lo moll o port de dita present vila el dia desanou de dit mes i any, entre les nou hores de nit més o menos, ab la qual barca anaven dits mariners y altres que quedaren vius ab los sobredits quaranta sinch homens morts y altrás que se anegaren que fins vuy no han aparegut*”. Les restes, analitzades recentment, indiquen que la nau xocà amb la Llosa.¹⁰⁵ Els negats, passatgers que anaven de Mallorca a Palamós, novament “*morts trets per lo mar en la plaja y ribera del mar*”, foren enterrats en al cementiri dels forasters, i a la part del Baluard anomenada “lo Baluart d'en Baulida”.¹⁰⁶

Les comunitats litorals mantenien una posició ambigua respecte als naufragis ja que, a banda de ser un sinistre on s’hi abocava tota la vila per mitigar-ne els efectes, significaven una oportunitat de pillatge de les mercaderies naufragades o de restes aprofitables. Per una banda, generalment tots els estaments de la població participaven com podien en tasques de salvament, fins i tot la comunitat religiosa local, que amb cants i resos intentava invocar la intercessió celestial per evitar els desastres imminents. El 19 de desembre de 1703 enmig d’una “*tempestas magna*”, per ajudar una nau francesa fondejada al port a la qual li havien prohibit desembarcar perquè procedia de terres infectades de pesta, la comunitat de preveres començà a resar “*pro tranquillitate ipsius maris*”. En veure que la situació empitjorava, la comitiva en solemne processó s’acostà fins el port, Sant Crist en mà i cantant tothom el “*Te Deum*”. Només es salvaren vuit mariners i un número indeterminat morí negat.¹⁰⁷ En el naufragi de 1683 hi ha constància que la comunitat de preveres també havia pregat per calmar les aigües.¹⁰⁸

Però per altra banda, sobretot a partir de relats llegendaris s’ha transmès la creença que determinats pobles litorals, especialment atlàntics, encenien fogueres per provocar el naufragi de l’embarcació i així poder robar la

---

¹⁰⁵ *Interactive Underwater Guide Costa Brava*. [DVD] Estartit: Qlic 3D Dreams, 2004. Espinós, R. *Sólo el mar lo sabe...*, op. cit., p.169

¹⁰⁶ APP.O4. 1683, desembre, 20.

¹⁰⁷ AHG. Fons Notarial. Palamós, 299. 1704, gener, 4.

¹⁰⁸ AHG. Fons Notarial. Palamós, 274. 1683, desembre, 19

càrrega, matant, a més, tots els supervivents:¹⁰⁹ una espècie de pirateria terrestre que mai s'ha pogut documentar al Mediterrani. No obstant, és més cert que tot accident marítim era vist, a banda d'una catàstrofe, com un possible negoci per una part la població, que en solia rapinyar les restes malgrat la prohibició de les autoritats. En l'episodi mencionat del naufragi de 1704, per exemple, una part de les restes que arribaren a la platja foren custodiades pels jurats de la vila a una botiga del raval, però ni ells ni el patró – que inventarià la càrrega que portava – pogueren evitar que la resta de mercaderies, farcells de pells, fossin presa del pillatge dels palamosins o dels habitants de Calonge, que els amagaren a Torre Valentina.¹¹⁰

3.3.2. Cors, pirateria i captius

La documentació no deixa dubtes alhora d'afirmar que el segon dels principals perills que patien les poblacions litorals, es dediquessin o no a la navegació i la pesca, eren els efectes de la pirateria i la possibilitat del captiveri. En aquest sentit, el cors – acció de pillatge tolerada o fomentada pels estats – i la pirateria – cors privat – constitueixen eixos principals en la Història del Mediterrani Occidental des dels seus primers inicis, si bé durant els segles moderns experimentà un notable augment. S'ha dit que l'acció dels pirates era el principal perill de les regions litorals en temps de pau,¹¹¹ i no falten testimonis que corroborin aquesta afirmació. Segons Braudel, a l'alçada de 1550 “*había que combatir contra ellos casi diariamente en las costas de Cataluña*”¹¹² mentre Pere Gil considerava, al respecte, que “*si la costa de Cathaluña estiguas guardada y segura ab fortalesas, que los moros no poughessen donar molestia y se posassen almadravas en algunas parts de Cathalunya se pescaria gran cantitat de toñynas y se farian richs los*

---

¹⁰⁹ Algunes referències recollides a Alonso, F. *Crenzas e tradicions dos pescadores galegos, británicos e bretones*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, 1996, p. 61–64. Corbin estudià la construcció d'aquesta imatge de salvatge rapinyaire i les diferents etapes per les que passà en l'imaginari col·lectiu de la França de la Restauració. Corbin, A. *El territorio vacío...*, op. cit., p. 299–302.

¹¹⁰ Un exemple de pillatge del botí d'un bergantí a Cadaqués: Trillas i Morató, E. *Naufragis a la mar de l'Alt Empordà...*, p.14–23.

¹¹¹ Cabantous, Alain. *Le ciel dans le mer...*, op. cit., p. 94.

¹¹² Braudel, Fernand. *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo...* op.cit, vol. 2, p. 308.

pescadors de Almadravas”, cosa que mai succeí.¹¹³ La inversió de nombrosos recursos per fer-hi front, amb la finalitat de protegir-se primer i de rescat de captius després, denota la preocupació que despertava entre els contemporanis.¹¹⁴

L’anàlisi de l’acció dels cors berberisc i turc sobre les costes catalanes, i la resposta amb la mateixa moneda dels regnes cristians, mereixeria un estudi sencer en tota regla que, paradoxalment, encara resta pràcticament inèdit. És, en qualsevol cas, un tema complex, perquè *“Guerra, comerç, pesca, pirateria i cors han estat activitats íntimament lligades a la Mediterrània i practicades des de temps de la més remota navegació”*,¹¹⁵ gràcies a que moltes d’elles fossin complementàries o es poguessin practicar simultàniament – com el fet de piratejar i comerciar alhora. La Mediterrània occidental patí durant aquells segles una constant guerra encoberta entre ambdues potències.

Per altra banda, les múltiples etapes que s’han volgut identificar en relació a la procedència o la virulència dels atacs contra les costes catalanes de les naus corsàries no han d’amagar un fet incontestable en la història moderna de la Mediterrània: el seu caràcter de frontera política, econòmica i social, que afavoria enormement aquelles accions. Altres factors afavoriren que Catalunya fos especialment freqüentada per pirates i corsaris: estar a pocs dies de navegació de la font del “problema”, tenir una població dispersa en un litoral per lo general escassament poblat, l’absència d’una marina de guerra efectiva i l’existència d’un comerç de cabotatge actiu que assegurava, en major o menor grau, l’èxit de les operacions.

Si prenem les llicències concedides pels bisbes per poder pescar en favor d’un o varis captius com un indicador de la pressió de la pirateria sobre les nostres costes, ens adonem que podem dibuixar una corba que coincideix amb l’edat d’or de la pirateria al Principat, entre la victòria a Lepant de 1571 i

---

¹¹³ Iglésias, J. *Pere Gil, S.I. (1551–1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia. Institut d’Estudis Catalans, 2002, p. 255 [fol. orig.: 60 v.]. Les almadraves proliferaren molt escassament al litoral català, a causa tant del perill de la pirateria com de l’escassetat suficient de tonyines a les seves costes.

¹¹⁴ Aquest segon aspecte s’analitza al capítol 10

¹¹⁵ *Historia de la Marina Catalana*. València: Edicions del País Valencià, 2000

el primer terç del segle XVIII. Efectivament, els pirates freqüentaren el litoral català tot el segle XVII – aprofitant les bondats de la època estival –fent tot tipus de captius, fossin homes, dones o nens, la majoria dels quals necessitarien l’ajuda de la comunitat per poder pagar els seus rescats. Les llicències de pesca concedides a tal fi es convertiren en una forma no institucionalitzada d’ajudar a rescat captius cristians, potser la més emprada per les comunitats litorals, almenys a la Diòcesi de Girona. De les 235 llicències identificades entre 1550 i 1750, 69 anaren destinades a pagar rescats o ajudar a rescabalar el deute contret per poder sufragar el preu de la llibertat d’un familiar.

Els exemples serien, per tant, molt nombrosos encara que volem destacar-ne un per la seva cruesa i perquè exemplifica perfectament el cost dels rescats: el cas d’en Joan Llorenç, pescador de Cadaqués, que va ser capturat tres vegades diferents en el mateix punt de cala Taballera. La primera vegada va ser capturat el 1587 junt amb el seu pare i el preu del rescat d’ambdós ascendí a 517 ll. 4 s.; el 1590 va ser novament segrestat, aquesta vegada ell sol, i la llibertat li costà 270 ll. 10 s.; el 1592 ho va ser novament junt amb un altre patró, els quals romangueren sis anys a Alexandria fins que es pagaren 311 ll. 9 s. Un cop mort Joan Llorenç, la seva vídua hagué de fer front al deute concret derivat de la suma de cada un dels rescats, que *“tots tres rescats suman 1099 lliures 13 sous, que de las ditas ne deuan 344 lliures que ne ha pagat de las pujas com apar als Albarans, dende lo any 1588 fins lo any de 1613, que van 25 ays que a raó de 17 lliures 4 sous per any, que suman 344 lliures”*. El document acaba lamentant que la venda de la seva casa només li ha reportat un quart del cost del deute, pel que la comunitat de Cadaqués demanà llicència al bisbe per ajuda la *“Vídua Llorença”*, que captava pels carrers.¹¹⁶

Per últim voldríem destacar l’acció dels pirates turcs el 1543 sobre la població que centra aquest estudi, Palamós. La vila va ser l’última parada d’una trista campanya que els pirates iniciaren al Roselló i que, passant per Cadaqués – víctima de repetits assalts entre els segles XV i XVII –, devastà bona part del litoral empordanès. En arribar a Palamós els habitants locals intentaren fer front a l’escomesa, però els escassos mitjans de defensa i la

---

¹¹⁶ AMC. Fons Ajuntament. Correpondència. “Trasllat d’un paper més vell el 29 de febrer de 1656”

magnitud de l'esquadra naval de Barbarrosa magnificaren el desastre. Un notari palafrugellenc ho relatà en una nota recollida al seu manual, afirmant que *"...presa agueren los dits turchs la dita vila, aquella cremaren tota, i la iglesia, i desfets tots los retaules, i cremats, i tallat lo cap a un crusificat, i posat foch baix los peus, cremada la imatge de Nostra Senyora, portarensen las campanas de la iglesia, i cremaran las casas de Sant Joan, la Capella de Nostra Senyora de Gracia i sen portaren les campanes; cremaren fins la Torre de mosen Ribas, i tals cosas feren en aqueixos llochs que ab lletra nos pot escriure..."*.¹¹⁷ L'exageració de testimonis posteriors no treu que aquest fos un dels episodis més negres de la pirateria musulmana contra les costes cristianes a la Mediterrània. Com veurem, dit atac requerí posteriorment una inversió econòmica important per refer les destrosses generades.

---

¹¹⁷ Document citat per Trijueque, P. *Pirates, esclaus i captius a Palamós*. Palamós: l'autor, 1999, p. 40

4. La dimensió religiosa de la cultura marítima i pesquera

4.1. *Incertesa i sentiment religiós*

Ja fos davant la possibilitat d'un perill imminent o simplement per fagocitar les possibles desgràcies mentre es pesca o navega, l'home de mar invocava recurrentment l'ajuda, la intercessió, la protecció o l'acció directa dels estaments celestial, d'una verge, del sant patró de l'ofici o directament l'ajuda divina de Déu. Les característiques incertes pròpies de la pesca van afavorir que els pescadors busquessin la protecció sobrenatural amb més afany que la resta de col·lectius i que aquesta empara es relacionés directament en la forma i en el temps amb la diversitat de perills que havien d'afrontar. Així, hom ha pogut observar en societats diverses que com més perillosa i arriscada era la pesquera, més nombroses i evidents eren les manifestacions rituals i religioses que practicaven els pescadors.¹¹⁸

La invocació al poder celestial podia dur-se a terme també mitjançant diversos mecanismes: el manteniment de la llàntia o el ciri encès davant la imatge protectora, l'oferiment exvots, la utilització de determinats noms de vaixells, la benedicció dels bastiments de les barques o del mateix mar mitjançant la submersió d'imatges votives, la peregrinació a certs indrets, l'erecció d'ermites o la col·locació d'imatges pel litoral, entre moltes altres. Dites accions tenien com a finalitat instituir un contracte en el pla simbòlic entre l'univers dels agents divins – sants, verges, déus – i la comunitat, o amb la persona en concret si la ofrena era individual. Mitjançant aquest contracte s'establia una espècie de “pacte” entre les dues parts, una multitud de lligams i vincles tots ells complexos d'interpretar, pels quals la divinitat oferiria socors en els moments difícils, salvaria la vida dels mariners devots, faria fèrtils les aigües o espantaria els mals auguris a canvi que la gent de mar es comprometés a complir i mantenir fidelment un conjunt d'accions diverses que podien anar des del compliment d'una promesa concreta fins al

---

¹¹⁸ El primer a fer notar aquesta diferència fou l'antropòleg Malinowski, qui observà com en la pesca a les llacunes de les illes Trobiand (Polinèsia) no existien manifestacions màgiques rituals perquè allà la pesca era segura, a diferència de la pesca a alta mar, on se seguien tot un conjunt de rituals màgics per conjurar els perills. Sobre els rituals màgics a les societats pesqueres Acheson, J. “Anthropology of fishing...”, *op. cit.*, p. 277–278. Poggie, J.J. “Ritual adaptation to risk and technological development in ocean fisheries: extrapolations from New England”. *Anthropological Quarterly*, 1980, vol.53, núm.2., p. 122–129

manteniment d'una sèrie d'actes de caràcter votiu de forma indefinida en el temps.¹¹⁹

Val a dir que aquests “contractes” entre la divinitat i la comunitat s’han establert en tots els temps i societats, prenent formes i rituals enormement variats. A les costes mediterrànies arribada l’extensió del cristianisme provocà la reconversió i la reinterpretació de moltes de les antigues creences i pràctiques paganes i, sempre que li fou possible, l’Església les inserí en les estructures formals de la religiositat oficial. El manteniment d’una llàntia, per exemple, davant la imatge de Sant Pere, Sant Elm o Sant Nicolau, en ambients mariners, era una pràctica altament formalitzada, estimulada i vigilada pels responsables parroquials. No obstant, és impossible saber, a aquestes alçades, quin era el grau de discurs ocult, privat, i quin el grau de discurs públic, oficial, en relació a aquestes creences i actituds, i com variaven les pràctiques en funció del context institucional en que es duguessin a terme. Algunes d’elles ratllaven la frontera de la superstició o el sincretisme – que els antics déus taumaturgs de la tradició marinera fossin recodificats en clau catòlica ortodoxa –, com el fet de dur un *oculus* pintat a la proa de l’embarcació o una petita figura de la verge a bord, o directament estaven motivades per velles pràctiques ancestrals no codificades pels mariners en clau de religió oficial i que, dutes a terme estant en mar, escapaven al controls habituals (bruixes, amulets màgics, recitació de determinats versos, etc.).¹²⁰

4.2. Els pescadors davant del mirall

Les creences i les pràctiques religioses pròpies de la gent de mar eren el resultat de les característiques particulars de les formes de vida del col·lectiu. En paraules de Cabantous, els pescadors i mariners francesos i europeus en general no podien ser considerats “cristians ordinaris” si se’ls relacionava amb el seu medi social perquè no s’inserien bé amb els quadres, les regularitats i els controls clericals habituals i perquè s’aixecava una barrera d’incomprensió, construïda mútuament, entre ells i la resta de la

---

¹¹⁹ Mollat, Michel. “Les attitudes des gens de mer devant le danger et devant la mort”. *Ethnologie française*, 1979, vol. 9, núm. 2, p. 191–200. Sobre les creences, manifestacions i rituals religiosos dels pescadors catalans, Sella, A.; García, E. *Creences de la mar*. Barcelona: Angle Editorial. Museu Marítim, 2003

¹²⁰ Sobre aquesta idea al litoral atlàntic Alonso, F. *Crenzas e tradicions...*, op. cit.

comunitat. Que ocupessin espais marginals del territori – a l'alçada de l'Època Moderna la platja es podia considerar un espai marginal – i que sovint s'absentessin de la comunitat afavoriria aquest procés diferenciador i que fos difícil establir i mantenir un eficaç control social. Per aquests motius el col·lectiu marítimo–pesquer va ser objecte d'un discurs de "l'altre" en el que les elits ressaltaven els seus trets més "salvatges" i indòmits. Una visió i un discurs, per altra banda, que ha estat repetidament aplicat al llarg de la història a altres col·lectius – des dels bàrbars fins a la multitud obrera, passant pels indis americans – poc coneguts, socialment febles o poc submisos. Manllevant la idea de Fontana, "*la ridiculización del campesino – que se intenta justificar por su estupidez pero que se dirigia sobretudo contra su indocilidad – (...) està sostenida por el inconfesable temor a su rebeldía*".¹²¹ La dificultat o impossibilitat d'establir sobre d'ells un control social eficaç i la dificultat d'enquadrar–los i explotar–los en el marc polític i econòmic en podien ser les causes.

Val dir que des de l'Edat Mitjana els testimonis que tenim al respecte, fent una mínima valoració de la imatge que transmetia la "*gens de mer*", no són gens afalagadors, sinó tot el contrari.¹²² Alguns cronistes consideraven que es tractava d'un poble aïllat física i socialment, que es regia per les seves pròpies normes. Barbaza, per exemple, en la línia de testimonis similars, escrivia que "*de fet, el poble sencer es girava d'esquena al mar, perquè del mar venien els vents humits, l'olor de peix, de cordes, de quitrà i de fum, perquè la platja era el domini dels pescadors, menyspreats, dels treballadors més pobres (...) els pescadors formen llavors aquestes petites comunitats relegades fora dels murs, sense contacte amb els altres grups socials, que menyspreen aquests "menjadors de peixos"*".¹²³ Si l'observador procedia de terra endins es sorprenia del seu caràcter irascible. Altres, menys condescendent, simplement sentien un gran menyspreu. El valencià Lluís Vives parlava d'ells com les "*fex maris*", defecacions de la mar, mentre Jeroni Pujades, durant l'estada a l'Empordà, definí el 1625 els habitants de Cadaqués, pescadors tots ells, com "*...la més vellaca y inurbana gent de tota la costa, gent bàrbara y feta per si sens rahó més "nós ho volem o nós no ho*

¹²¹ Fontana, J. *Europa ante el espejo*. Barcelona: Crítica, 2004.

¹²² Per una recopilació de testimonis sobre la personalitat dels mariners francesos Masson, Ph. *Le mort et les marins*. Grenoble : Glénat, 1995, p. 144 i ss.

¹²³ Barbaza, Yvet. *El Paisatge humà de la Costa Brava...*, vol. 1, p. 285–288

volem”¹²⁴. Altres creien que eren cruels i inhumans per naturalesa, d’una rudesada de tracte extraordinària. Al litoral francès la gent de mar era concebuda com éssers ignorants, fornicadors, salvatges, embaucadors i inaccessibles a tot sentiment cristià. Per un observador del segle XVIII, un mariner semblava no tenir cap tipus de moralitat i tenien fama de llibertins, el que provocava una taxa d’il·legitimitat major que en la resta de població.

¹²⁵

El caràcter pejoratiu de moltes de dites descripcions era el resultat d’una deformació de la realitat atès que ens trobem davant “cròniques hostils” bastant allunyades de la cerca de l’objectivitat. És més, sovint no serien més que el resultat de la transmissió de ser mers tòpics perquè, com veurem, en realitat els pescadors, de Palamós almenys, estaven més ben integrats en les estructures socials de la vila del que aquells testimonis ens poden fer pensar – i que ha estat una idea força freqüent al llarg del temps: la seva marginació. Malgrat aquest inconvenient, és també recurrent la idea que els pescadors, més que no pas els mariners, eren violents i profundament ignorants, i que això els perjudicava enormement. Encara que sigui extemporani al context que aquí tractem, el comentari de Benigno Rodríguez a la dècada de 1920 sobre els pescadors espanyols dóna bona mostra d’aquest sentiment: “*el pescador español es muy bueno, muy noble y muy resignado, pero muy ignorante, y esta circunstancias dan origen a que se abuse tanto de él por parte de muchas personas en los puertos*”, i continua la lamentació per acabar expressant que “*este atraso tan grande entre los pescadores hace que no se enteren de nada absolutamente que no sea relacionado con la pesca...*”¹²⁶ Només a tall d’exemple, per complementar podem recordar el que veié Zamora a Sant Feliu “*...no hay maestro de primeras letras, y así no hay patrón que sepa escribir*” posant de manifest, de nou, un fet habitual a tota la costa: la manca de capacitat per escriure i de relacionar-se amb la lletra impresa dels patrons pescadors.¹²⁷ Com es comentarà més endavant, els

¹²⁴ Casas Homs, Josep M^a. (ed.) Dietari de Jeroni Pujades. *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 1975 vol. 15, f. 151v. [fol. orig.]

¹²⁵ Testimonis recollits a Lagrée, M. *Religion et cultures en Bretagne (1850–1950)*. Paris: Fayard, 1992., p. 121 i ss.

¹²⁶ Rodríguez Santamaría, B. *Diccionario de Artes de Pesca de España y sus posesiones*. Madrid: Succ. Rivadeneyra, 1923 [ed. facs. A Coruña: Xunta de Galicia, [s.a.], p. XX–XXI

¹²⁷ Zamora, F. *Diario de los viajes...*, op. cit., p. 379

índex alfabetització entre la gent de mar era dels més baixos de la societat, manca d'especial incidència entre els pescadors.

Per últim, cal apuntar que les obligacions professionals dels col·lectius marítims, el seu aïllament físic, la ignorància o l'analfabetisme imperant – termes que podem compartir amb els cronistes de l'època – dificultaven el procés d'adoctrinament, desembocant finalment en que no entenguessin el missatge oficial en matèria de fe i deixessin d'acudir regularment a complir amb les obligacions litúrgiques. Alguns testimonis contemporanis evidencien, en aquest sentit, una manca d'interès pel cerimonial oficial a les viles de marina. Així per exemple, en un informe redactat durant un procés judicial a Sant Feliu el 1602 el visitador posà de relleu, en paraules de J.M. Marqués, “*la baixa pràctica religiosa de la població; els sacraments no es freqüentaven, i la gent era tèbia i ignorant en matèria de cristianisme.*”¹²⁸ A finals del XVIII, un cop constituït el nucli de L'Estartit, els pescadors “*manifestaven molta fredor*” i observar altres preceptes de l'església, més enllà del bateig i la comunió, els resultava difícil. Per exemple, la confessió anual i la comunió de Pasqua, obligatòries a tothom, “*eren objecte d'un refús general*”.¹²⁹

L'ensenyança del dogma cristià als fidels estava entre les responsabilitats encomanades als rectors de les parròquies. A les viles marítimes, el problema de l'adoctrinament afectava especialment als infants i als joves que començaven a aprendre l'ofici en mar i que per això no rebien una educació adequada. L'opinió del Ministre de Guerra espanyol el 1811 detalla molt clarament quin era el camí, ideal tanmateix, que havia de seguir un jove per instruir-se des de les edats més tendres en les tasques marítimes:

“se dirá que habiéndose hecho recolección en los tres departamentos de muchachos de 9 a 14 años, huérfanos, desamparados, vagos o discolos y dándosele una educación esmerada en aprendizaje de arduas labores maríneas, destinándoseles después a los 16 o 17 año de su edad a los navíos y fragatas, no se ha conseguido el 10% de utilidad en ellos, porque el oficio de marinero pide empuer de muy niño, por ejemplo a los 7 u 8 años en la barca del pescador, salir

---

¹²⁸ Marqués, J. M. “Sant Feliu...”, *op. cit.*, p. 134

¹²⁹ Opinió manifestada a partir de Vert Planas, J. *La parròquia de l'Estartit*. Torroella de Montgrí: Parròquia de l'Estartit, 1999, p. 23.

sucesivamente al cabotage, ir a otras navegaciones para ir de mozo o grumetillo a los 12 o 13 años para hacerse marinero para los 17 y poder ser un piloto a los 22: de modo que un hombre de mar necesita de 15 años para hacerse algo de provecho".¹³⁰

Un noieta que a l'edat de 7 o 10 anys ja estigués aprenent l'ofici sobre la pròpia embarcació, segurament com a grumet sota les ordres del pare o l'oncle, podia molt fàcilment adquirir una formació religiosa molt deficient, condicionant posteriorment la seva disposició vers els manaments doctrinals, les qüestions pràctiques religioses i la cordial interacció amb els membres de la comunitat religiosa local. Com afirmà Cabantous referint-se al conjunt dels mariners europeus, l'eficàcia del catecisme entre els més joves era molt relativa, moltes vegades precària o simplement insuficient perquè ben aviat eren embarcats, havien d'aprendre ràpid les lliçons de la catequesi i fer una comunió anticipada. Així, els joves mariners de la Bretanya francesa faltaven doblement a la catequesi i a l'escola, a canvi de subsistir entre ells un estès analfabetisme i la celebració de ritus iniciàtics de forta coloració anticlerical.¹³¹ La interrupció forçada de l'adoctrinament seria l'origen de que aquests joves, d'adults, reinterpretessin els dogmes i fomentessin les associacions inventives de creences, supersticions i lliçons bíbliques, adaptant-les a la seva particular visió del món, amb els conseqüents perjudicis per la unitat doctrinal.

4.2.1. La concepció ambigua del mar

La heterodòxia, efectivament, s'estenia entre la gent de mar, una mentalitat propera a la simple superstició fruit del desconeixement i de la reinterpretació d'uns símbols i uns missatges que per manca d'instrucció i

---

¹³⁰ AMDAB. Matrícula. Gobierno Intruso. Llig. 1892. Per altra banda es pot observar com l'Armada requeria de l'existència d'una flota pesquera important perquè era justament d'aquella d'on sorgien els pilots i tripulants de les naus de guerra.

¹³¹ Lagrée, M. *Religion et cultures...*, op. cit., p. 131. El gremi de pescadors de Palma de Mallorca tenia cura de l'educació moral i religiosa dels joves mariners, de manera que Zalvide recollia al seu reglament que "*asimismo cuidarán de que todas las tardes al anochecer se reze como aora delante de Nuestra Señora de los Dolores el Santo Rosario, promoviendo la asistencia y haciendo que con especialidad concurren las Muchachos, como á las Misas de Domingo y Fiestas a fin de que vayan habituandose á la devoción*". : AMDAB. Matrícula. Reforma de Gremios, Leg. 1910.

d'interès no dominaven.¹³² Això es veia reflectit, per exemple, en el discurs bíblic sobre el mar. Cal avançar que el Mediterrani ha estat objecte de nombroses interpretacions i que cada societat i cada col·lectiu socioprofessional l'ha entès de forma diferent i diversa en funció de la relació i les vinculacions econòmiques, socials i culturals que s'establissin entre els dos elements. La tradició bíblica cristiana ha interpretat simbòlica i religiosament el mar tant des d'un punt de vista positiu – “una font de vida” – , com negatiu, recolzat aquest últim en els perills que amagaven les profunditats i en la figura i les experiències del bíblic Jonàs.¹³³ Hem comentat anteriorment que el mar era concebut, en mentalitat de l'home modern europeu, com espai mental i físicament hostil, perillós, regit pel desordre i el caos; concepció ideal per assimilar-lo al domini de les forces diabòliques de Satanàs. A partir de la satanització, el caire indomable i desconegut que prenia, i del desconeixement profund de bona part de la fauna que albergava, en l'imaginari popular mariner sobrevisqué la idea que a les profunditats també habitava la fauna teratològica: monstres marins que, apareixent la majoria de les vegades enmig dels temporals, engolien les naus que gosaven enfrontar-s'hi. Aquells animals eren transgressions de la naturalesa, “*una desviació perversa de la creació Divina*” que concordava perfectament amb l'obscuritat de les profunditats marines de les quals es creia que sorgien.¹³⁴ Al Mediterrani els cetacis, considerats animals de les profunditats – anomenats “*ketos*” en grec i “*cetus*” en llatí –, van ser interpretats i representats per la iconografia en clau cristiana marítima a partir del missatge bíblic, visió que calà profundament en la mentalitat dels

---

¹³² Cabantous, A. *Le ciel dans le mer...*, op. cit., p. 176–177

¹³³ Renaud, B. “La “Grande Mer” dans l'Ancient Testament: de la géographie au symbole”. Dins *La Bíblia i el Mediterrani (Barcelona, 18–22 setembre 1995)*. Barcelona: Associació bíblica de Catalunya. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 75–101

¹³⁴ Cabantous, A. *Le ciel dans le mer...*, op. cit., p. 29–30

pobles litorals.¹³⁵ La topada o l'embarrancament a la platja d'un d'aquells animals era considerat senyal d'un mal auguri.¹³⁶

La Il·lustració afavorí un augment del coneixement de les lleis que governaven la naturalesa i per extensió de les lleis físiques i biològiques que regien el comportament del mar i les espècies marines. A més de la ingent obra de classificació taxonòmica duta a terme per C. Linneo, el segle XVIII suposa l'inici d'un seguit d'obres que descriuen el món marítim i pesquer amb una clara voluntat científica. Al Principat, en aquest sentit, gaudim de l'informe que Joan Salvador Riera envià a l'Acadèmia de París el 1722 avaluant la pesca a Catalunya.¹³⁷ Començar a entendre com es comportava el mar en totes les seves dimensions eliminà bona part de les supersticions que pesaven sobre ell. És a dir, la Il·lustració europea i la investigació científica del XIX fomentaren una progressiva "desacralització" del mar¹³⁸ i una transformació de la concepció sobre el col·lectiu marítim-pesquer. Superades les dures crítiques dels primers autors, les opinions dels observadors del XVIII foren més indulgents amb la gent de mar, passant a definir-la com personatges valents i agosarats damunt la barca, bons pares i marits i servicials en complir els sagrats manaments de l'eucaristia.

4.3. Les pràctiques votives

Val a dir que existeix un decalatge important, a l'alçada del segle XVIII, entre el coneixement cada vegada més aprofundit del mar i el procés de

---

¹³⁵ Sella, A.; García, E. *Creences de la mar...* op. cit., p. 49. Observis les imatges d'animals marins monstruosos del tapís de la creació conservat al museu de la Catedral de Girona. Val a dir que aquesta concepció dels mamífers marins no era exclusiva del cristianisme, sinó que des d'època antiga havien causat admiració i terror. Vegeu, per exemple, Playà, R. "Quelques aspects sur la représentation de "monstres marins" au monde ibérique". *Colloque du Monstres Marins*, MNHN. París: [sn], 1997.

¹³⁶ Sobre l'embarrancament de cetacis a la costa de Girona Dacosta, J.M. *Balenes i dofins a la Costa Brava : anècdotes de la gent de mar sobre l'embarrancament de mamífers marins*. Figueres: El Brau, 1993.

¹³⁷ Llenoart, J; Camarassa, J.M. *La Pesca a Catalunya el 1722: segons un manuscrit de Joan Salvador i Riera*. [Barcelona] : Museu Marítim. Diputació de Barcelona, 1987. En la mateixa línia són els treballs publicats per Duhamel de Monceau a París, entre 1769 i 1782, sota el títol *Traité général des peches et histoire des poisons*. A Espanya destacaren les obres de Coornide Saavedra, Sarmineto o el mateix Sáñez Reguant.

¹³⁸ Cabantous, A. *Le ciel dans le mer...*, op. cit., p. 41 i ss.

modificació de les pràctiques màgiques i religioses dels pescadors europeus i catalans en particular. Encara que creixés el coneixement del medi aquàtic o es milloressin substancialment les tècniques de navegació, les pràctiques marineres per espantar els mals auguris i cercar la protecció celestial han continuat fins ben entrat el segle XX. De fet, a molts ports encara avui es poden observar diferents manifestacions religioses, com per exemple les processons marítimes en motiu de la festivitat de la Verge del Carme.

Els testimonis de les pràctiques votives al llarg de l'Edat Moderna, aquelles destinades a assegurar la protecció sobrenatural i la fertilitat de les aigües, són extraordinàriament abundants. Ja hem fet una petita relació d'algunes d'elles, però ens volem fixar ara en les que podem considerar més esteses i freqüents.

4.3.1. **Benedicció de barques i la temporada de pesca**

No poques societats pesqueres de les bandes més remotes del món consideren que un vegada construïda un embarcació aquesta ha de ser beneïda. Amb una cerimònia es celebra el que es considera el “naixement” d'un nou membre de la comunitat. Hom busca amb els efectes del ritual del bateig que la divinitat guardi el bastiment i els seus tripulants de tot tipus de perill i infortuni marítim. També a Catalunya tenim molts exemples històrics d'aquesta particular *praxis*, alguns dels quals ja han estat estudiats. Josep Maria Marqués, per exemple, recollí en un breu article el nom de totes les embarcacions beneïdes a la Diòcesis de Girona en el període 1391–1594 gràcies a les referències conservades als registres de lletres episcopals. Per Marqués, la victòria de l'esquadra cristiana sobre els turcs a Lepant (1571) hauria estat el motiu de que aquest tipus de testimonis desapareguessin gairebé per complet a partir de la segona meitat del segle XVI, opinió que no compartim. Per una banda, com hem vist, la pressió piràtica sobre la flota catalana no disminuï, sinó que a més augmentà sota pavelló nord africà; per l'altre, hi havia molts altres perills a banda dels pirates com per justificar la necessitat de beneir un bastiment. No obstant, Marqués també apunta a la possibilitat de que les embarcacions es beneïssin, a partir de dita data, sense permís.¹³⁹

---

¹³⁹ Marqués, J.M. “Benedicció de barques (1391–1594)”. *Estudis del Baix Empordà*, 1992, núm. 13, p. 5–10. La llicència era necessària perquè la benedicció comportava celebrar una missa fora de l'església i prop del mar, és a dir, en un marc inhabitual, del qual el bisbe es

Les referències que hem pogut aconseguir pel nostre compte que corroborin la benedicció d'embarcacions més enllà del segle XVII a Palamós, en efecte, són escasses i esparses, el que sí podria estar apuntant un descens en el grau de necessitat espiritual d'aconseguir els serveis profilàctics de la divinitat. La font objecte d'estudi, en el nostre cas, són els llibres de baptismes dels registre parroquial, on els rectors hi anotaven el bateig de l'embarcació com si es tractés d'una criatura. La cerimònia constava generalment d'una breu processó – acompanyada dels pendons de Sant Pere o Sant Elm – des de l'església fins a la barca, avarada encara a platja, i la celebració d'una missa solemne amb l'assistència de tots interessats en el bastiment. Així, al registre parroquial de naixements es recollia la notícia que el 17 de gener de 1668

“...ab interventió dels preveres de la Reverent Comunitat de dita Iglesia Parrochial de Palamós, anant processionalment ab creu alsada, ab las capas publials i majors de dita Iglesia, y capiscol també ab ses capes publials y Vera Creu, ab acompanyament de musichs de cant y todas las demás solemnitats que acostuma fer·se professó és estada benehida en lo port de la present vila de Palamós una barcha grossa del Senyor Jaume Joan Botet, lo corrent any Jurat de dita vila de Palamós y patrocinada per dit Senyor Jaume Joan Botet y lo feu la dita benedicció en la forma acostumada y segons lo ritu y serimonia fet en semblants benediccions conforme aporta lo ordinari el dit Bisbat de Gerona. Foren padrins lo Sr. Joan Ferriol y Cortada, negociant de Begur, y la Sra. Eulalia Canera muller de Miquel Caner, mercader de dita vila de Palamos a la qual barca per dits senyors padrins fonch possat nom Nostra Senyora de Gratia, Sant Antoni de Pàdua, Sant Nicholau y Santa Bàrbara.”¹⁴⁰

Com informa el mateix J.M. Marqués, el gruix de bastiments batejats anaven destinats a la navegació mercant, però també hi ha dades sobre bateigs d'embarcacions de pesca. El 24 d'octubre de 1781 el patró pescador Francesc Llopis va fer beneir per la comunitat de preveres la seva nova barca

---

reservava el control. Si el bastiment era relativament gran, la missa es celebrava damunt d'ell.

¹⁴⁰ APP. B3. 1668, agost, 11

de pesca a l'Arenal, davant la casa del pescador Feliu Sureda, on acabava de ser construïda.¹⁴¹

En un acte celebrat a la costa barcelonina semblant a l'anterior i descrit per Amades, el capellà baixava a la platja per oficiar el bateig: tirava aigua al fons de la barca que després era recollida i llençada al mar, el bastiment era posat l'aigua a vista dels convidats i s'organitzava finalment un àpat festiu.¹⁴² La celebració es convertia en una festa on tothom hi era convidat a un petit refrigeri. El 1782 “...*En lo mateix Pinco lo senyor capità donà refresch ahont foren convidats molts senyors i senyoras y també la reverent comunitat de preveres.*”¹⁴³ L'any següent beneïa una nova nau “... *y després de dita benedicció he celebrat en lo altar dels Dolors una missa resada a la intenció del Patró, me ha est convidat a prendre xocolata en sa casa.*”¹⁴⁴

L'altre mitjà que utilitzaven els patrons per protegir l'embarcació abans de posar-la en mar era encomanar-la a un o generalment varis sants protectors, dels quals en prenia finalment el nom. Malgrat que es coneix prou bé com funcionava el procés dins el món de la marina mercant, la pesca, en aquest sentit, manté encara un gran silenci. Per E. Varela els noms dels bastiments era un dels primers elements que reflectien el sentit religiós i devot de la gent de mar, i coincidien amb el nom de les innovacions de les lletanies que els mariners solien resar a bord. L'onomàstica marítima ha servit a algun autor per estudiar el grau de cristianització i les preferències devocionals de la gent de mar, i per constatar que a partir del segle XV començaren a imposar-se els noms de sants per damunt d'altres elements, com ara animals mitològics o noms afectuosos d'arrels paganitzants.¹⁴⁵ A partir del

---

¹⁴¹ APP. B7. 1781, octubre, 24

¹⁴² Amades, J. *Folklore de Catalunya...*, op. cit., p. 823. A les societats nòrdiques l'aigua es transformava en cervesa. Alonso Romero, F. *Creencias y tradiciones...*, p. 99-106

¹⁴³ APP. B7. 1782, maig, 21

¹⁴⁴ APP.B7. 1783, juny, 20

¹⁴⁵ Varela. E. “Navegar i rezar: devoción y piedad de las gentes de mar barcelonesas (siglos XIV y XV)”. *Auario de Estudios Medievales*, 1999, núm. 29, p. 1119-1132. Vegeu també Coll, N. “Noms de Galeres catalanes del segle XV”. *Butlletí de la Societat d'Onomàstica*, 1988, vol. 32, p. 35-40. Per un estudi d'àmbit mediterrani Bresc, H. “La piete des gens en Méditerranée Occidentale aux derniers siècles du Moyen-Age.” Dins Ragosta, R. (comp.) *La genti del Mare Mediterraneo*. Napoli : Lucio Ponti, vol. 1, p. 427-443

segle XVIII, però, hom constata, a partir de la lectura de les queixes de les autoritats de Marina, un procés d'homonímia entre tots els vaixells destinat a dificultar les tasques de control administratiu i fer-se escàpol a un possible sorteig de lleves.¹⁴⁶

Segurament a Catalunya, com en altres regions marítimes europees, les autoritats religioses acudien a beneir la flota en iniciar-se també la temporada de pesca. Cada espècie a cada costa era perseguida i capturada dins uns límits temporals que solien ser acordats i sancionats per tot col·lectiu, dia que era aprofitat per acomplir tot tipus de rituals propiciatoris.¹⁴⁷ Coneixem bé, gràcies a la literatura, el cerimonial d'un petit port bretó anomenat Croisic. Allà, cada tipus de pesca, costanera o d'alta mar, gaudia del seu propi culte. Quan s'obria la temporada de la gran pesca, que duia els pescadors fins a l'illa d'Islàndia, *“le clergué de la paroisse, accompagné de tous les habitants de la ville, vient processionnellement, croix et bannières en tête, bénir la baie (...) Le recueillement de la population à cette cérémonie est admirable, et les marins refuseraient de s'exposer à la pêche, si le curé ne venait les placer sous la protection du maître souverain de l'élément qu'ils vont ensuite courageusement affronter”*.¹⁴⁸

L'inici de la pesca litoral local, per la seva banda, donava lloc també a una festa i a la benedicció de tots els vaixells sens excepció. També s'oficiaven rituals a bord: *“Sur chaque barque, l'eau bénite et un bouquet de reposoir de la Fête-Dieu occupent la place d'honneur. En passant devant la vieille tour du Croisic, les marins ôtent leur béret, recitent un Pater et un Ave. Lorsque la pêche commence, le mousse prend l'eau bénite, la présente au patron, qui se signe, puis asperge le filet au moment où il est prongé dans la mer. L'eau bénite est ensuite présentée à chacun des matelots, qui se signe”*¹⁴⁹

---

¹⁴⁶ Opinió que es pot contemplar a les actes dels ministres de marina de la província de Sant Feliu de Guíxols, recollides a AHG. Fons notarial. Protocols de Marina.

¹⁴⁷ Una breu referència a Sala; J. Domènech, J. *La pesca*. Girona: Diputació de Girona, 1994, p. 70–71. Alonso Romero, F. *Creencias y tradiciones...*, op c,it., p. 39–41. ID. “Los ritos propiciatorios de los pescadores gallegos y de otras comunidades europeas”. Dins Calo Lourido, F. *Antropología Mariñeira: Actas do Simposio Internacional in memoriam Xosé Filgueira Valverde*. (Pontevedra 10 –12 de xullo, 1997). p. 269–281

¹⁴⁸ Lagrée, M. *Religion et cultures...*, op. cit., p. 122

¹⁴⁹ Ibídem, p. 126

4.3.2. Els exvots

Com a resultat de la perillositat de l'ofici, una altra pràctica a bastament estesa dins el món mariner era l'ofrena de tot tipus d'exvots. Un vot en aquest context pot ser considerat com tota aquella promesa dirigida a un ésser sobrenatural en agraïment per haver obtingut un benefici que es considera impossible d'aconseguir per mitjans naturals. Moliné, en definir l'exvot, remarca la seva materialitat: "*Do ofert a Déu o a un sant en compliment d'un vot o testimoni d'un benefici rebut*"¹⁵⁰. La diferència entre els vots i els exvots, en efecte, és que aquest darrer implica sempre l'existència d'un objecte material, testimoni tangible i durable de la promesa. L'exvot ha d'estar exposat en un lloc públic, a la vista dels fidels – com una prova de l'activitat miraculosa de l'ésser venerat i dels seu poder –, ha de tenir una voluntat material de representació i ha d'ésser permanent en el temps: aquestes tres condicions diferenciaven als segles moderns els exvots de les accions votives més habituals, com llànties i ciris a les capelles. Freqüentaren al llarg de l'Edat Moderna les ofrenes en forma de maqueta que reproduïen els vaixells que havien estat salvats per obra del miracle, o retaulons pintats amb l'escena en que la divinitat, davant la dificultat, oferia la seva ajuda. També era habitual trobar remos d'un llagut penjats d'alguna capella en senyal d'agraïment. En resum, l'exvot és interpretat com el testimoni d'un prec efectuat un moment de dificultat, el símbol d'una fidelitat i l'exemple palpable, material i real, de la recompensa que s'obté d'aquesta fidelitat. L'exvot és més que una promesa, és un compromís.¹⁵¹

La pràctica de l'exvot col·lectius no es restringia a la gent de mar. Hom podia fer ofrenes per qualsevol motiu, per exemple per conjurar la pluja. Però sí eren més freqüents entre els oficis marítims que entre la població dedicada exclusivament a les tasques agrícoles, considerades "menys perilloses". La tripulació d'una embarcació podia oferir un exvot per

---

¹⁵⁰ "Exvot". Dins *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Claret, 2000, vol. 2, p. 135.

¹⁵¹ Sobre els exvots marítims i una classificació tipològica Sella, A.; García, E. *Creences de la mar...* op. cit., p. 64–92. Vegeu també Parés, J. *Els exvots pintats*. Sant Cugat: Els Llibres de la frontera, 1987. Sobre la pràctica votiva al port llenguadocià de Sète López, C. "Les ex-voto marins comme source ethnographique: la tradition votive sétoise". *Les Chaiers de la Drac*, 1998, núm. 7, p. 48–55

rememorar el fet d'haver sobreviscut de manera miraculosa a una situació de dificultat en mar, de forma que l'exvot "*esdevé una pràctica socialment més homogènia i adquireix una dimensió comunitària*". Era una pràctica universal, en la que hi participaven totes les classes socials, i vista amb bons ulls per l'Església, encara que ja en temps de la Il·lustració fos criticada per Mayans, Aranda o el mateix Jovellanos, per constituir una demostració més de la superstició imperant entre les classes populars.¹⁵²

Les ofrenes votives no solien dur-se a terme indiscriminadament, sinó en espais específics amb una forta càrrega simbòlica. Les comunitats marítimes tendien a accentuar la necessitat d'apropament i comunió amb allò que era considerat sacrosant i d'aquí la seva especial predilecció pels objectes i espais sacres com ermites enclavades en paratges rellevants de la costa. Per un pescador, "*...mar y tierra són espacios física y simbólicamente separados*" formant una dicotomia: per oposició al mar i als perills que hi amaga es situa terra ferma, símbol, entre altres coses, de la seguretat, de la capacitat de triangular i d'orientar-se.¹⁵³ No és estrany, per tant, que en aquells llocs més prominents i visibles del coster s'hi erigissin santuaris de clara vocació marinera i que en ells fos on s'hi concentrassin major nombre d'exvots d'agraïment i demés ofrenes votives.¹⁵⁴ A més de servir de senya i guia, les ermites rurals costaneres eren el destí de les seves pregàries. Les trobem a Palafrugell (Sant Sebastià), Lloret (les Alegries, Santa Cristina i Sant Pere del Bosch), La Selva (Sant Baldiri de Taballera), Cadaqués (Sant Sebastià, Sant Abdó i Senen) Blanes (Mare de Déu del Vilar), Sant Feliu de Guíxols (Sant Elm), Begur (Santa Reparada), Empúries (Sant Pere, l'Escala), Canet de Mar (Mare de Déu de la Misericòrdia), L'Estartit (Santa Anna) i Palamós (Santa Maria de Gràcia, convertida en el convent del Agustins).¹⁵⁵ Val a dir que aquesta no és una relació exhaustiva, i que sovint les esglésies parroquials compliren també la doble funció de receptacle sagrat de les ofrenes votives dels mariners i de senyal en terra per ubicar la nau i guiar la navegació. Pensi's,

---

¹⁵² Mestre, Antonio. "La actitud religiosa de los católicos ilustrados". Dins Guimerà, Agustín (ed.) *El reformismo borbónico*. Madrid: Alianza, 1996, p. 147-163

¹⁵³ Sobre aquesta percepció en els pescadors actuals d'altura que feinegen a Mauritània Marugán, B. *Paradojas de la modernización...*, op. cit.

¹⁵⁴ Sella, A.; García, E. *Creences de la mar...* op. cit., p. 117-142.

¹⁵⁵ Informació en detall a Marquès, J.M. *Ermites i santuaris de la Diòcesi de Girona*. Girona: Diputació de Girona, 2000.

per exemple, en el campanar de la parroquial de Cadaqués, pagat amb els diners procedent de la pesca a l'encesa i que havia de servir, alhora, per orientar els navegants que freqüentaven la zona.

4.3.3. Santoral marítim

Per protegir-se de innumerables i multiformes mals – reals, imaginaris o induïts –, que aclaparaven l'home, la societat pre-industrial es recolzà en la capacitat auxiliadora que oferien la religió i en concret a la funció intercessora que oferien els sants. El concili de Trento fomentà el culte als intercessors celestials en el marc de la voluntat d'oferir una religió més plàstica i emocional, atès que els textos sagrats foren restringits als laics.¹⁵⁶ La diversitat d'invocacions a tot tipus de sants dins el món marítim català és extraordinària i molt lligada, segons H. Besc, amb la ràpida i fàcil adopció de modes procedents de totes les regions de la Mediterrània cristiana per part de la gent de mar. Des del segle XIII el Mediterrani es convertí en un anar i venir d'advocacions que s'adoptaren aquí i allà en funció del pes de les relacions comercials i dels lligams culturals que uniren les diferents regions i comunitats,¹⁵⁷ alhora que l'adopció d'una nova advocació suposava l'arraconament o abandó d'un culte precedent.

Seguint l'esquema del culte als sants al Principat proposat per Gelabertó,¹⁵⁸ podem observar que en els ambients devocionals marítims circulà amb gran rapidesa el culte a la Verge. Les verges van jugar un rol essencial dins la pietat marítima, si bé a Catalunya, com recorda Besc, la seva adopció va ser quelcom més tardana que a la resta de la Mediterrània. Cal apuntar que la inclusió de la Verge Maria en la pietat marinera no va ser obra de la religió oficial, sinó més aviat una reinterpretació paganitzant de vells cultes precristians: la verge heretà les propietats de les antigues deesses mediterrànies protectores, entre elles *l'Stella Maris* romana.

---

¹⁵⁶ Sobre el culte als sants vegeu en especial els treballs de Gelabertó, M. "Culto de los santos y sociedad en la Cataluña del Antiguo Régimen". *Historia Social*, 1992, núm. 13, p. 3–20. ID. "Del altar al deshonor: la humillación de los santos en la Cataluña del Antiguo Régimen. Dins Martínez Shaw, C. (ed.). *Historia moderna, historia en construcción: Economía, Mentalidades y Cultura: Congreso del Centre d'Estudis d'Història Moderna Pierre Vilar (Barcelona, 1996)*. Lleida: Milenio, 1999, vol. 1, p. 443–453

¹⁵⁷ Besc, H. "La piete des gens en Méditerranée Occidentale...", op. cit., p. 431–432

¹⁵⁸ Gelabertó Vilagran, M. "Culto de los santos...", op. cit, p. 3–20.

El culte mariner a la Verge del Carme, que a molts ports catalans arriba fins als nostres dies, és el resultat d'un complex procés més tardà. La literatura indica que fou l'almirall mallorquí Antoni Barceló qui difongué finals del segle XVIII el seu culte per les costes del llevant mediterrani. Però la influència de l'administració de l'Armada – que la tenia com a patrona – a través de la Matrícula de Mar, i el contacte de pescadors i mariners amb aquest culte mentre tripulaven les naus de Sa Majestat afavorí que ja a partir de la segona meitat de dit segle la Verge del Carme s'estengués lentament entre els diferents col·lectius professionals marítims, de forma que al segle XIX arribà a compartir protagonisme – no sabem fins a quin punt a desplaçar – la resta de sant de veneració local. Així doncs, N. Torres indica que hi ha constància – no l'hem pogut comprovar – que la veneració a Palamós a la Verge del Carme es remunta al segle XVIII, encara que sí és segur que la devoció a la verge no aconseguí desbancar el culte tradicional i més documentat a Sant Telm, almenys que tinguem constància, fins a mitjan segle XIX.¹⁵⁹

En segon terme destacaren una llarga nòmina de sants protectors amb una distribució territorial i temporal desigual però dinàmica i canviant. Així, a bona part del Mediterrani el culte a Sant Nicolau començà a decaure a principis del segle XVI en benefici de la Verge Maria; es mantingué encara fort, en canvi, a regions com l'Itàlia del sud o la Toscana. A través de l'estudi dels testaments locals hem pogut esbrinar que, malgrat aquesta davallada generalitzada del culte, entre la població de Palamós Sant Nicolau de Tolenti també gaudí d'un favor especial, atès que tenia erigida una capella dins l'ermita – posteriorment convent – de Nostra Senyora de Gràcia. Sens dubte, fins a finals del segle XVII era el sant que major volum de deixes rebia de

---

¹⁵⁹ Una biografia de l'Armador Barceló i la difusió del culte a la Verge del Carme a Janer, G. *El General Banceló*. Palma de Mallorca: l'Ajuntament, 1984. les cròniques el mostren com un fervent devot. Sobre la verge a Palamós *50 anys d'una processó marítima...*, op. cit., p. 7. Creiem que la influència de la militarització del sector marítim-pesquer durant el procés de introducció de les confraries durant la dècada de 1940 és el motiu que avui la confraria de Palamós comparteixi patronat entre Sant Pere (29 juny), patró dels pescadors, i Verge del Carme (17 juliol), patrona de l'Armada.

mariners, pescadors locals i familiars d'aquests, darrera de les deixades al l'altar major de dita ermita i convent.¹⁶⁰

En general, els sants que polaritzaren l'atenció i la devoció dels mariners fins a principis de l'edat moderna eren estranys a la mar: Sant Antoni, per exemple, gaudí d'una devoció especial entre els mariners de les Balears, Catalunya i València; altres sants de devoció popular catalana foren Francesc, Joan, Joan Baptista. A la Mediterrània es venerà tanmateix a Nicolau, Antoni, Francesc o Caterina, fet que demostraria, en paraules de Bress, que la pietat marinera s'enquadrava en un panorama més ampli, a nivell regional o nacional, i que estava a la vegada molt influïda pels contactes i les modes procedents d'altres regions mediterrànies.¹⁶¹

Aquesta profusió del santoral marítim està capitanejada, no obstant, per dos sants venerats a bastament arreu de Catalunya: Sant Pere i Sant Elm. La importància de Pere – "*pescador d'ànimes*" – en la tradició cristiana europea explicaria l'adopció i la difusió de la seva devoció entre els pescadors d'arreu d'Europa com a figura protectora principal. Tot i que la seva fisonomia (amb barba i cabells blancs arrissats) quedà fixada des del segle V i generalment la iconografia el representava vestit amb les robes pròpies dels apòstols, els atribut que l'acompanyaven podien canviar segons el context en que figurés. Així, era normal que en ambients de forta presència pescadora, on ocupava una posició central dins l'escena del retaule, se'l esculpís amb una barca o un peix a la mà, o directament se'l vestís de pescador.¹⁶² Sant Pere fou el patró dels pescadors palamosins.

Sant Elm, en canvi, se l'ha relacionat molt més intensament amb el món de la marina mercant i com a patró dels mariners, si bé en algunes zones ho era també dels pescadors. Molt sovint als retaules de les capelles marineres, com a Arenys de Mar, la seva imatge anava acompanyada de la Sant Pere, encara que el patró pescador, reflex d'una desproporció manifesta entre mariners i pescadors al port local, quedés en una posició marginal. Així doncs, la

---

¹⁶⁰ És igualment observable que la destrucció de l'ermita pels francesos i la marxa dels agustins a finals del XVII va fer decaure el culte dels sant, i conseqüentment les deixes testamentàries d'origen mariner.

¹⁶¹ Bress, H. "La piete des gens en Méditerranée Occidentale...", *op. cit.*, p. 433–434

¹⁶² Vegeu al respecte, cap. 10 i l'apartat dedicat a la retaulística marinera.

correlació de forces entre ambdues activitats indicava la posició i la rellevància del sant pescador respecte al bisbe mariner. El culte a Sant Elm es va difondre des de Itàlia per tota la mediterrània fins a les costes de la Península, però a partir del segle XVIII va haver de rivalitzar en el culte amb un nouvingut, el dominic gallec Sant Telm. Fray Pedro González Telmo va ser confessor de Ferran III de Castella, i “*el contacto que mantuvo en vida con los pescadores en la costa N.O. de la Península, la fama de sus predicaciones y milagros entre ellos, la relación de algunos de los más divulgados hechos de su vida con el fuego y con las tempestades, movieron a los marinos y navegantes a innovarlo*”.¹⁶³

El canvi del vell patronatge pel de Sant Telm fou intencionat, promogut per les autoritats borbòniques i fomentat pels dominics. Segons un document editat per Colldeforns, els prohoms del gremi de mariners de Barcelona explicaven el 31 de juliol de 1757 que des de l'any de la creació de la confraria el 1424 havien venerat “*al Patrón San Elmo, otro que un Santo Obispo y mártir cuya fiesta celebraba todos los años en el día dos de junio...*”, de forma idèntica a com ho feien molts col·legis de mariners d'arreu de la Península. El culte a Sant Elm bisbe s'havia mantingut mentre la confraria havia restat al convent de Santa Clara, és a dir des de la seva fundació fins al 1751, any en que va ser traslladada al convent dominic del Pares Predicadors. A la nova instal·lació, els monjos “*...nos persuadieron que San Elmo, el Patrón de los Marineros, no era una Santo Obispo y Mártir, sino un Santo Confesor de su Religión, cuyo nombre y apellido era San Pedro González y vulgarmente San Telmo, el oficio propio del qual (...) havia extendido graciosamente por el día catorze de Abril (...) y sin cuydar la Cofradía en rebuscar en dicho Libro, pasó en hacer la fiesta al por ello nuevo con San Telmo Confesor*”. La decisió de traslladar la confraria a la recentment edificada església de Sant Miquel de la Marina, al barri de la Barceloneta, i la revisió dels llibres de privilegis van fer canviar d'opinió a la confraria marinera, “*que importa mucho mantener al por Patrón al mismo San Elmo Obispo y Mártir de Jesuchristo por mantener la entidad de la cofradía sin que*

---

¹⁶³ Sobre Sant Elm, Vilà Galí, A.M. *La Confraria de Sant Elm de Lloret*. Lloret: Confraria de Sant Elm, 1998. Filgueira, J. *Archivo de Mareantes...*, op. cit., p. 29–30. El culte va estar fomentat pels mariners gallecs que feien la carrera fins el Mediterrani amb els vaixells carregats de peix en direcció a als ports de Sicília i Alexandria.

haya duda...”. S’acordava, per tant, que la confraria costegés dels despeses del nou canvi d’advocació.¹⁶⁴

El gremi de mariners barceloní potser tornà a venerar Sant Elm, però el culte a Sant Telm guanyà ràpidament terrenys gràcies a la confusió que intencionadament introduïa la documentació oficial. Manuel de Zalvide, per exemple, en el Reglament de pesca i navegació de la província marítima de Mataró de 1773, parlava sempre del patró com “*San Telmo*”. Muñoz de Guzmán, el 1786 afirmava que els mariners solien estar tutelats per Sant Erasme o Sant Telm, “*ambos conocidos con el nombre de Sant Telmo*”. Possiblement, la traducció al castellà de “Elm” el convertí en “Telm”. A Palamós, un document de 1820 apunta que el 1740 els mariners de la vila decidiren formar una germandat i posar-la “*bajo la dirección y administración de los obreros de San Telmo*”, mentre el 1824 els obrers anomenaven la capella com “*de Sant Pedro González, vulgarmente Sant Telmo*”.¹⁶⁵

---

¹⁶⁴ Colldeforns, F.P. *Historial del gremio...*, op.cit., 279–280

¹⁶⁵ sobre aquesta confusió Garrido, A. *Cofradías y gremios de mar en el noreste de Cataluña (siglos XVIII–XIX): entre la reforma y la resistencia*. [Treball d’assignatura de doctorat]. Girona. Universitat de Girona. Departament de Geografia, Història i Història de l’Art, 2005. [s.f.]

5. Pesca, societat i religiositat

5.1. Les aportacions de la pesca a l'arquitectura religiosa

Mentre mariners i pescadors restaven en terra, a l'espera de sortir a pescar o iniciar una nova travessia comercial, les seves vides giraven entorn a espais propis pels quals sentien especial veneració o que els servien de centre de socialització. El mar és un espai de treball fragmentat en el qual, fora la pròpia tripulació, és difícil establir i mantenir lligams dinàmics de comunicació. La interacció professional i social com a grup es duia a terme principalment fora de l'espai físic de treball. Un dels ambients preferits de la gent de mar per establir aquests llaços era la taverna, espai informal de socialització per excel·lència de la societat marítima europea en els que pescadors i mariners esperaven poder fer-se a la mar mentre conversaven i consumien tot tipus de begudes alcohòliques.

La idea recurrent d'una classe pescadora sumida en l'alcoholisme i la ignorància, poc avesada a la interacció i l'enquadrament social, marginada espacial i socialment a la platja és per a nosaltres un altre tòpic a la llum dels testimonis històrics que demostren la participació del sector pesquer en la vida de la comunitat. Així, les contribucions al treball col·lectiu són nombroses i de destacable entitat. Una d'elles, potser la més visible i aclaparadora, ens arriba en forma d'aportacions econòmiques a l'arquitectura religiosa del litoral català. Ja des de la Baixa Edat Mitjana la gent de mar afavorí amb el seu treball l'erecció, reparació i millora de tot tipus edificis sagrats. No dominem bé encara els motius exactes que els movien a col·laborar activament; potser les aportacions responguessin al respecte i afecte que podien sentir vers determinats enclaus pels quals els col·lectius pesquers locals manifestaven especial veneració. En qualsevol cas, gràcies al control episcopal d'aquestes col·laboracions, recollides als registres de lletres, podem conèixer en quina mesura i intentar esbrinar per què els pescadors contribuïren de forma recurrent en l'expansió de la construcció arquitectònica religiosa del litoral català de l'Edat Moderna.

5.1.1. Temples parroquials

El temple parroquial de Santa Maria de Palamós va ser un dels edificis religiosos de l'Empordà que gaudí de majors aportacions i ingressos en

concepte de llicència de pesca, i per aquest motiu ens servirà per exemplificar aquesta estreta i sovintejada col·laboració del sector pesquer amb l'esforç comunitari. Erigit el 1429, la parroquial de Sant Maria patí de forma notable els constants atacs i saqueigs que a què es va veure exposada la vila durant els segles XVI i XVII.¹⁶⁶ En pàgines precedents hem comentat els efectes devastadors de l'atac de l'esquadra de Barbarrosa de 1543. Les diverses cròniques i testimonis dels succés ens han deixat un viva imatge de les destrosses humanes i materials que causà la pirateria. La ferocitat de l'atac és manifesta, sobretot contra les imatges i pintures religioses de les capelles, que foren molt malmeses o destruïdes. La visita pastoral de 1544 dóna bona també mostra de l'estat en que quedà l'interior.¹⁶⁷ Els danys en l'estructura foren menors.

Creiem que la necessitat peremptòria d'arranjar els desperfectes produïts pels turcs i normalitzar la vida parroquial de la vila és el motiu que Palamós encaixi en la cronologia de l'evolució de la inversió en art devot i arquitectura religiosa a la Catalunya moderna. Segons Magdalena Mària, entre 1563 i 1621 es bastiren, ampliaren o reformaren més de 100 esglésies parroquials a tot el Principat, a banda dels 150 convents i un número similar de rectories, ermites, capelles i oratoris privats, gràcies a l'impuls de les reformes tridentines i a l'aplicació conscient dels decrets conciliars.¹⁶⁸ Eren, però, obres en tots els casos costoses. En paraules de Puigvert, de la construcció o reparació de temples i ermites se'n "*derivava una sobrecàrrega que la comunitat rural havia d'encarar*", de forma que les actuacions es reduïren principalment als moments de conjuntures econòmiques pròsperes.¹⁶⁹

---

¹⁶⁶ Per una història del temple parroquial de Palamós Trijueque, P. "L'església parroquial de Santa Maria de Palamós: notes indèdites". *Estudis del Baix Empordà*, 1993, vol. 12, p. 107-122. Marquès, J.M^a; Micaló, P. *Santa Maria de Palamós*. Palamós: la parròquia, 1987.

¹⁶⁷ Els altars i capelles de Sant Joan Baptista, Sant Cosme i Damià, Santa Elisabeth, Sant Crist, Santa Anna i Sant Miquel foren totalment cremats; el de Sant Sebastià, despullat; el de Sant Antoni quedà sense retaule, i l'únic que resistí fou l'altar de Sant Jaume. Citat per Trijueque, P. "L'església parroquial de Santa Maria...", *op. cit.*, p. 114

¹⁶⁸ Mària, M. *Renaixement i arquitectura religiosa: Catalunya, 1563-1621*. Barcelona: Edicions UPC, 2001, p. 15.

¹⁶⁹ Puigvert i Solà, J. *La parròquia rural a Catalunya (segles XVIII-XIX, Bisbat de Girona)* [Tesi doctoral inèdita] Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Geografia i Història, 1990. vol. 1, p. 77. Vegeu la seva publicació ID. *Església, territori i sociabilitat als segles XVII-XIX*. Vic: Eumo, 2000.

És en el marc del primer terç del segle XVII¹⁷⁰ que s'efectuaren les principals inversions d'art sacre a Palamós, destinades a reconstruir els danys produïts en l'estructura del temple i a reposar tots aquells elements relacionats amb el culte que malmeteren els pirates. Per tant, l'esforç econòmic inicial per redreçar i normalitzar la situació, malgrat l'endèmic endeutament de la vila, va ser considerable, i es mantingué actiu fins que la pesta primer i les guerres després aconseguiren finalment frenar la inversió.

A tota la costa empordanesa, de manera similar que a Palamós, bona part de la obra civil religiosa fou pagada amb diners procedents dels percentatges extrets de la pesca en vigílies i festius. Pla ho explicitava afirmant que *"...en les poblacions del litoral, l'arquitectura religiosa fou construïda, principalment, amb els productes de les aportacions de peix i de coral i amb el treball gratuït de les prestacions personals."* Efectivament, un ràpid recompte a les llicències concedides per treballar en festius mostra que, rera la redempció de captius, pescar per construir o reconstruir esglésies, capelles i ermites és el motiu més sol·licitat, amb un 25% del total.¹⁷¹ Disposem de dades que corroboren que quasi bé tots els pobles litorals van servir-se de a la pesca per sufragar les despeses originades per la construcció o ampliació de la parroquial, ja que la nova funció del temple, a partir de Trento, consistia en donar cabuda al màxim nombre de feligresos. Cadaqués erigí la església nova i el campanar – que havia de servir de referència als navegants – amb els diners manllevats de la pesca a l'encesa;¹⁷² a Begur, per sostenir les contínues ampliacions de la parroquial de Sant Pere motivades per l'augment de població: *"com per la obra de dita yglesia hage vuy dia renda alguna ni emolument del que pujan confiar sino sols de les charitats dels parrochians y habitants en dita vila, que consisteix en donar del peix que pescan lo mar ab llum, industria i treball com la maior part dels habitants sian pescadors y altres vegades en dita vila per fer semblants obras*

---

¹⁷⁰ Trujueque retrasa aquest període a entre 1575 i 1625. Trijueque, P. "L'església parroquial de Santa Maria...", *op. cit.*, p. 115

¹⁷¹ Dada extreta a partir del buidatge de les llicències de pesca recollides a la base de dades de l'Arxiu Diocesà de Girona, registre de lletres.

¹⁷² ADG. Registre de Lletres. U-323, f. 187. 1619, maig, 7. Ja s'havia demanat una primera llicència el 1606 pel mateix motiu.

la han imposat lo terç de tot lo peix que se prenia en la plaia de la mar los dies de diumenge y festius...”, recollia un document de 1612.¹⁷³

A Palamós, l'elevat endeutament de la vila obligà també a emprar el producte de la pesca com a mitjà per suportar les despeses ocasionades per l'església atès que era una qüestió que involucrava també a la universitat, no només a la parròquia. Eren obres, en aquest cas, de manteniment de l'estructura que per manca de reparacions patia una degradació important.¹⁷⁴ El 22 de novembre de 1622 el bisbe havia concedit llicència per pescar “*a tots y sengles mariners y pescadors y altres persones, que per suportar lo gasto de continuar y passar avant la obra y fer altres obres necessàries en dita yglesia (...) ordenant y manant que de tota la dita pesca se·n fassen sinc parts yguals, y les quatre sian per los pescadors qui pescaran dit peix y la restant una part sia de la dita yglesia per continuar dita obra y fer altres obres necesaries en dita yglesia*”.¹⁷⁵ Altres llicències foren concedides amb similars condicions en anys posteriors,¹⁷⁶ totes elles de periodicitat anual: “*...volent axí mateix que la present llicència après de un any primer vinent sia extinta y de ningun efecte ni valor*”. El 1666, en canvi, es concedí llicència perpètua als pescadors de Palamós i Begur per poder sortir a pescar en vigílies i festius a canvi del pagament d'un 10% de la pesquera, destinat en teoria al manteniment del temple, amb el previ consentiment del rector.¹⁷⁷

---

¹⁷³ ADG. Registre de Lletres. U-312. 1612, febrer, 7. A Fenals el 1692 es demanà llicència per poder pagar l'erecció de l'església de Vall-d'Aro, i el mateix a Malgrat, el 1677. Els habitants de La Selva de Mar reberen concessions episcopals de 1618 a 1632, emprant per això els pescadors del barri del Port i amb l'obligació del bisbe, ja que aquells es negaven a participar-hi. ADG. Fons Notarial. Notalarum. G-125, f. 72-83. 1637

¹⁷⁴ El 1626, per exemple, el visitador es queixava de l'estat de les parets, que amenaçaven ruïna a causa del forats que hi havia. Trijueque, P. “L'església parroquial de Santa Maria...”, *op.cit.*, p. 120

¹⁷⁵ ADG. Registre de Lletres. U-228. 1622, novembre, 22.

¹⁷⁶ ADG. Registre de Lletres. U-240, f. 95. 1634, setembre, 2. El 1637, per refer la volta de l'església que amenaçava esfondrar-se. ADG. Registre de Lletres. U-242, f. 134v. 1637, gener, 20. El 1647, concedida a favor de l'església, l'hospital de pobres i el convent del Agustins. ADG. Registre de Lletres. U-253, f. 57, 1647, juny, 4.

¹⁷⁷ ADG. Fons Notarial. Notalarum. G-131, f. 79, f. 107v. 1666, maig, 10.

Els percentatges a recaptar a través de les llicències podien variar d'una vila a una altra, però se solien situar entre la meitat i un terç de la captura del dia, percentatge fixat en funció de la despesa total que fos necessari rescabalar, o que variessin segons el tipus d'art o de pesquera que s'efectués.¹⁷⁸ En altres ocasions era la mateixa universitat la que decidia que durant la temporada es donés una part dels dies festius, generalment la desena part de la captura. Per tant, com es dedueix fàcilment, bona part de la pesquera en realitat se la reservaven els pescadors, mentre una part menor era destinada a sufragar les despeses indicades, el que ens dur a pensar si aquest tipus de llicència no serien sinó formes encobertes de mantenir el ritme de treball durant tota la setmana en l'estació de màxima activitat, a costa d'una petita aportació a la caixa parroquial: un mal menor.

5.1.2. Capelles i ermites

Les aportacions econòmiques i el treball dels fidels podien tenir diferents destins, no sempre dins l'estricta marc parroquial. Una altra de les finalitats més habituals era la construcció de capelles, dins o fora del temple, dedicades a sants populars venerats per la població local, que constituïen moltes vegades centres de devoció d'àmbit regional.¹⁷⁹ Així, litoral de la Diòcesi de Girona la major part de les capelles dedicades a Sant Pere, patró per excel·lència dels pescadors mediterranis, van ser pagades també amb ajuda dels fruits de la pesca en les seves diverses modalitats, com l'erigida a la parròquia de Sant Romà de Lloret de Mar el 1618 pels pescadors locals.¹⁸⁰ Les capelles i ermites dedicades a Sant Elm, en canvi, eren generalment costejades amb les aportacions dels patrons de naus mercants mitjançant una quantitat fixa per cada barca que avarava a la platja en diumenge. Una de les més conegudes i freqüentades pels devots navegants va ser l'ermita de Sant Elm de Sant Feliu de Guíxols, sobre un promontori que domina la platja, també anomenada a partir del segle XVIII del Bon Viatge – en clara al·lusió a la navegació – i que guardava les relíquies de Sant Drap des de 1474.¹⁸¹

---

¹⁷⁸ Vegeu el cas de Lloret. ADG. Registre de Lletres. U-323, f. 68, 1618, juliol, 18.

¹⁷⁹ Vegeu el capítol 4.3.2

¹⁸⁰ *Ibidem*

¹⁸¹ ADG. Fons notarial. Notalarum. Llibre, G-70, f. 250-251, 1515, agost, 7. Per la seva reedificació, ADG. Registre de Lletres, U-275, f.162. 1724, juny, 12.

Altres capelles, ermites o santuaris que freqüentava igualment la gent de mar podien tenir una clara vocació marinera, o podien estar dedicades a devocions populars no exclusivament lligades al món marítim. La ubicació del temple o capella, o la veneració d'un determinat sant protector podia generar, en aquest sentit, que determinats col·lectius professionals o grups socials s'hi sentissin estretament lligats i que es convertissin en “centres actius d'identificació social alternatius a la parròquia.”¹⁸² Eren alhora destí de freqüents aplecs i romiatges, sovint fora dels límits de la parròquia.¹⁸³ Sant Baldiri, al Cap de Creus, era lloc de destí dels fervents feligresos dels pobles i masos del voltant que pescaven a la zona de Tavallera.¹⁸⁴ Una concorreguda processó marítima de Lloret també arribava fins a l'ermita de Santa Cristina.¹⁸⁵ Cas paradigmàtic del que venim exposant el representa la capella de Nostra Senyora de Gràcia de Palamós, ubicada al paratge de Sa Punta, molt a prop de l'arenal de la platja i del barri dels pescadors.¹⁸⁶ Per una referència documental, sabem que ja el 1509 els pescadors sortiren a pescar per poder acabar les obres de l'edifici.¹⁸⁷ Un repàs a les deixes i misses encarregades i recollides als llibres de testaments de Palamós demostra la devoció especial dels palamosins per la verge i per alguns dels sants que hi tenien capella, com Sant Nicolau de Tolenti, protector dels navegants

---

¹⁸² Puigvert, J.M^a. *Església, territori...*, op. cit., p. 44.

¹⁸³ Marqués, J. M^a. *Ermites i santuaris...*, op. cit., p. 9-35.

¹⁸⁴ ADG. Registre de Lletres, U-230, f.80v. 1624, juliol, 17. Fou novament beneïda el 1733 després de la reconstrucció. U-277, f. 61v. 1733, maig, 13. Badia Homs, J. *L'arquitectura medieval de l'Empordà*. Girona: Diputació de Girona, 1981, vol. 1, p. 34-35. Era el centre espiritual del poblat de masies disperses de la zona, i tenia una torre de defensa contra la pirateria degut a la seva proximitat al mar.

¹⁸⁵ Per mantenir-la els pescadors donaven una part del peix pescat amb les almadraves locals, que es convertien posteriorment en diners. Pons i Guri, Josep M^a. *El llibre de Santa Cristina de Lloret*. Barcelona: l'autor, 1977.

¹⁸⁶ Per una breu història de la capella Trijueque, P. *El convent dels Agustins de Palamós*. Palamós: l'Ajuntament, 1991, p. 24-25. Sobre Damià Maruf, eremita que fomentà la devoció ADG. Registre de Lletres, U-195, f. 152v, 1535, gener, 25. Els pescadors pescaren al seu favor. U-197, f. 185, 1542, abril, 24. Recollida per Marqués, J.Mª *Ermites i santuaris...*, op. cit.

¹⁸⁷ ADG. Registre de Lletres, U-185, 179v. 1509, setembre, 8.

mediterranis des de l'Edat Mitjana.¹⁸⁸ A tall d'exemple, podem recordar que Francesc Vinyals, pescador del lloc, encarregà un trentenari de misses baixes segons la regla de Sant Amador a Gràcia, a més encarregar una missa a l'altar del Roser, 4 a Sant Nicolau de Tolenti, 2 a Montserrat i 2 “*per tots els oblidats i penitències no complides*”¹⁸⁹. L'any següent, Francesc Cadira, mariner natural del regne de França, manava ser enterrat “*en lo monestir de Nra. Sra. de Gràcia de Pde. de Sant Agustí, y en lo vas o capella que en aquell jo he fet.*” i encarregava per la seva ànima 30 misses a Sant Nicolau, a més de deixar 10 lliures per la fundació de dos aniversaris a l'altar del mateix sant.¹⁹⁰

5.1.3. Convents

La capella de Nostra Senyora de Gràcia es convertí, a partir de 1568, en el primer convent dels frares Agustins a la vila. En general, arreu de la Diòcesis el peix serví també per sufragar despeses conventuals –ampliació o reparació – o per millorar la situació econòmica de comunitats empobrides.¹⁹¹ Sovint, per diferents motius la població i les autoritats locals recolzaven la instal·lació de noves congregacions als municipis, provocant en ocasions conflictes amb les autoritats parroquials.¹⁹² Sant Feliu és un cas paradigmàtic, atès que els pescadors buscaren l'empara dels frares Agustins, recentment instal·lats a la vila el 1594, per desfer-se del control de l'abat del monestir benedictí i rector de la parròquia, que tenia obert un plet contra ells entorn als drets de pesca. Fins i tot arribaren a erigir la confraria professional de Sant Pere a l'església on s'havia instal·lat la congregació.¹⁹³

---

¹⁸⁸ Sobre sant Nicolau en la història de les devocions marineres al Mediterrani Bressc, H. “La piété des gens de mer...”, *op. cit.* p. 432–434

¹⁸⁹ AHG. Fons notarial. Palamós. 1605, març, 2

¹⁹⁰ AHG. Fons notarial. Palamós. 1606, gener, 14

¹⁹¹ Hi ha varis casos al ADG. Registre de lletres. Els pescadors de Roses pescaven per ajudar les comunitats pobres de Santa Clara i Sant Francesc de Castelló. U-306. f.140v. 1601, maig, 18. A Castelló treballaven per reparar el convent dels mercedaris, afectat per l'aigua i el vent, gràcies als favors rebuts en la redempció de captius. U-299, f. 97, 1590, juliol, 16.

¹⁹² Sobre el conflicte entre parròquies i convents Puigvert, J.M. *Església, territori...*, *op. cit.*, p. 49–51

¹⁹³ Marqués, J. M. “Sant Feliu...”, *op. cit.*, p. 131–135. Una primera sentència fou publicada el 1560. *Copia autenticada del pleyto y processo sobre el veinte del peix, en el qual se halla la RL Sent^a del año de 1559 a favor del Mont^o (...) en 1560 contra la villa de St. Feliu.* BPG. Fons antics. Manuscrits. MS 9/124. Els pescadors de Begur s'enfrontaren amb el rector de la

El cas palamosí, en aquest sentit, no va estar caracteritzat per una conflictivitat molt marcada perquè, arran de les lògiques disputes per les competències i les rendes derivades del culte, el 1626 es firmà una concòrdia entre la Universitat, el rector i els Agustins que delimitava els camps d'actuació de frares i preveres, facilitant la coexistència pacífica d'ambdós comunitats.¹⁹⁴ Els pescadors continuaren col·laborant amb els frares Agustins per sufragar algunes despeses derivades del manteniment de la capella, com l'any 1608, en que pescaren pel convent, o el 1647 en que ho feren a favor del convent, la parròquia i l'hospital de pobres.¹⁹⁵ Però l'estratègica situació de la capella, dalt d'un promontori, facilità que aviat es convertís en fortí i que fos objectiu dels projectils francesos durant l'assalt de la vila el 1694. La militarització i posterior destrucció de l'antiga capella desplaçà el monjos a l'hospital de pobres i afavorí el reforç de l'autoritat del rector sobre els Agustins en la gestió espiritual dels palamosins.

5.2. Vida parroquial a les comunitats marítimes

La devoció de pescadors i mariners, que demostraven aportant amb el seu treball els jornals necessaris per la construcció de l'arquitectura religiosa i el manteniment del culte a molts temples, capelles i convents del litoral gironí, no es contradeia amb la seva actitud religiosa, a voltes heterodoxa, esculpida sobre les experiències vitals i per les conseqüències de les innumerables incerteses i perills viscuts en mitjà de treball hostil. Les actituds i els condicionats emocionals presents en la mentalitat d'aquesta gent de mar afectaven el desenvolupament de la quotidianitat religiosa de les comunitats litorals.

En el marc de la parròquia molts factors podien motivar que no existís una comunitat ideal. En aquest sentit, s'experimentava una gradual separació entre el discurs oficial de rectitud moral i les pràctiques quotidianes de la comunitat de fidels. Malgrat la voluntat de la jerarquia eclesiàstica d'imposar

---

parròquia en favor dels convent de Santa Reparada, de la congregació dels Mínims. Vaquer i Catà, J. *Santa Reparada i Begur*. Begur: la Parròquia, 1989

¹⁹⁴ Trijueque, P. *El convent dels Agustins de Palamós*. Palamós: l'Ajuntament, 1991, p. 27

¹⁹⁵ ADG. Registre de Lletres, U-314, f. 92v. 1608, juliol, 1; U-253, f. 57. 1647, juny, 4.

un cert ordre, a moltes viles freqüentaven els episodis o successos que enterbolien l'aplicació dels mandats conciliaris i episcopals o que generaven tensions entre els membres i col·lectius de la parròquia. A la Catalunya moderna alguns d'aquests factors corruptors eren recurrents, a voltes enquistats, en la gestió habitual i en les celebracions religioses. Altres, en canvi, afectaven exclusivament a aquelles comunitats amb condicions especials, com podien ser les viles marineres on els seus membres, com hem apuntat, mantenien actituds heterodoxes, potser hostils a la voluntat tridentina de crear comunitats ideals amb una vida religiosa modèlica. Pel cas que aquí ens interessa, a Palamós s'hi sumaren elements negatius recurrents a tota la xarxa parroquial diocesana, derivats del manteniment de l'ordre i la bona gestió de les obreries i dels oficis divins, amb altres generats per les condicions imposades per un determinat estil de vida propi dels pescadors i mariners; elements, per altra, banda, que eren també comuns a les localitats litorals veïnes.

5.2.1. El comportament de parroquians i preveres

La instrucció deficient, que fomentava l'escàs coneixement del dogma i a una incorrecta interpretació dels missatges oficials, i la manca d'interès per tot allò relacionat amb la celebració del culte diari – més accentuada a mesura que discorrien els segles modern – minaven els fonaments mateixos dels oficis religiosos. En aquest sentit, l'interior del temple barroc s'havia convertit a mitjan segle XVII, segons ens comenta X. Solà, en un espai on s'hi duïen a terme multitud d'activitats, al marge o de forma paral·lela, a l'estricta culte divinal, on s'hi barrejaven allò sagrat i allò profà amb força facilitat. Pels parroquians, que paraven escassa atenció al discurs del rector – potser molts ni tan sols l'entenien –, la missa era un espai de socialització comunal aprofitat per qualsevol trobada o reunió, interferint fins i tot en la correcta celebració del culte. Els visitadors s'escandalitzaven davant del gran nombre d'activitats que es realitzaven a l'interior de les esglésies, i maldaven per tornar a instaurar l'ordre al seu interior i el respecte dels seus límits.¹⁹⁶

A Palamós, per exemple, s'hi discutien assumptes comuns del poble. L'església era un dels espais preferits pel Comú de la Universitat, sovint

---

¹⁹⁶ Puigvert, J.M. (ed.) *Les visites pastorals: dels orígens medievals a l'època contemporània*. Girona: CCG Edicions, 2003, p. 108. Mària, M. *Renaixement i arquitectura religiosa...*, op. cit., p. 29

format per pescadors locals, per mantenir-hi el consell enmig de l'ofici de la missa, amb el conseqüent desordre que s'hi creava. El visitador manava el 1679 *“als jurats y consell de la present vila en pena de excomunicatio major de esta hora al devant no se asenten en la iglesia per a tenir consell que en ella no sian acabats de celebrar tots los officis y discursos a fi y effecte de fugir lo escàndol de que algunas ocasions causa als que estan en la Iglesia fent sas devotions los crits que donen dins de Consell.”*¹⁹⁷. Malgrat la denúncia, dit visitador no aconseguí acabar amb la tradició assembleària dels jurats al temple, almenys en els anys immediats. A la següent visita, el 1687, tornava a recordar als responsables parroquials que *“considerant quanta veneració y respecte se deu tenir a las Iglesias y llochs sagrats per ço su Illma. mana que de assí en avant no ·s puga tenir concell en aquella mentres que ·s celebren los divinals officis y misas sots pena de excomunicació major”*.¹⁹⁸

Per altra costat, la visita pastoral a Palamós del 1741 dóna bona prova de la laxitud en el compliment de certs requisits d'orde públic i moralitat entre els feligresos. El visitador considerava, per exemple, que *“com una de les principals cosas recomandas per los sagrats canons sia la reverència y modèstia ab que se deu estar en la Iglesia; per ço encarregan ab la major efficàcia de nostre cor el que tots estigan en la dita iglésia ab la major circunspecció y veneració que demana de si la magestat de aquell senyor que està en lo temple com en sa pròpia casa; y per conseqüent que ningú hi enrahone, converse ni confabule, que tots vajan endressats y decents, portant los cabells ben compostos y estesos y no ab trenas ni lligats ab rets, ab los gambetos ben posats y no llançats al coll, sense ninguna espècie de barratina, ni de llana ni de tela...”*¹⁹⁹. Un altre dels espais on freqüentaven els disturbis era el cor, *“...com ho ensenya la experiència”*. Per això prohibia pujar-hi als seculars, excepte als estudiants per ajudar a cantar al clergat, i obligava a mantenir la porta tancada.

Àdhuc la comunitat de preveres, encapçalada pel rector, mantenia actituds sovint irreverents, poc edificants i “d'escassa moralitat”. Arreu de la geografia

---

¹⁹⁷ ADG. Visites Pastorals. 105. 1679, maig, 19

¹⁹⁸ ADG. Visites Pastorals. 25 febrer 1687

¹⁹⁹ ADG. Visites pastorals. 1741, octubre, 12

catalana els beneficiats eren recriminats pels visitadors pel seu absentisme, les negligències en les funcions o tractes econòmics foscos que no gaudien de l'aprovació episcopal.²⁰⁰ També succeïa a Palamós, quan el 1725 el visitador reprotxava a alguns preveres el fet de no oficiar totes les misses setmanals que tenien encarregades.²⁰¹ Aquest era una vell problema, que ja havia estat detectat el 1679, quan s'observà una relaxació preocupant del rector i dels preveres encarregats dels aniversaris en l'hora i la forma de dur-los a terme, ja fos per la indumentària poc adequada o per celebrar-se molt més tard del que manava la normativa, entre les vuit i les nou del matí, a primer toc de campana.²⁰² També l'ofici de les misses, fins i tot la missa dominical, també havia estat objecte de crítica severa que obligà a establir unes regles de celebració: "*tots los dies del any en lo llor se digan matinas, laudes, primas, vespres y completas, i en los dias de diumenge y festas de precepte se fassen tercias*".²⁰³

5.2.2. L'assistència als oficis i les llicències de pesca

El calendari rural de les societats preindustrials alternava períodes d'ociositat amb períodes de frenètica activitat que havien de ser aprofitats al màxim per la població. El calendari cristià, en canvi, no respectava aquests usos i costums rurals i imposava unes normes de caràcter religiós que prohibien treballar 1 de 3 dies. Per això diversos autors han posat de relleu les dificultats que tenien pagesos i camperols per complir amb els preceptes cristians i l'incompliment força estès de santificar i guardar els dies festius a les parròquies espanyoles, de manera que hom podia no observar cap diferència amb dia laboral normal²⁰⁴. En aquest sentit, les necessitats

---

²⁰⁰ Puigvert, J.M. (ed.) *Les visites pastorals...*, op. cit. p. 101

²⁰¹ ADG. Visites pastorals, 115. 1725, juny, 29

²⁰² ADG. Visites pastorals. 25 febrer 1687.

²⁰³ *Ibíd*em

²⁰⁴ Mestre, A. "Religión y cultura en el siglo XVIII español". Dins Mestre, A. (dir.) *Historia de la Iglesia en España*. Madrid: BAC, 1979, vol. IV, p. 589. Recentment Gelabertó, M. *La palabra del predicador: contrarreforma y superstición en Cataluña (siglos XVII-XVIII)*. [tesi doctoral inèdita]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2003, p. 395 i ss. Un contemporani escrivia al respecte que eren "*...tan malos observadores de las fiestas que se pasean y comportan en la iglesia como en un mercado. Los domingos, hasta los días de Pascuas y Navidas las tiendas de toda clase de mercancías estan abiertas y compran como de ordinario, sin escrúpulos de conciencia*", p. 396.

professionals de pescadors i mariners obligaven també a establir una relació laxa entre aquells i l'església, i a "pactar" un compliment mínim de les obligacions religioses degut als freqüents viatges, les estades fora de casa, o la dedicació plena a la feina en moments de màxima activitat pesquera. Malgrat això, sembla que no sempre es respectaren les normes i el seu incompliment recurrent desembocà en gran número de plets i recriminacions a la seu diocesana.

La relació entre treball i obligacions religioses estava supervisada, en teoria, pel bisbe mitjançant el seu permís exprés. Els pescadors, però, interpretaven les llicències lliurement i sortien a pescar durant la temporada de pesca en dies de diumenges, vigílies o fins i tot dies reservats, eludint acudir a escoltar els sermons dominicals o pagar el cànon: *"...sie de son servey manar als estans y habitants de dira vila que lo die de festa no treballen vist lo gran us se·n fa a bé que los pescadors tenen llicència pagant lo dret a la obra de la Iglesia y vist lo abús se fa de pescar sens pagar lo dret a dita obra"* li demanava el rector d'Arenys.²⁰⁵ Per això, el 1622 el bisbe concedia llicència als pescadors de Palamós, però manant explícitament que *"...en la hora y temps que·s fassan los officis divinals en dita yglesia parrochial tingan de parar tots los exercicis de pescar y recullir la pesca fins que dits officis sian acabats, y tots hagen de ohir missa en dits dias."*²⁰⁶

Es considerava més greu encara que sortissin sense demanar cap tipus de permís i que es reservessin, a més, tots els beneficis de la pesquera. El conflicte freqüentaren per aquest motiu a nombroses poblacions litorals, encara que el més llarg i enrevessat jurídicament esclatà a Sant Feliu a l'alçada de 1765, on es pledejà per si els pescadors, durant la temporada de passa de sardina i anxova per davant de les costes del Principat, havien de demanar permís a l'abat del monestir benedictí de la vila o podien sortir lliurement a pescar. En el conflicte s'hi van veure involucrats pescadors de

---

²⁰⁵ ADG. Visites pastorals. Arenys, c.1650.

²⁰⁶ ADG. Registre de Lletres. U-228. 1622, novembre, 22. En una carta adreçada als jurats de la vila de Palafrugell, el bisbe demanava que l'ajudessin a *"llevar tota ambiguitat y atallar qualsevols questions y difficultats acerca de dita llicència mogudes, y per obviar lo perill y ocasió de dexar de ohir missa en que·s posarien si antes de hoirla se posassen a conduhir lo peix que aurian pres en ditas festas"*. ADG. Registre de Lletres. U-323, f. 87v. 1618, agost, 16

Palamós – pescaven sovint a les mateixes aigües – que declararen a favor dels seus companys veïns a instància del gremi de pescadors local. Finalment el plet arribà al tribunal de la Rota romana, el qual sentencià a favor del monestir: els pescadors haurien d'escoltar missa, demanar permís a l'abat per pescar els diumenges i pagar el setè corresponent.²⁰⁷

Les llicències episcopals especificaven uns dies concrets de precepte regulats per les constitucions sinodals diocesanes, durant els quals les llicències no tenien cap efecte i no es podia treballar, tampoc pescar, durant 24 hores, ni abans ni després de sortir el sol. Aquests dies no foren sempre els mateixos i depenien de la llicència que es demanés. A Begur, per exemple, les ordenances de pesca especificaven clarament el 1715 els dies que *“ningun habitant de Begur ni Regencós anar á pescar, entrant ni eixint las quatre festas anyals, Sant Pere, Santa Reparada, Tots Sants, Corpus, la Ascenssió, la festa de Ascensió, la festa del Roser de Juliol y de Octubre, á pena de deu lliures adquisidoras, ço es lo ters al oficial executant, lo altre ters al acusador y lo altre ters a la obra de la Iglesia de Begur y Regencós”*. A part, per prescripció episcopal *“ningun habitant de Begur lloch de Regencos que no pugan anar á pescar, entrant ni aixint en la festa de la circumcisió, Reys, Candalera, Anunciació, Sant Vicens Ferrer, Santa Creu, Sant Antoni de Padua, Sant Joan Batista, la Nativitat, Nostra Señora dels Desamparats, la Concepció, la última festa de Pasqua y la segona festa de Pentecostes”*²⁰⁸ A Palamós l'any 1622 eren festius irrevocables la celebració de la nativitat del Senyor, de Sant Esteve, Sant Joan Evangelista, la Circumcisió, del Senyor, dels Tres Reis, la Purificació y la Anunciació de Nostra Senyora, el primer i segon dia de Pasqua, de la Ascensió, el primer i segon dia de la Singuogèssima, de Corpus Christi, de Sant Joan Baptista, de Sant Pere del mes de Juny, de Nostra Senyora d'Agost, de Nostra Senyora de Setembre, de Tots Sants y de la Concepció de Nostra Senyora. Aquells dies el bisbe volia que *“...no·ls sia lícit pescar ni fer pesca”*²⁰⁹ sinó que acudissin obligatòriament a la missa i als actes que es celebressin.

---

²⁰⁷ ADG. Processos. Domènech Buixons, 62. 1760. En aquesta part del plet es pot comprovar les intrincades relacions entre producte de la pesca, parròquia, monestir, Universitat i Matrícula de Mar. La sentència del tribunal de la Rota va merèixer la seva impressió, acompanyada d'una llarga exposició de motius. AHG. Biblioteca. I-682.

²⁰⁸ AHG. Fons notarial. Begur, 10. 1715, agost, 18. *Ordinacions de la pesquera de Begur*

²⁰⁹ Registre de Lletres. U-228. 1622, novembre, 22

Per tant, veiem que uns dies eren comuns a tots els pobles, mentre altres variaven segons la localitat. Malgrat tot, per un interessantíssim document sabem que els pescadors de Palamós eren “poc escrupulosos” amb els manaments episcopals perquè no respectaven ni el mateix dia del seu patró, Sant Pere. El 29 de juny de 1689 els jurats de Begur prengueren el peix, ormeigs i barques a 3 pescadors palamosins, d’entre un nombrós grup, “*ab pretext de que aquell havíem agafat dit die de Sant Pere en mars de dit Castell de Begur.*” Segons els pescadors, havien obtingut llicència del procurador de Torroella per pescar “*entre lo Massos y la Platja de Pals*”, considerant la confiscació un acte il·legal. En cap moment, però, neguen que fessin la pesquera el dia de Sant Pere, com afirmaven els begurencs.²¹⁰

La llista d’exemples d’aspectes particulars que enterbolien i enrarien el correcte transcurs de la vida parroquial a Palamós, com a la resta de parròquies adjacents, seria més llarga. No pretenem ser exhaustius, sinó tan sols apuntar alguns dels principals trets conflictuals que es vivien en una parròquia i en una comunitat religiosa derivats, si bé no exclusivament, del component marítim dels seus membres. Altres aspectes més concrets els apuntarem més endavant. Cal advertir, però, que malgrat existís aquesta dimensió conflictiva – ni més ni menys present que a la resta de parròquies de la comarca –, podem considerar a pescadors i mariners com fidels devots, de sentiment religiós, que respectaven la figura del rector i participaven de la comunitat religiosa local, encara que no respectessin de la mateixa forma la jerarquia eclesiàstica.²¹¹ La seva activa participació en la vida associativa de caràcter religiós local, entorn a unes advocacions molt determinades, n’és una bona prova. La heterodòxia religiosa tenia aquesta doble vessant, menys accentuada com menor fos la relació de l’home amb el mar.

---

²¹⁰ AHG. Fons notarial. Palamós. 1687, octubre, 20

²¹¹ Lagrée, M. *Religion et cultures...*, op. cit., p. 120. L’autor destaca en referència al respecte als eclesiàstic les diferències entre els rectors rurals, propers i atents, i els jerarques, figures desconegudes i en un univers marcadament diferent.

6. Confraries barroques al litoral gironí

6.1. Proposta d'anàlisi tipològica

Ja fa uns anys, J. Amelang proposava en un breu article que s'estudiessin el que anomenava “micro-institucions” com observatoris ideals per entendre el procés de construcció de les identitats col·lectives a l'Època Moderna: institucions molt més properes a la gran majoria d'habitants, organitzacions intermèdies entre l'esfera de l'individu i les grans institucions polítiques i econòmiques. La seva finalitat era servir d'instruments d'estructuració social i funcionar com a centres de lleialtats populars entorn a pràctiques comunes o elements simbòlics concrets. Entre aquestes micro-institucions identificava, entre d'altres, les corporacions professionals per una banda i les confraries devocionals per l'altra, models no institucionalitzats de sociabilitat i de reproducció social auspiciat per l'Església, a l'abast de la població, de llarg bagatge històric, escampades arreu de la geografia catalana i amb una forta i arrelada implantació social al territori.²¹²

Efectivament, una part important la vida quotidiana de les parròquies catalanes durant l'Edat Mitjana i Moderna girà entorn a les confraries i altres formes de sociabilitat semblants més o menys institucionalitzades. Hom ha intentat freqüentment proposar una definició i un anàlisi tipològic d'aquestes “institucions no institucionals” que a ulls dels historiadors es presenten en realitat sota múltiples rostres possibles. Dins àmbit religiós Marqués, per exemple, definí confraria com una “*associació voluntària de fidels amb finalitats de culte i d'exercici de la caritat cristiana*”, diferenciant-ne alhora els gremis, que incloïen l'ajuda mútua entre persones d'una mateixa professió.²¹³ Sánchez de Madariaga, per la seva banda, les definia com associacions de laics units per una fraternitat voluntària dirigida a promoure la vida religiosa en comú.²¹⁴ Les definicions proposades per altres autors subratllen els mateixos trets fonamentals: el caràcter voluntari de la

---

²¹² Amelang, James. “Institucions no institucionals? Els fonaments de la identitat social a la Barcelona Moderna”. *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 1993, núm. 13, p. 305–311

²¹³ Marqués, J. M^a. “Confraria”. Dins *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Claret, 1998, vol. 1, p. 309–310

²¹⁴ Sánchez de Madariaga, E. “Cultura religiosa y sociedad: las cofradías de laicos”. *Historia Social*, 1999, núm. 35, p. 23–42

integració a l'associació, l'estatut laic dels seus membres i el foment de pràctiques devocionals i de caritat confraternal derivades de l'assumpció dels principis del cristianisme oficial, les quals desemboquen finalment en la reproducció social d'un col·lectiu determinat.

Al llarg de les darreres dècades diversos autors han intentat distingir les diferents formes que podien prendre gremis i confraries segons el grau d'implicació de l'element civil i religiós present en cada una d'elles. Rumeu de Armas establí un model associatiu, les bases del qual coincidia en allò fonamental amb la proposta plantejada anys més tard per Ferit Abbad.²¹⁵ Ambdós autors distingien les confraries *sagramentals*, les de *naturals*, les *d'estrangers o immigrants*, les *religioses-benèfiques* i les *germandats de socors*, adreçades aquestes últimes a l'assistència exclusivament i que a finals del segle XVIII van gaudir d'una expansió notable.

Des de la perspectiva de l'estudi del món del treball a la ciutat de Barcelona, Bonnassie feu exercici similar i intentà establir una divisió tipològica de l'associacionisme, en la que distingia les confraries extraprofessionals – devocionals, assistencials, sagramentals, etc. – d'aquelles vinculades íntimament a l'ofici dels seus integrants.²¹⁶ Rumeu també havia ubicat en categories les confraries segons el grau de vinculació amb la professió dels confreres. Així distingia la confraria general, sense cap mena de relació amb arts i oficis; la confraria gremial o professional, associació de membres d'un mateix ofici però d'adscripció voluntària i amb finalitats exclusivament religioses – veneració del sant patró – i assistencials; i per últim, la confraria-gremi, definida per la incorporació obligatòria a la associació dels membres de l'ofici, la qual exercia un control estricte sobre la organització del treball, la producció i la comercialització.²¹⁷ Altres confraries eren interprofessionals, generalment del mateix ram, com en el cas d'aquelles

---

²¹⁵ Abbad, F., “La confrérie condamnée ou une spontanéité festive confisquée: un autre aspect de l'Espagne a la fin de l'Ancient Régime”. *Melanges de la Casa de Velázquez*, 1977, vol. 13, p. 363–364. Rumeu, A. *La previsión social...*, op. cit.

²¹⁶ Bonnassie, P. *La organización del trabajo en Barcelona*. Barcelona: CSIC. Departamento de Estudios Medievales, 1975

²¹⁷ Per una comparació entre tipologies Miró Baldrich, R. “La confraria: observacions...”, *op. cit.*, p. 170–172

confraries marineres que agrupaven a pescadors, mariners i mestres d'aixa, o les del ram de la pell.

Per últim, en relació a la integració i el *status* social del seus membres, dites associacions han estat definides com verticals – on s'inclouen totes les categories socials – o horitzontals – uniformitat social del grup –, mentre que segons la seva adscripció i pertinença podien ser obertes a tothom o tancades i d'accés restringit d'acord a un seguit de criteris.²¹⁸

No obstant, la historiografia recent remarca que, malgrat totes les propostes tipològiques plantejades al llarg dels anys, les confraries constituïen i reproduïen en realitat un ampli ventall d'identitats socials i filiacions, fossin devocionals o simplement professionals, idea que impedeix en bona mesura establir criteris homogenis de classificació i obliga, finalment, a analitzar-les dins els seu context concret.²¹⁹

6.2. Les confraries després de Trento: Palamós i el seu entorn

Després de la davallada del número de fundacions durant els últims decennis de Baixa Edat Mitjana, el Concili de Trento (1545–1563) va donar un nou impuls a la creació de confraries amb l'objectiu de posar-les al servei del gran projecte reformador i destinar-les a reconduir i controlar la devoció i la cultura populars. S'ha interpretat que la ingerència de la jerarquia eclesiàstica en el món associatiu obria una fractura amb la tradició associativa precedent, de caire més festiu, corporatiu i arrelada a la comunitat, atès que la Reforma Tridentina, en aquest sentit, posava especial èmfasi en la vivència personal de la religió. La Reforma intentà difondre, sota nous paràmetres, un model de cristià homogeni, ideal i perfecte, amb una conducta tan pública com privada que respectés l'ordre establert, més lligada a la recepció dels sagraments i a la problemàtica de la salvació. Les noves confraries promogudes per Trento i controlades més estretament pel clergat es convertiren en un nou mitjà d'enquadrament de la població dins una altra mena de religiositat menys espontània i més institucional, que intentava

---

²¹⁸ Moreno, I. *Las hermandades andaluzas: una aproximación desde la Antropología*. Sevilla: Universidad de Sevilla. Secretariado de Publicaciones, 1999

²¹⁹ Opinió que remarca Sánchez de Madariaga, E. "cultura religiosa y sociedad...", *op. cit.* p. 28

erradicar de la comunitat de creients aquelles pràctiques religioses estretament lligades amb el món de les supersticions i de la bruixeria.²²⁰ Per Sánchez de Madariaga, el procés de creació de noves confraries sota les directrius tridentines no establia unes noves divisions dins de la societat, sinó que complien la funció d'element de reforç social, a l'igual que el recurs al intercessors celestials no interferia en el tracte que dispensava l'Església amb Déu, sinó que el facilitava i el reforçava.²²¹

L'aplicació de la Contrarreforma afavorí, per tant, l'aparició de confraries de "*caràcter predominantment devocional i festiu*" promogudes pels ordres religiosos.²²² Com indica Puigvert, una de les devocions que gaudí d'una expansió més acusada fou la del Roser, gràcies a l'acció missional dels dominics i al recolzament dels grups socials intermitjos de la societat catalana. Una altra devoció de gran implantació al territori fou la confraria del Santíssim – dita també de Minerva per l'església romana on hi havia establerta la seu –, promocionada en aquest cas pels ordres dominic i jesuïta. En resum, a partir de l'estudi del cens realitzat a instància del Conde de Aranda el 1771 l'autor percep una penetració clara a Catalunya de les devocions contrarreformistes, si bé recorda que ràpidament, un cop creades, les confraries entraren en contradicció i tensió amb la cultura hegemònica de l'Església.²²³

6. Advocacions de les confraries litorals dels Corregiment de Girona segons l'expedient del Conde de Aranda (1771)

Advocació	Número
Nostra Senyora dels Roser	23
Sant Sagrament	14
Ànimes del purgatori	8

²²⁰ Puigvert, J.M^a. *Església, territori...*, op. cit., p. 169. Una bona introducció a la religiositat post-tridentina a Sureda, M. *Una microinstitució religiosa: la Congregació dels Dolors de Besalú (1699-1791)*. [Memòria de recerca de 3° cicle] Girona: Universitat de Girona. Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, 2000.

²²¹ Sánchez de Madariaga, E. "Cultura religiosa y sociedad...", op. cit. p. 32

²²² Marqués, J. M^a. "Confraria...", op. cit. p. 610

²²³ Puigvert, J.M^a. *Església, territori...*, op. cit., p. 169-175. Sánchez de Madariaga, E. "Cultura religiosa y sociedad...", op. cit., p. 32

Sant Isidre	7
Nostra Senyora del Carme	6
Sant Telm	6
Sant Pere	5
Gremi de Matriculats (mariners i pescadors)	4
Sant Roc	4
Puríssima Sang	3
Sant Antoni Abat	3
Sant Joan Baptista	3
Santa Llúcia	3
Nostra Senyora dels Dolors	3
Sant Crist	2
Nostra Senyora de la Porta	1
Confraria dels Àngels	1
Nostra Senyora de l'Esperança	1
Nostra Senyora de la Concepció	1
Sant Cosme	1
Sant Cristòfol	1
Sant Jaume	1
Sant Joan	1
Sant Josep	1
Sant Marçal	1
Sant Pere Màrtir	1
Santa Anna	1
Santa Victòria	1
Sant Cosme, Damià i Antoni de Pàdua	1
Sants Homobono, Magdalena i Llúcia	1
Sants Josep i Ponç	1
Sants Quirze i Julita	1

Llistat confeccionat a partir de les dades recollides per Puigvert, J.M. *La parròquia rural a Catalunya...*, op. cit., Apèndix

Si fem una primera aproximació a partir de dit cens a la realitat confraternal de la costa catalana al darrer quart de segle XVIII observem que a les parròquies litorals la devoció al Roser restava a bastament difosa. A les 23 viles litorals incloses dins el Corregiment de Girona – divisió territorial administrativa que s'utilitzà per confeccionar el cens –, en l'arc que s'estén des de Llançà al nord a Arenys de Mar al sud, existia una confraria del Roser a l'alçada de 1771. El fet que ingressar-hi i mantenir-s'hi fos gratuït

explicaria l'èxit d'aquesta advocació, el que va permetre alhora un reclutament social ampli i extens, de caire interclassista i vertical.²²⁴ Rera aquesta omnipresent devoció al litoral, les preferències devocional són ja més disperses i menys categòriques, si bé predominaren les confraries sacramentals aparegudes amb l'aplicació dels decrets conciliaris i de la renovada preocupació per la salvació, Sants Sagraments (14) i Ànimes del Purgatori (8) especialment.

Voler aprofundir en les manifestacions associatives d'aquest marc litoral és un exercici complicat a causa molt sovint de la manca de fonts documentals per fer-ho. El cens de confraries de 1771, en aquest sentit, pot ser una bona aproximació a sociabilitat gironina de finals del segle XVIII, però ja fa anys que es posà de relleu la imperfecció d'aquesta font, entre altres motius per ser manifestament incompleta.²²⁵ Efectivament, si ens endinsem a estudiar els marcs locals observem ràpidament que els responsables d'omplir els formularis del cens ometeren incloure-hi no poques confraries vigents. Un ràpid repàs a la documentació apareguda als arxius parroquials demostra clarament que el teixit associatiu de caire devocional i professional del litoral era molt més ric i atapeït del que presenta el cens encarregat per Aranda.

La ocultació és, en tot cas, desigual segons cada una de les parròquies, ja que alguns rectors foren més amatents i exhaustius en la redacció. Per exemple, a Sant Feliu de Guíxols es van incloure les 9 confraries que hi existien, al igual que les 10 de Sant Pol de Mar o les 13 de Calella. En canvi, seguint l'exemple del nostre cas particular, Aranda rebé informació de tan sols tres confraries de Palamós: Nostra Senyora de la Porta (nomenada també Sant Crist), Roser i Sants Sagraments. Sens dubte, n'existiren més. Al 1690, per exemple, els jurats escollien els obrers de les germandats del Sant Sagrament, Sant Crist, Roser, Sant Anna, Sant Antoni, Nostra Senyora del Mar, la Pietat i Sants Metges, de l'ermita de Sant Sebastià i de l'Hospital de pobres.²²⁶ Poc menys d'un segle més tard (1783) coexistien a la parròquia no

---

²²⁴ *Ibídem*, p. 175

²²⁵ Efectivament, malgrat que molts han indicat la importància de la font per conèixer el moviment confraternal hispànic modern, no pocs han criticat la seva manca de fiabilitat o d'utilitat. Alguns exemples d'autors que l'han utilitat recollits per Puigvert, J.M. Puigvert. *Església, territori...*, op. cit., p. 170–171, n. 4

²²⁶ AHG. Fons notarial. Palamós, 1690, maig, 14

menys de 12 confraries, sense tenir en compte l'administració laica de l'obra o fàbrica parroquial: Sants Metges, Sants Sagraments, Sant Crist, Sant Antoni de Pàdua, Sant Isidre, Sant Pere, Santa Llúcia, Nostra Senyora del Roser, Sant Telm (o Elm), Puríssima Sang, Sant Antoni Abad i Nostra Senyora de l'Assumpta.²²⁷ Posteriorment, el 1796 fou erigida a la parroquial de Palamós la Congregació dels Dolors sota el patronatge del seu rector Carles Gironès.²²⁸

6.3. *El teixit associatiu palamosí*

A partir d'aquesta constatació del vigor associatiu litoral la nostra intenció és intentar entreveure la presència de pescadors palamosins participant en les confraries sacramentals i devocionals de la vila de Palamós, interpretant dita presència com un indicador aproximat a la integració simbòlica i grupal d'aquest col·lectiu en la comunitat, i que posarà en dubte alhora la idea recurrent de la marginalitat social d'aquest col·lectiu professional proposada repetides vegades en la historiografia. Podem avançar la conclusió que els pescadors foren agents participants i dinàmics en el marc parroquial i en les formes de sociabilitat local pròpies d'Antic Règim. Malauradament, s'ha conservat ben poca documentació de les confraries que existiren al llarg dels segles a l'església parroquial de Santa Maria de Palamós, a banda de que les visites pastorals moltes vegades mai parlaren d'elles. Aquest fet limitarà el nostre anàlisi.

No es visità, per exemple, la confraria dels Sants Metges, de la qual sabem, gràcies al llibre de definicions o sobrants que es conserva, que era una confraria interclassista i oberta a quasi tots els col·lectius professionals de la vila. Entre el ventall professional dels seus administradors s'hi trobaven sastres, apotecaris, adroguers, treballadors de la terra, negociants, teixidors de lli i mariners. Trobem també un pescador, tal vegada puntual, que fou obrer dos vegades en el període comprés entre 1703 i 1755: Joan Gorgoll, el 1713 i el 1728. La funció principal de dita confraria era la de tenir cura de l'administració de la capella erigida per la devoció als Sants Metges a l'església parroquial: mantenir encesa la llàntia que hi cremava, la compra

---

²²⁷ SAMP. Fons de confraries. Llibre registre de sobrants de les confraries, 1783.

²²⁸ SAMP. Fons de confraries. *Consueta de la Congregació de Palamós...*, 1796, febrer, 2.

d'oli i cera per les espelmes, i celebrar un ofici solemne el dia dels sants.²²⁹ L'any 1793 la confraria encara es trobava en funcionament, car cedia el sobrant de l'administració al rector de la parròquia: 42 lliures.²³⁰

Una altra confraria oberta i vertical fou la dels Sants Sagraments, centrada però en un objectiu ben definit: oferir ajuda al moribund i contribuir a organitzar el seu enterrament. La participació del col·lectiu de gent de mar en la gestió diària de l'associació fou també molt activa, el que torna a reafirma la idea de l'arrelament d'aquest grup socioprofessional en les estructures socials de la població. Així, el dia de Pentecostes de l'any 1700 Antoni Garrell i Nicolau Prohies, pescadors de Palamós, passaven comptes de la seva administració amb el rector de la parròquia, ajustant 40 ll. 3 s. 8 d., havent "*fet cremar la llàntia de dia y de nit davant lo altar major, han comprat la cera y altres adornos y gastos y per la Octava de Corpus se oferexen tots los any*". Pere Pau Miró era administrador el 1715 i Magí Simon ho fou l'any següent. L'assistència dels confreres, pel que podem saber a través de l'escassa documentació, es centrava en l'administració eucarística del viàtic al moribund i la celebració d'una missa pel traspasat, a preu de 1 lliura 4 sous. Si no era confrere, la missa valia quatre sous més. Anualment s'oficiava també una missa solemne per tots els difunts amb presència de tota la comunitat de preveres, que es pagava amb la col·lecta del bací i de la venda dels nombrosos productes que els administradors col·lectaven anualment per la població. El 1702 es recollien 13 lliures per la venda del blat, mentre l'any següent la venda de diverses càrregues de vi i blat reportaven 20 lliures 15 sous.²³¹

A partir de les visites pastorals tenim constància de l'existència a Palamós d'una confraria tancada de gènere femení: la de la capella d'Assumpció de Maria, "*confraternitats per mulieriis ministrata*"²³², en la qual s'hi erigien també els altars de Sant Elm i Sant Isidor. Durant la visita de 1734 els confreresses demanaren al visitador permís per traslladar l'altar, "*molt ben*

---

²²⁹ SAMP. Fons de confraries. Confraria dels Sants Metges. *Llibre de definicions*. 1703–1760

²³⁰ SAMP. Fons de confraries. Llibre registre de sobrants de les confraries, 1783

²³¹ SAMP. Fons de confraries. Confraria del Sant Sagrament. [Llibre de definicions, 1700–1730], i Llibre d'entrades e eixides de la Confraria del Santíssim Sagrament, 1723–1868

²³² ADG. Visites Pastorals. 112. 1704, maig, 5.

adornat i vistós” a un espai més visible, a lo qual aquell accedí, perquè “*lo altar de Santa Catherina vuy està en part vistosa de la Iglesia y dit altar es casi del tot indecent, y lo de la assumpta és hermós y ben cuydat, y està en puesto que apenes se repara*”, exhortant alhora a les administradores a que “*se esmeren més y més a tenir dit altar de la Assumpta ben adornat, limpio y compost que Nostra Señora los pagarà y bé la devoció*”²³³

6.3.1. Sant Crist (o Nostra Senyora de la Porta)

No obstant, durant el període estudiat, entre 1600 i 1750 aproximadament, destaca la presència a la documentació parroquial i municipal d’una confraria que, tot apunta, fou de les més potents i concorregudes de la població: el Sant Crist o altrament dita Nostra Senyora de la Porta. Plenament contrarreformista, a la llum del llibre de confreres que es conserva veiem que s’hi barrejaven gairebé tots els oficis existents a la vila, en una proporció clarament favorable als oficis mariners i en especial al de pescador. Davant la relació força exacta que s’estableix amb una possible radiografia real del teixit professional de la vila podem creure que complia un paper de cohesionador de la comunitat veïnal, “*convertint els propòsits de la confraria en accions d’interès comunitari*”.²³⁴

7. Proporció professional dels confreres (2ª meitat segle XVII)

Pescador	37	Ferrer	4
Treballador	26	Calafat	3
Prevere	15	Fuster	3
Barrillers	15	Mestre de cases	3
Sastre	14	Estudiant	3
Mestre d'aixa	12	Paraire	3
Mariners	10	Mercader	2
Beneficiats	9	Donzell	1
Notari	8	Teixidor de lli	1
Sabater	7	Claver	1
Apotecari	5	Familiar del Sant Ofici	1

²³³ *Ibíd.*

²³⁴ Segons paraules de Sureda, M. *Una micro-institució religiosa...*, op. cit., p. 146. Sant Crist representaria el mateix paper que el de la Vera Creu en el cas de Besalú, estudiat per Sureda i del qual n’extreiem la idea d’element cohesionador.

Cirurgià	5	Condestable d'artilleria	1
Adroguer	5	Doctor	1
Fadrí	5	Sergent Major	1
Corder	5	Serraller	1
Pagès	4	Carnisser	1
Traginer	4	Nunci	1

Font: APP. Unitat sense inventariar. *“Lo ABC del llibre dels homens confreres de la confraria de la present iglesia de Nostra Senyora...”* 1645, agost, 29

L'extraordinària presència de pescadors formant part d'aquesta confraria ha estat explicada a partir del relat llegendari relacionat amb l'atac que efectuaren els turcs contra la vila el 1543 i la recuperació del retaule del Sant Crist. Dit relat recull que els pirates durant l'atac intentaren cremar el retaule i en veure que no ho aconseguien el llençaren al mar. Dies més tard uns pescadors el pogueren recuperar en quedar-se enredat amb les xarxes. El contacte amb l'aigua provocà que posteriorment la fusta del retaule supurés i expulsés l'aigua, interpretat pels fidels com una senyal divina en la imatge del sant Crist palamosí. La “troballa miraculosa” i els esdeveniments posteriors podrien ser l'origen – només a tall d'hipòtesi – de la devoció que els pescadors sentiren pel Sant Crist.²³⁵

La confraria de Nostra Senyora de la Porta tenia dos objectius principals. Per una banda, mantenir una sèrie d'accions votives davant la imatge i altar de la congregació i l'assistència a la celebració de diverses festes anyals, de manera que els obres del 1703 *“...han gastat per oli per la llantia, sera per lo altar, neules per nadal, per acomodar un escon vell per seure los pabordes, per dos palits de raso de flors, lo un vermell i lo altre vert i sanefa vermella, y per lo offici de la Santa Creu de Maig, ab completes en la vigilia”* i els de 1704 *“han suportat los gastos se han offerit necessaris a dita Santa Confraria de cera, oli, officis lo die de Santa Creu y dos palmatories de bronze que estan vuy al costat del Sant Chisto ab dos ciris”*.²³⁶ Diversos pescadors foren escollits també com a obrers encarregats de la seva administració.

²³⁵ Rondalla recollida per Trijueque, P. *Cròniques d'una vila: fets, embolics, lluites i altres cabòries d'un lloc anomenat Palamós*. Palamós: l'autor, 1996, p. 75

²³⁶ SAMP. Fons de confraries. Confraria del Sant Crist. *“Llibre del que reb y gasta la Santa Confraria de la Santissima Verge Maria”*, 1683. Definicions de 1703 i 1704.

Afectada pel moment de penúria que provocaren pels efectes de la invasió francesa de 1697, la confraria va veure's forçada a racionalitzar els comptes i identificar tots els confreres, vius o morts, que tinguessin contret algun tipus de deute. De l'estudi dels resultats finals se'n desprèn que l'entitat tenia tres formes bàsiques de finançament: les almoines i caritats habituals, les pensions de censal – que són extraordinàriament abundants a partir de 1690 i que per no pagament d'aquestes posen de relleu la morositat de bona part de la població – i l'organització de l'enterrament dels confreres. Per exemple, com a conseqüència d'un naufragi d'una embarcació de pesca a la Fosca, els familiars dels naufragats devien a la confraria el cost del seu enterrament, al costat d'altres habitants en situacions similars. No obstant, el censal és sens dubte el mecanisme de finançament principal, malgrat les dificultats de cobrar les pensions, d'aquest període a cavall entre els segles XVII i XVIII, estenenent-se pel territori circumdant de Calonge i Palafrugell.

6.4. *Confraries de pescadors: consideracions generals*

El món del treball en l'àmbit rural també aprofità el model associatiu proposat per l'Església per organitzar-se com a col·lectiu i reproduir-se socialment. L'antropòleg I. Moreno definí aquestes germandats professionals en termes d'identificació grupal, socialment verticals i d'integració tancades, encara que dits trets es poguessin manifestar segons l'associació en diferents graus.²³⁷ En qualsevol cas, sovint tenien un origen precedent a Trento, en molts casos medieval, de marcat caràcter corporativista. Si tornem a mirar el quadre 6 veiem que el cens d'Aranda n'inclouia algunes, l'ocupació dels seus integrants i la devocions als sants patrons de cada ofici. Joan Baptista, per exemple, era el patró de les confraries dels artesans d'Arenys i Canet; Sant Isidre ho era dels pagesos de Calella, Canet i Sant Pol; mentre Santa Llúcia era patrona dels sastres de Blanes i Malgrat. A Palamós trobem també capelles dedicades a aquests tres advocacions, però no sabem si foren sempre administrades per sengles confraries. Les visites pastorals no ho indiquen. Tanmateix, l'estreta vinculació professional del litoral gironí amb el mar i l'elevat número de persones que directa o indirectament en vivien afavorí la proliferació de confraries estretament vinculades amb els oficis

---

²³⁷ Moreno, I. *Las hermandades andaluzas...*, op. cit., p. 41 i ss.

mariners o amb tasques auxiliars, com el transport de mercaderies, barrillers i fusters, i el cos de negociants. La veneració a Sant Antoni, per exemple, present a Palamós, Sant Pol o Sant Feliu de Guíxols – i segurament a molts altres llocs – estava íntimament relacionada amb l'elevat contingent de traginers que es movien per la zona gràcies a les oportunitats que oferien el tràfec de mercaderies i el comerç del peix. Recordem que a Palamós l'ofici de traginer representava prop del 5% del total a l'alçada del 1700.²³⁸

De la mateixa manera, la gran quantitat de confraries dedicades a la veneració de Sant Pere i Sant Elm testimonien de la presència aclaparadora de pescadors i mariners a les platges gironines. En concret, el quadre 6 mostrava que els pescadors de Blanes, Calella, Canet, Sant Pol i Sant Feliu de Guíxols mantenien confraries de Sant Pere a l'alçada de 1771. Exactament a la mateixes viles, sumant-t'hi Arenys de Mar, els mariners tenien també confraries consagrades a Sant Elm (o Telm). Amb tot, sabem per altres fonts que la llista és almenys incompleta i que la nòmina de parròquies amb confraries formades amb gent de mar eren molt més llarga, el que indica, per començar, el fort arrelament d'aquest tipus d'associacions al litoral català ja des de l'Alta Edat Mitjana, i l'ús que feren mariners i pescadors del model confraternal cristià per reunir-se, col·laborar i solucionar les seves discrepàncies. Podem afirmar que el primer associacionisme marítim català modern parlà un llenguatge eminentment religiós i mantingué unes formes proposades, modelades i tolerades per l'Església. En paraules de Moschetti, parlant del cas italià, el sentiment religiós constituí la clau de volta de l'edifici corporatiu marítim, tant a l'època medieval com en la moderna.²³⁹ No fou fins a la segona meitat del XVIII que a Espanya l'avenç de l'Estat Modern i el rebuig reformista a la institució gremial intentà canvià aquesta naturalesa religiosa per transformar-la en laica i posar-la al servei dels seus objectius navals i militars, el que explica l'aparició dels "gremio de mareantes" arreu de la Península Ibérica.

---

²³⁸ Trijueque, P. *La gent de la vila...*, op. cit., p. 59

²³⁹ Moschetti, C.M. "Aspetti organizzativi e sociali della gente di mare del Golfo di Napoli nei secoli XVII e XVIII." Dins Ragosta, R. (ed.) *La genti del mare Mediterraneo*. Napoli: Luccia Pironti, [s.a.], vol. II, p. 973-973

6.4.1. La historicitat del procés associatiu marítim

L'aparició d'associacions professionals de gent de mar, com ens recorda Cabantous, és una fenomen comú a tota l'Europa riberenca medieval i moderna, des de les costes atlàntiques d'Anglaterra fins a les càlides aigües de la Sicília meridional, amb el ben entès que mostren profundes diferències segons els marcs regionals en els que s'ubiquen,²⁴⁰ diferències que venen determinades en gran mesura per la historicitat del procés. En aquest sentit, la primera manifestació de què tenim constància al Mediterrani es remunta a la firma de la *Charta Piscatoria* el 943, document pel qual l'arquebisbe de Ravenna renovava als prohoms de l'*Schola piscatorum* la llicència de pesca sobre el riu Padoreno;²⁴¹ poc després una associació semblant naixia a Pavia.²⁴² L'opinió de Massimo Montanari al respecte és que les primerenques manifestacions d'associacionisme en el món de la pesca a la Itàlia medieval responien a dos factors principals: el reconeixement del caràcter oficial de l'activitat sota les condicions pactades entre el rei i els pescadors – espais permesos, competències de gestió dels recursos, muntant dels impostos reials, etc. –, i la unió d'esforços en vista de l'interès comú dels treballadors locals. Aquest associacionisme primitiu, no obstant, va tendir a concentrar-se per problemes de seguretat entorn a entorns ecològics semblants a rius, llacs i aiguamolls, no a la línia litoral. La feudalització del territori marítim va permetre la reactivació de la pesca marítima i l'extensió de l'associacionisme per les ribes del mar.²⁴³

---

²⁴⁰ Per una breu introducció a les confraries de pescador modernes Cabantous, A. *Le ciel dans le mer...*, op. cit., p. 192–200

²⁴¹ Sobre l'escola de Ravenna Crosara, F. "Le scholae ravennati dell'alto medioevo e la carta piscatoria del 943". *Archivio Giuridico F. Serafini*, 1949, vol. 137, núm. 1, p. 33–65. L'aniversari de la firma de la carta fou motiu de la celebració d'un congrés sobre el tema *Incontro Internazionale nel 1050° anniversario della carta piscatoria ravennate*. Ordine della Casa Matha Ravenna – (Fishmongers' Company London, Ravenna, 16 Octubre 1993). Ravenna: [s.n], 1994.

²⁴² Pavesa, P. "Ordini e statuti del Paratico dei Pescatori di Pavia". *Bollettino storico pavese*, 1893–1894, núm. 1–2

²⁴³ Massimo Montanari. *L'Alimentazione contadina dell'alto medioevo*. Napoli: Ligurio, 1979, p. 277–295. Donati, A. "Dal mare al fiume: la pesca sul finire dell'antichità". Dins Donati, A.; Pasini, P. (eds.) *La pesca realtà e simbolo: tre tardoantico e medioevo*. Milano: Leonardo Arte, 1997, p. 7–29. La cronologia de l'extensió de la pesca vers el mar coincidiria en l'essencial amb la costa nord catalana. Vegis, cf. cap. 1. Per una visió a l'Atlàntic Mollat, Michel. *La vie quotidienne des gens de mer en Atlantique (IXe - XVIe siècle)*. Paris: Hachette, 1983.

No obstant, no fou fins a la Baixa Edat Mitjana que el fenomen de l'associacionisme marítim s'estengué arreu d'Europa, de forma paral·lela a l'auge de la corrent corporativista que travessà el continent durant els mateixos segles. La costa espanyola del Cantàbric va esdevenir una de les zones on el moviment confraternal aparegut en aquestes dates, fou més fort i durador. Per Erkoreka, el camí de Santiago constituí, a partir del segle XIII, la porta d'entrada a la Península Ibérica del corporativisme europeu procedent de França, que arrelà ràpidament en el món professional pesquer i mariner del País Basc; procés afavorit, com s'apunta, per la tasca de les ordres monàstiques cluniacenes. Els naixements de les confraries de Hondarribia, Donosti, Deba, Lekeitio, Bermeo y Plentzia se situen entre els segles XIII y XIV, en una conjuntura expansiva de l'economia vinculada al mar i a la pesca marítima en particular. Una segona onada igualment vigorosa s'inicià a inicis del segle XVII, període en que s'acabà estendre la agremiació a la resta dels ports bascos, càntabres i gallecs.²⁴⁴

És també Erkoreka el que associà dins la historiografia l'aparició de les confraries de pescadors amb contextos econòmics i polítics depressius. Opinà, en aquest sentit, que *"...el hecho de que los periodos en los que mayor intensidad reviste el proceso de constitución de hermandades marineras coincide en el tiempo con etapas económicamente depresivas, autoriza a pensar que, en buena medida, la formalización de estas corporaciones obedeció, cuando menos de modo inmediato, al objeto de emplearlas como dispositivos de defensa frente a los embates de la crisis económica."*²⁴⁵ Les crisis de la Baixa Edat Mitjana i del segle XVII espanyol, per tant, constituïren moments propicis per l'aparició de confraries i el reforçament de les ja existents. En aquesta mateixa línia, les investigacions de López Losa també en l'àmbit del gremialisme pesquer basc porten l'autor a entendre les

---

²⁴⁴ Erkoreka, J. *Análisis historio-institucional...*, op. cit., p. 34–35. L'autor no veu relació possible que vinculi les confraries marineres basques amb les guildes nòrdiques o els collegia romans, com intentaren demostrar alguns autors anteriors per dotar-les d'una àuria llegendària. De la mateixa opinió és Rumeu de Armas.

²⁴⁵ Erkoreka, J. "Las cofradías de pescadores de Euskal Herria". *Euskonews & Media*, [en línia] núm. 104, 2001, gener, 5. [Data de consulta: 15 Octubre 2004]. Disponible a <http://www.euskonews.com/0104zbk/gaia10402es.html>

confraries de pescadors de l'Època Moderna com a mecanisme de defensa davant dels perills que comportava la incerta intrínseca de la pesca i l'entorn social que la rodejava, i a definir-les, manllevant el concepte de l'economista islandès Eggertsson, com a "*instituciones de gestión del riesgo*": "*los gremios marítimos funcionarían como instituciones cuyo fin principal sería reducir o intentar atenuar los riesgos vinculados a la actividad pesquera*": els perills del mar, la demanda irregular i limitada al mercat dels seus productes, les necessitats de crèdit dels agremiats, la pèrdua dels aparells, l'assistència mèdica durant la malaltia, etc.²⁴⁶

Paral·lelament a la gestió del risc diari que suportaven els pescadors, López Losa identificà una segona funció de les confraries marítimes basques, per damunt de les benèfiques i assistencials, i que les diferencia, segons els nostre anàlisi, d'altres realitats similars aparegudes al Mediterrani nordoccidental durant la mateixa època: el seu caràcter gremial. Efectivament, des de l'anàlisi de la perspectiva econòmica, mantenien dites confraries un estret control del procés productiu pesquer com a resultat de les "decisiones col·lectives" preses per la comunitat halièutica: inici de la temporada, horaris de pesca, aspectes tècnics dels arts emprats, número de persones que hi podien accedir, condicions de venda, etc. Les dificultats d'establir un règim d'explotació exclusiu dels recursos pesquer i mantenir l'exclusivitat d'aprofitament de dits recursos en un mitjà com el marítim, on la indefinició geogràfica i l'aplicació de la territorialitat generava enormes problemes, forçà el gremis a exercir el monopoli no sobre l'accés al recurs i a l'espai de pesca sinó sobre l'accés al mercat i a la comercialització del peix: només podien vendre al mercat de la vila aquells que pertanyessin a la comunitat, expulsant els foraster vers altres mercats; en resum, un procés que assegurés als membres de la comunitat un índex mínim de rendibilitat a l'hora de vendre les captures i l'adquisició d'avantatge respecte als competidors d'altres viles. La confraria, per tant, seria l'encarregada d'organitzar el monopoli, vetllar pel manteniment d'aquesta exclusivitat i exercir els mecanismes de coerció oportuns.²⁴⁷

---

²⁴⁶ Citat per López Losa, E. "Derechos de propiedad informales...", *op. cit.*, p. 16-17.

²⁴⁷ Les tesis de López Losa han estat desgranades en diversos articles al respecte. A banda de l'anteriorment citat, destacar "Derechos de pesca, privilegio y cofradías de mareantes: una aproximación histórico-institucional a la gestión de los recursos pesqueros en el país vasco (XIV-XIX)". Dins *Cambio Institucional e Historia Económica, VIII Simposio de Historia*

Els trasllat i aplicació d'aquest model gremial, tancat, vertical i exclusiu, basat en el control de l'accés a la comercialització, al context mediterrani topa amb bastants problemes. De fet, podem considerar que al Mediterrani l'associacionisme va ser estimulat per altres motius i es regí per regles diferents a les del Cantàbric: la minsa plataforma continental submarina no impedia però limitava molt una ocupació durant tot l'any, la indústria pesquera era d'una entitat molt menor que al litoral basc, i en molts casos era una activitat de subsistència complementària, no principal, al conreu de recursos agraris. L'entorn rural del litoral català restringí el fet gremial al centres urbans numèricament més importants. Per altra banda, l'Església oficial ofería un únic i ben definit model d'associació, el confraternal, que afavoria i estimulava la interacció i la participació de cada col·lectiu professional en el marc de la parròquia mitjançant la veneració del seu sant tutelar. Per això els pescadors l'adoptaren, l'amotllaren a les seves necessitats i característiques i acabaren fundaren confraries religioses professionals arreu del litoral.

Val a dir que en algunes regions mediterrànies coexistiren models associatius alternatius al purament confraternal. Un cas paradigmàtic d'aquesta varietat és França, on sembla que coexistiren en el temps i en l'espai fins i tot, a cada port, diferents entitats de pescadors. Un dels models que major atenció a merescut per part de la historiografia, sobretot del Dret, han estat el que constituïen les "*prud'homies*" de pescadors franceses. En paraules de Mordrel, aquesta institució exercia funcions específiques de tribunal o magistratura amb competències sobre un territori marítim-terrestre delimitat, en el si de la qual es discutien i resolien els conflictes derivats de l'explotació tecnocològica del territori de pesca o sorgits durant la comercialització. Cabantous, per la seva banda, opinava que "*cette institution, complètement ignorée des rivages atlantiques, est à la fois un organisme destiné a faire respecter l'exercice de la profession, à juger les differends et permet à tout pêcheur, établir généralement depuis un an, de déffendre efficacement ses prérogatives, contre les prétensions des*

Económica(Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, 1996.). ID. "La propiedad en el mar: acceso a los recursos y territorios de pesca. Las cofradías de mareantes de la costa vasca (XIV-finales del siglo XIX / principios del XX)". *Zainak*, 1997, núm. 15, p.199-217

seigneurs, des villes, du roi ou d'un confrère".²⁴⁸ La confluència en un mateix punt de varies barques de pesca i uns condicionants geogràfics que limitaven els caladors a una reduïda plataforma continental donava com a resultat esclats continus de conflictivitat professional. A Marsella, per exemple, el 1774 i el 1786 a instància dels pescadors locals la *prud'homme* actuà contra els pescadors catalans que hi pescaven amb palangre atès que el consideraven nociu per la reproducció dels peixos.²⁴⁹ Les *prud'hommes* exercien també tasques de policia del mar com un òrgan més al servei de la Monarquia, característica portà a Marc Pavé a definir-les com a entitats que sobrepassaven les estructures tradicionals de gremis i confraries atès que, alhora que mantenien el control de l'accés als recursos, estaven íntimament lligades a la intervenció dels poders públics, fins i tot fomentades i instituídes per aquells.²⁵⁰

En qualsevol cas, les "*prud'hommes*" de pescadors coexistiren amb les confraries, car les primeres tenien una funció de resolució de conflictes, mentre les confraries tenien finalitats lligades estretament a l'assistència, l'ajuda mútua i la veneració d'un sant tutelar. Fins i tot les "*prud'hommes*" vetllaren perquè no sobrepassessin les funcions de caire devocional i litúrgic. Veiem, per tant, que ambdues institucions tenien, almenys en el marc francès, existències independents encara que estiguessin formades sovint a partir dels mateixos integrants.

6.4.2. Confraries de pescadors a Catalunya: un intent de periodització

Les "*prud'hommes*", de fet, foren un cas excepcional perquè fou precisament la confraria professional de pescadors el model associatiu més estès i general de la Mediterrània nordoccidental, i en especial a les costes de

---

²⁴⁸ Cabantous, A. "Ponant et Levant...", *op. cit.*, p. 177

²⁴⁹ Frangoudes, K. "Les pêcheurs méditerranées face aux nouveaux métiers". Dins *Mutations techniques des pêche maritimes: agir ou subir? : évolution des systèmes techniques et sociaux : actes du colloque, Lorient, novembre 1999*. Plouzané : Ifremer, 2001, p. 247-248

²⁵⁰ Marc Pavé. *Reglementation et organisation de la pêche côtière en France (1715-1850)*. [tesi doctoral]. Paris: Université Paris IV-Sorbonne, 2000. Mordrel, Loius. *Les institutions de la pêche maritime: histoire et evolution*. [tesi doctoral]. Paris: Université de Droit, d'Économie et Sciences Sociales de Paris II, 1972. Agraïm la col·laboració del centre de documentació Documare de Palamós per facilitar l'accés a les còpies aquests materials.

Llevant de la Península Ibérica. El seu estudi revela que el procés de introducció, adopció i difusió del patró associatiu es caracteritzà per una marcada historicitat i per diferents períodes en que fou més intens.

De forma similar a la cronologia proposada per Erkoreka pel cas basc, podem identificar una primera onada associativa pesquera d'arrel corporativa que circulà del centre d'Europa en direcció al sud durant els segles centrals de l'Edat Mitjana. Creiem que al Principat va veure's afavorida per la intensificació de la pràctica de la pesca a la Corona d'Aragó, tant als estanys com a la mateixa línia costanera i caracteritzada per una accentuada naturalesa corporativa, molt pròxima a la de les associacions medievals de menestrals. La primera – i un tant aïllada en el temps – manifestació corporativa pesquera nasqué a Tortosa a principis del segle XII entorn a l'Albufera del Delta de l'Ebre, intensament explotada en els segles medievals. Només sabem que el 1116 la confraria – gremi de pescadors de Tortosa firmà una concòrdia amb la ciutat per l'exempció de certs arbitris municipals, el que potser pressuposa una existència anterior.²⁵¹

A partir dels segles XIV i XV els casos d'aparició de confraries gremials de pescadors s'anaren succeint. Així, el 2 de desembre de 1283, Pere III el Gran concedí als pescadors de la ciutat de València la primera ordenança per la pesca a l'Albufera, en la qual instituïa la figura de dos prohoms encarregats de vetllar pel seu compliment. Martí l'Humà incrementà els prerrogatives valencianes fins perfilar de forma clara les atribucions i els privilegis d'aquell gremi de pescadors.²⁵² A les Illes Balears, l'inspector de Marina Manuel de Zalvide es sorprenia de l'antiguitat del Col·legi de Pescadors de Palma, instaurat amb data anterior a 1354, atès que "*unos libros y papeles antiguos*" així ho confirmaven. En un extens i bellíssim document n'escriví una història que havia de servir per reglamentar la pesca a la illa, per la qual sabem que el col·legi assistia al confrare moribund i que ja a principis del segle XV

---

²⁵¹ Andreu Tomàs, Agustí. *La Pesca en las albuferas del Delta del Ebro: aspectos etnohistóricos, sociales y tecnológicos*. [Memòria de llicenciatura inèdita]. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 1987, p. 31 i ss.

²⁵² Caruana Tomàs, C. *Estudio histórico y jurídico de la Albufera de Valencia: su régimen de aprovechamiento desde la Reconquista hasta nuestros días*. Valencia: Succ. Vives Mora, 1954, p. 10–42. Vegeu també Vendrell, F. "Ordinacions en favor dels pescadors de l'Albufera i de la mar de la ciutat de València." *Medievalia*, 1992, núm. 10, p. 479–493

mantenia el control a través de vàries pescateries de la comercialització del peix al mercat de la ciutat, l'únic cas que coneixem a tota la conca mediterrània occidental.²⁵³

Situats al Principat, coneixem la fundació també durant l'Edat Mitjana d'almenys tres confraries professionals en entorns urbans. La primera a aparèixer a la documentació, després de la Tortosa, fou el gremi de pescadors de Tarragona. A partir de la literatura sabem que el 1383 la confraria tarragonina de Sant Pere participava en una solemne processó, però coneixem poc la seva administració als segles medievals, a banda que el 1418 rebé en cessió el santuari de Sant Pere Sescelades i que els confreres estaven obligats a participar en el viàtic i en l'enterrament dels confreres difunts.²⁵⁴ Són igualment esparses – fins que algú no investigui a l'arxiu municipal – les notícies referents als orígens del gremi i la confraria de pescadors de Barcelona. Malgrat que Colldeforns Lladó li dedicà tot una monografia,²⁵⁵ analitzà principalment l'associació sota la Matrícula de Mar a la llum dels protocols de Marina, descuidant en bona mesura el seu passat medieval. Si bé alguns autors parlen de la seva creació el 1380, per documentació alternativa descobrim que els pescadors de Barcelona es queixaren a l'intendent de Marina perquè el ministre volia modificar les seves ordenances que es remuntaven – sense variacions! – a 1424.²⁵⁶ En qualsevol cas, gremi i confraria estaven ja formalment ben identificats, ja que el primer es dedicava a controlar el número i el tipus d'arts de pesca que s'empraven en l'àrea compresa entre les desembocadures del Besòs i el Llobregat, mentre la confraria complia la funció d'assistència i ajuda a les necessitats materials i espirituals dels associats.²⁵⁷

---

²⁵³ Zalvide, M. Estatutos del regimen y gobierno que sirve para los pescadores de esta Provincia de Mallorca. AMDAB. Matrícula. Reforma de Gremios, Leg. 1910. Vegeu també Deyà, M. “La pesca en el Reino de Mallorca en los siglos XV y XVI: elementos básicos para su estudio.” Dins *La Mediterrània de la Corona d'Aragó (segles XIII–XVI): Actes del XVIII Congrés Internacional d'Història de la Corona d'Aragó (18é, València, 2004)*. València: Universitat de València, 2005, p. 1029–1043

²⁵⁴ Sobre la confraria de Tarragona Capdevila, S. “El Gremio de Marineros”. Dins *Setmana Santa de Tarragona*, 1930, p. 19–41.

²⁵⁵ Colldeforn Lladó, J. *Los gremios de mar...*, op. cit.

²⁵⁶ Matrícula y Pesca. Asuntos Particulares. Leg. 1956. 1789, febrer, 2.

²⁵⁷ Sobre aquest aspecte vegeu el capítol

Per altra banda, l'augment de l'activitat pesquera en algunes punts del litoral durant la crisi baixmedieval, no necessàriament en els nuclis urbans més importants, afavorí o desembocar en la creació, bastant abans de l'impuls que suposà el Concili de Trento, d'una confraria de pescadors, ja fos amb l'objectiu de dirimir les disputes sorgides per l'ús d'un espai limitat o per establir entre ells sistemes d'assegurances i recolzament mutu per superar les incerteses pròpies de l'activitat: no ho sabem. Per tant, no ha de sorprendre en aquest sentit la redacció, segurament abans del 1452, de les ordenances de la confraria de pescadors de Blanes, la primera confraria coneguda de la vila.²⁵⁸ Segons Marqués, el 1397 ja existia a l'església parroquial una capella i altar dedicada a Santa Llúcia i Sant Pere, costejat pels pescadors locals.²⁵⁹ La sola presència de pescador no explica necessàriament les raons de la creació d'entitats confraternals, però alguns indicis, com la promulgació de les ordenances de pesca a la platja de la vila per part del Vescomte de Cabrera,²⁶⁰ ens indiquen que Blanes era un dels enclaus pesquers més actius de la costa nord catalana, numèricament important i que requeria un esforç major de control i organització de l'activitat, el que podria haver desembocat en l'aparició d'aquesta entitat professional.

El segle XVI imposa una cesura important en l'expansió del moviment associatiu pesquer al litoral gironí. Només a finals d'aquell segle començaren a aparèixer noves entitats confraternals, aquest cop ja sota l'influx directe de l'aplicació dels decrets conciliars. Com en el cas cantàbric, les fundacions es feien per emulació d'altres organitzacions pesqueres nascudes als ports veïns i per donar resposta a la conjuntura econòmica depressiva del Principat.²⁶¹ En alguns casos es tractaven de confraries en el sentit estricte, mentre en altres eren tan sols administracions de capelles dedicades a Sant Pere, costejades amb les aportacions del pescadors devots, sense observar-s'hi una voluntat gremial de control o monopoli. El principal problema per

---

²⁵⁸ ADG. Notalarum. U-152, f.134 v. En concret és una addició d'un article a unes ordenances anteriors pel qual estan facultats per destinar diners a maridar donzelles de pescadors pobres.

²⁵⁹ Marqués, J.M^a; Reixach, J. *La parròquia de Santa Maria de Blanes*. Blanes: l'Eix Editorial, 1993, p. 25

²⁶⁰ AHFF. Fons notarial. Llibre de Cort del Terme de Palafolls, vol. 551, f. 40-41.

²⁶¹ Erkoreka, J. *Análisi histórico-institucional...*, op. cit., p. 55-56

identificar-les i caracteritzar-les és que la majoria no han deixat documentació directa de la seva administració o algun tipus d'ordenament que ens pugui indicar com i quan foren fundades o erigides les capelles, sota quins motius. Només podem acudir a la primera referència explícita que trobem de la seva existència. Com ja hem vist, els pescadors de Sant Feliu erigiren el 1594 la seva confraria a redós dels Agustins, per escapar al control de l'abat del monestir. Un altre document ens informa que el 23 de febrer de 1597 a Lloret *“Lo Honorable Concell Maior ajuntat en parlament devant la porta de la Iglesia Maior ha donat poder als Honorables Jurats del any present y determinat que desta ora al avant se fassen dos obrers de Sant Pere del Bosch conforme son los dos de Santa Cristina y cada any se fassen per lo die de Sant Pere de Juny traient·los a rodolins”*²⁶² En aquell cas sorgiren dos associacions diferents, una vinculada a la capella de l'església parroquial de Lloret i l'altre a l'administració de l'ermita i santuari de Sant Pere del Bosch, posterior, si bé no sabem encara a què es devia aquesta divisió. A Canet de Mar, en canvi, eren els “veïns” de la vila els que fundaven la confraria de Sant Pere el 16 d'octubre de 1626.²⁶³

És, però, durant la primera meitat del segle XVII que el procés de creació de confraries professionals de pescadors o d'altars i capelles dedicades a Sant Pere s'accelerà fins reproduir-se finalment per gairebé totes les poblacions costaneres del litoral de Girona. El creixement del sector pesquer d'aquest segle estimulà decididament la dinàmica associativa entre el col·lectiu professional. Així, gràcies sobretot a les llicències conservades a l'Arxiu Diocesà, sabem que a Torroella el 1601 es pintava i daurava el retaule de la capella de Sant Pere amb diners procedents de la pesca.²⁶⁴ Al seu torn, Els pescadors de Palamós reunits en confraria rebien el 1610 el vist-i-plau per celebrar el nou altar a la parroquial, on pocs anys després hi adobarien un retaule.²⁶⁵ El 1613 el bisbe concedí llicència als confreres de la confraria de Sant Pere de Begur per edificar la seva capella a la parroquial. A Roses, el

---

²⁶² AMLLM. Fons d'institucions. Confraria de Sant Pere del Bosch. Administració. 1597. Que ja n'existissin dos a Santa Cristina, ermita de clara vocació marinera, ens indica que possiblement existís una confraria marinera anterior, encarregada de gestionar el temple.

²⁶³ ADG. Fons notarial. Notalarum, U-83, f. 196-202. 1589, març, 25.

²⁶⁴ ADG. Registre de Lletres. U-306, f. 136v. 1601, maig, 4

²⁶⁵ ADG. Registre de Lletres. U-220, f. 102v. 1610, agost, 17

març de 1617, Narcís Comes, barriler de professió, nomenava com a prepòsit un procurador de la confraria de Sant Pere, instituïda al monestir benedictí de la vila.²⁶⁶ 9 anys més tard, el 1626, eren els de Calella els que fundaven, amb permís episcopal, la seva confraria sota l'advocació també de Sant Pere.²⁶⁷ El 30 d'abril de 1631 s'aprovaven els estatuts de la confraria de Palafrugell, un dels pocs estatuts coneguts d'una institució pesquera moderna.²⁶⁸ Per últim, a Malgrat, el 1677 es pescava amb permís per pagar les obres de la capella dedicada a Sant Pere, iniciada poc temps abans.²⁶⁹

Observem, per tant, que a finals del segle XVII la pesca al litoral gironí gaudia d'una organització institucional notable, entorn a la qual s'hi aplegaven els pescadors principalment per cercar la protecció espiritual del sant protector i l'ajuda material dels seus col·legues de professió. Menció a part mereix l'exemple d'organització molt més pròxim al model gremial observat a les costes basques o gallegues de Cadaqués, però sense una institució formal – anomenada gremi, confraria o col·legi, etc. – que el representés. En lloc seu, cada any la comunitat halièutica local, encapçalada pels cònsols i jurats de la universitat, es reunia per celebrar el sorteig de les cales i establir les normes que regirien la campanya de pesca. La recopilació d'aquesta normativa donà lloc al corpus legal conegut com “*Ordinacions de la pesquera de Cadaqués*”, l'origen del quals alguns autors, un tant acríticament, fan remuntar a l'Alta Edat Mitjana encara que només se'n tingui notícia positiva anterior a 1542. Cadaqués no necessità cap tipus d'organització formalitzada i estructurada²⁷⁰ perquè el sistema de la pesca a l'encesa en el qual hi participava directa o indirectament bona part de la comunitat exercia un fort control sobre les

---

²⁶⁶ AHG. Fons notarial. Roses, 39. 1617, març, 2.

²⁶⁷ ADG. Registre de Lletres. U-233, f. 115. 1626, octubre, 16

²⁶⁸ ADG. Notaralum. G-122. 30 Abril 1631

²⁶⁹ ADG. Registre de Lletres. U-265, f.63. 1677, abril, 29

²⁷⁰ Segons paraules de Gaietà i Josep Rahola. *La marina mercant de Cadaqués*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1976. Aquests autors fan remuntar el sistema d'organitzat els sorteigs i la regulació de les cales més enllà del segle X a partir de la interpretació paraules que es recullen a la donació de Gausfred, comte d'Empúries, al monestir de Sant Pere de Rodes el 974. Però no hi ha més base documental que ho justifiqui. Vegeu també l'article de Rahola Trèmols, F. “Algunas noticias acerca de las Antiguas Comunidades de Pescadores en el Cabo de Creus”. *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 194, vol. VIII, p. 454-487

condicions per l'accés als recursos, establia mecanismes de defensa territorial del caladors més productius contra les viles veïnes (Roses, la Selva de Mar) i imposava una "solidaritat obligatòria" que suplía l'ajuda mútua pròpia de les confraria assistencials.²⁷¹ Sí es constituí, en canvi, una confraria devocional a la vila amb l'objectiu de celebrar i perpetuar el culte a Sant Pere com a patró de la professió.

En els següents apartats descriurem i analitzarem els diferents vessants que a la llum de la documentació disponible hem pogut identificar entorn a la confraria de pescadors de Palamós. Així, dividim aquest anàlisi en dos apartats ben diferenciats. Per un banda, intentarem entreveure – atès que la documentació no permet realitzar afirmacions absolutes al respecte – quina fou la base social que composà al llarg de la seva existència la confraria palamosina. Des d'aquesta òptica plantejarem alguns dels problemes que hem apuntat en donar una visió global del sector pesquer, com ara la divisió interna en distintes categories socioprofessionals o les capacitats de les seves "elits". En segon terme, entrarem a fons a analitzar la vessant econòmica de l'entitat – a partir de l'estudi del finançament i de les despeses –, la qual als nostres ulls es mostra enormement rica, i de la qual ens servirem per introduir l'estudi i anàlisi aquells projectes més importants que encarà la confraria i que en definitiva la defineixen com una confraria devocional. Val a dir que aquesta tasca malauradament no pot ser tot lo complet i exhaustiu que ens hagués agradat per la raó abans esmentada: les limitacions que imposa una documentació esparsa i incompleta. Potser hom pugui pensar que l'hem forçat al màxim, al límit. Malgrat tot, intentem emmarcar cada un dels temes que tractem en el context de la seva època, per fer veure que, dins de tot, aquella confraria de pescador en el fons no era tan diferent de la resta de confraries devocionals de la vila i de la contrada, ni tampoc els seus membres, posant especial èmfasi en establir, sempre que sigui possible,

---

²⁷¹ L'evolució històrica de l'organització pesquera a Cadaqués es pot resegir amb la lectura de dites ordinacions. Actualment el document es troba a l'arxiu parroquial de Cadaqués i en un en procés de transcripció dirigit per l'Arxiu Històric Comarcal de Figueres. Vegeu la transcripció parcial feta per Fernández Duro, C. "Encesa". Dins *Memoria sobre la industria y legislación de pesca que comprende desde el año 1879 al 1884*. Madrid: Impr. Fuentenebro, 1885, on es percep clarament que la parròquia era l'eix central de la pràctica religiosa del col·lectiu pesquer. A la seva obra hi anaven destinades totes les anomenades "penes del peix".

Illaços comparatius amb altres associacions semblants en l'àmbit pesquer català de l'Edat Moderna.

7. La confraria de Sant Pere de Palamós

Fins aquí hem vingut desgranant les peces que componen les bases materials i socials del sector pesquer gironí d'època moderna i hem fet també una breu introducció a l'associacionisme litoral en general i pesquer en particular. La nostra intenció en aquesta segona part és introduir-nos en l'estudi de cas d'una realitat concreta, ben delimitada i identificada en el panorama confraternal de la Diòcesi de Girona: la confraria de pescadors de Palamós, erigida a inicis del segle XVII sota l'advocació de Sant Pere Apòstol. Volem, per una banda, identificar i analitzar, sobre la base de les fonts disponibles, aquells vessants i aquelles activitats que definiren i caracteritzaren la vida de la confraria durant el període que s'estén entre 1680 i 1730 aproximadament. En aquest aspecte, l'esforç es veurà directament influenciat pel fet que només disposem, quasi exclusivament, de documentació econòmica i d'un període molt concret. Per això, intentarem exprimir-la al màxim per treure'n una visió més àmplia d'ella. Per altra banda, posarem especial èmfasi en el mètode comparatiu i en ubicar la confraria palamosina en el context regional a la llum d'altres realitats conegudes però no prou subjectes encara a la investigació històrica.

7.1. Base social i administració

En aquest apartat ens proposem analitzar les bases socials de les confraries de pescadors, introduint aspectes com la pertinença a l'associació i la composició socioprofessional dels seus membres, per fer després una radiografia dels seus administradors i de les característiques que, a grans trets, els podien definir i diferenciar de la resta del col·lectiu.

7.1.1. Pertinença i composició social

En relació a l'ingrés i pertinença dels confreres, en general les confraries devocionals solien ser obertes: no existien especials restriccions per accedir a la condició de confreres, no era cap obligació pels veïns de la vila inscriure-s'hi ni solia establir-se un número limitat de membres. La llibertat l'elecció afavoria que algunes gaudissin d'una base social notablement important, i que en certs casos acabessin per reunir a un conjunt majoritari de la

població, fossin de qualsevol condició i/o professió.²⁷² En canvi, les confraries professionals, gremials o no, eren per definició confraries tancades, és a dir, que la possibilitat de ser confrare restava circumscrita als professionals de l'ofici o, en tot cas, només a aquells grups socials i laborals pròxims des d'una òptica laboral o els inclosos explícitament a l'ordenança.²⁷³

Hi ha dos elements importants, almenys, a tenir en compte alhora d'intentar esbrinar les bases socials d'una confraria de pescadors com la de Palamós. Per una part, les confraries gremials de menestrals tendien a ser verticals, és a dir, a reunir dins seu a tots els segments de la professió: aprenents, oficials i mestres.²⁷⁴ Quelcom semblant, en teoria, podia ocórrer dins les confraries de pescadors. Hem comentat en un altre apartat que, encara que des de fora la pesca semblés estar integrada per un grup professional homogeni, dins seu s'establien diferències socials i professionals entre aquells que posseïen els mitjans de producció, coneguts com patrons, i els que simplement venien la seva força de treball, els remitgers i els "nois" o aprenents. Però a diferència del món menestral corporatiu, caracteritzat per unes estrictes regles de promoció professional i escalada social, a la pesca l'ascensió social no es produïa en base a l'adquisició d'uns coneixements tècnics i una experiència demostrable davant d'un tribunal, sinó que la condició *sine quan non* era la possessió dels mitjans materials necessaris per fer-se a la mar: una embarcació, les xarxes, els ormeigs, etc., als quals no tothom podia accedir-hi. La qualitat de patró, per tant, en un entorn no gremial ni restrictiu, només s'aconseguia en base a la propietat dels mitjans de producció.²⁷⁵ El remitger, a les ordres del patró i subjecte al sistema de remuneració "a la part" – cada mariner rebia com a sou una percentatge del producte de la pesca –, restaria en una posició d'inferioritat econòmica i

---

²⁷² Al respecte Mantecón Movellan, T.A. *Contrarreforma y religiosidad en Cantabria: las cofradías religiosas*. Santander: Universidad de Cantabria, 1990, p. 124-130

²⁷³ Miró Baldrich, R. "La confraria: observacions...", *op. cit.*, p. 170-172

²⁷⁴ Molas Ribalta, Pere. *Los gremios barceloneses...*, *op. cit.*

²⁷⁵ Sobre l'accés a la patronia i la possessió dels arts de pesca Mateo, J.A. *Con arte y parte...*, *op. cit.*, p. 89-112. Fins a mitjan segle XVIII la patronia no constituí una categoria oficial reconeguda per l'administració. La Matrícula ajudà a definir les seves fronteres en tant que la patronia, entesa en aquest marc jurídic com la possessió dels mitjans de producció, eximia del servei naval perquè es considerava que un patró fomentava la pesca i la formació de nous pescadors, que engruixirien llavors les llistes de la Matrícula.

podien estar, en el marc de les confraries, dominat d'alguna forma per aquell. Erkoreka, en aquest sentit, comentava que els patrons de *pinazas* – barques de pesca cantàbriques – més poderosos dins de les confraries basques mantenien mecanismes de control social que dificultaven l'ascens d'aquells pescadors més humils, o exercien pressions per expulsar-los del territori i monopolitzar determinades espècies en el marc d'un sector fortament mercantilitzat.²⁷⁶ No hem trobat indicis de dites pràctiques a Catalunya, encara que no ho puguem descartar que existís una dinàmica semblant. En aquest sentit, manca molta informació al respecte.

Un altre aspecte a tenir en compte és la definició mateixa del terme “pescador” i la identificació dels membres de l'ofici. Efectivament, a l'hora d'analitzar aquest aspecte la vaguetat amb que durant l'època moderna i en societats eminentment rurals hom definia el seu ofici, si és que no n'exercia varis alhora, es converteix en tot un problema. Encara que a la documentació es definís positivament com a pescador, en realitat es podia ser pescador i mariner alhora, pescador i mestre d'aixa, pescador i mercader, pescador i artesà, etc., alternança que podia seguir una seqüència anual marcada per la temporada estival de pesca. Com hem apuntat anteriorment, la pesca mediterrània venia definida per la complementarietat d'ocupacions. Y. Barbaza, intentant fer un exercici similar, arribà a la conclusió que era impossible “...establir una relació constant entre el nombre de pescadors i els rendiments de la pesca, per tal com l'etiqueta pescador representava, de fet, realitats molt diverses”²⁷⁷. Per la seva banda, Martínez Shaw i Fernández justificaven la qualitat de les dades recollides a les Revistes de Matrícula dient que “...sin duda, influía también en esta falta de identificación el hecho de que la inexistencia de una división técnica tajante entre marineros y pescadores hacía que muchas veces se alternaran efectivamente sus misiones”²⁷⁸. Precisament per aquest motiu les confraries de mariners i pescadors de Mataró pledejaren, entorn a on i a qui havien de pagar les quotes establertes els pescadors que s'embarcaven freqüentment com a

---

²⁷⁶ Erkoreka, J. *Análisis histórico-institucional de las cofradías...*, op. cit., p. 87–88. Alberdi Lonbide, Xabier. “La pesca en el litoral de Guipuzkoa durante la Edad Moderna”. *Itsas Memori. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, 2000, núm. 3, p. 99–129

²⁷⁷ Barbaza, Y. *El paisatge humà...*, vol. I, p. 418.

²⁷⁸ Martínez Shaw, C.; Fernández, R. “La Gente de mar en la Catalunya...”, op. cit., p. 554, n.7

mariners a la flota mercants.²⁷⁹ Per tant, pagès–pescador, pescador–pagès, mariner i pescador, pescador i artesà..., una ambigüitat que tampoc es pot resoldre a aquestes alçades de la investigació històrica sobre la pesca a Catalunya.

Per tant, la combinació de les diferències econòmiques i socials en si de la professió, la multiplicitat d'oficis que hom podia exercir al llarg de l'any de forma complementària i la manca de estudis suficients al respecte dificulta el poder establir un perfil clar, a nivell teòric, dels membres de la confraria de pescadors de Palamós. Només disposem a aquest respecte, d'una relació nominal de patrons/pescadors que es comprometien a tenyir els seus arts al tenyidor comunal el 1717, però no sabem tan sols si era una nòmina complerta.²⁸⁰ Ens podem preguntar també si en una confraria “de pescadors” s'hi acceptaven també altres oficis. La resposta a aquest pregunta sembla seguir una cronologia més o menys definida a la Mediterrània. Les confraries de gent de mar que coneixem fins ara mantenien inicialment – fi de la Baixa Edat Mitjana – una base socioprofessional heterogènia, incloent per igual a mariners, pescadors i oficis auxiliars. Però al llarg de l'edat moderna i especialment al litoral mediterrani francès tendiren cada vegada més a l'especialització i a fer-se més restrictives, a causa potser dels més freqüents conflictes entre col·lectius.²⁸¹ En general, les confraries marítimes a l'alçada del segle XVIII eren molt zeloses de barrejar-hi diferents professions i, malgrat els evidents contactes i afinitats, s'establia una divisió clara entre les diferents activitats del ram de marina: pescadors (Sant Pere), mariners (Sant Elm), mestres d'aixa (Sant Josep), etc. Aquesta divisió es pot observar millor estudiant els intents de les autoritats borbòniques, a partir de 1750, d'unificar a cada port els diferents “gremis” en un de sol, “*sin mezcla de otros oficios que no gozan de los privilegios de Marina*”. Allà on tenim constància que s'intentà dur a terme la unificació i laicització del moviment

---

²⁷⁹ Llovet, J. Mataró: dels orígens de la vila a la ciutat contemporània. Mataró: Caixa Leiatana, 2000, p. 167–168

²⁸⁰ SAMP. Fons de Confraries. Confraria de Sant Pere. [Llibre de comptes del tenyidor], 1717–1722.

²⁸¹ Cabantous, Alain. *Le ciel dans le mer...*, op.cit., p. 193. Aquesta tendència es pot fàcilment percebre en l'exemple de Marsella i Burdeus, ports en els que proliferaren les confraries devocionals associades a determinades professions marítimes, tendència perceptible a partir del segle XVIII.

associatiu, el projecte topà repetidament amb l'oposició dels interessats. Per això Zalvide finalment optà, en el seu *Reglamento*, per permetre a contracor que en algunes localitats continués la divisió associativa entre mariners i pescadors.²⁸²

Avancem aquí que, malauradament, com que no ha aparegut l'ordenança de la confraria de pescadors palamosina, no podem conèixer realment quins podien ser els seus integrants i si establia algun tipus de restricció al respecte, és a dir la base social de l'entitat. Fent un exercici comparatiu, podem veure què disposava sobre el particular l'ordenança de la confraria de Palafrugell, i comprovar que allà l'ingrés a l'entitat estava expressament restringit a pescadors i els seus familiars: "*ordenam que en dita confraria pogan entrar y asentar·si tots los pescadors de dita vila y terme, y no de altres parts, y tots los qui tindran offici de pescadors, y llurs mullers y familia, y no otras*";²⁸³ és a dir, només pescadors i només de Palafrugell, a més dels familiars. Cal dir que la documentació disponible a Palamós ajuda a enterbolir una mica més el panorama, ja que mai parla de la seva base social, dels seus integrants, sinó que només fa referència als seus obrers o administradors. A les definicions, per exemple, només s'especifica que els pabordes eren "*...tots tres pescadors*", o tal "*...pescador de la present vila*" i tal altre "*...també pescador*". Només trobem un obrer d'un altre ofici: en Jeroni Prohies, calafat, el 1689. És possible, per tant, que la confraria, malgrat que tancada i restrictiva, fos alhora porosa i permetés l'entrada d'agents, directament relacionats d'alguna manera amb el sector, que per exemple fossin propietaris d'embarcacions malgrat no pescar-hi.²⁸⁴

---

²⁸² Malgrat que Zalvide disposés en el seu reglament de pesca y navegació de Mataró la unificació de tots els gremis de marina en un de sol, no tenim constància que aquesta es produís fins ben entrat el segle XIX. Tant a Malgat el 1761, com a Mataró i Mataró el 1769 els intendants del Ministres de Marina no ho aconseguiren per l'oposició dels matriculats. Disposicions al respecte recollides a Zalvide, M. de. *Reglamento de navegación y pesca del año 1773 de la provincia marítima de Mataró*, 1773. [Ed. facs. Arenys de Mar: Confraria de Pescadors, 1984]. Llovet, J.M. *La matrícula de mar...*, op. cit., p. 71–72. També ho intetaren a Lloret. Vilà i Galí, A.M. *La confraria de Sant Elm...*, op. cit.. apèndix X.

²⁸³ ADG. Notaralum. G-122. 30 Abril 1631

²⁸⁴ Per tant, la base social real de la confraria resta amagada a manca de documentació que ens porti una relació dels seus membres o ens dibuixi un perfil d'aquesta.

7.1.2. Els obrers

Un altre dilema important motivat per la manca de dades és l'extracció social de dits obrers, és a dir, si l'administració de la confraria es deixava sempre en mans dels patrons pescadors o hi podia accedir qualsevol membre, fos o no patró. Això ens porta a interessar-nos per l'elecció, la composició social de la direcció i les habilitats d'aquells que tenien responsabilitats en la gestió de l'entitat. En primer terme, Puigvert remarcava que per l'elecció dels obrers de les obreries parroquials s'arbitraren diversos mètodes, malgrat que no n'existís un d'uniforme, i que en moltes parròquies per aquest motiu no s'estalviessin tensions i baralles al respecte.²⁸⁵ Un mètode força comú era que en el mateix acte anual en que es nomenava el consell municipal també es nomenessin el clavari, mostassaf, batlle del morbo – encarregat d'evitar els contagis de pesta – i els obrers de les capelles o confraries de la localitat. A Palamós, efectivament, funcionava parcialment aquest sistema, si bé, per la nostra desgràcia, quedava exclosa – no sabem per què – la direcció de la confraria de pescadors.²⁸⁶ La confraria del Sant Crist era “...*per laicos administratur, a decurionibus presenti villa nominatos et reddunt computa quot annis.*”²⁸⁷ A Palafrugell l'elecció també estava en mans de les autoritats municipals, atès que el sistema consistia en que “...*per quiscun any per lo dia de Sant Pere de Juny per los jurats que aquell dia y festa se trobarà en la fi de la missa maior que ·s celebrarà en la iglesia parrochial de Sant Martí de dita vila ha honor y Gloria del Beneventurat Sant Pere, ab consentiment dels dits jurats y consell, per lo Jurat en Cap sian anomenats Tres pabordes per regir y administrar dita confraria de tot aquell any vinent...*”

Una altra fórmula bastant habitual era que fossin escollits pels mateixos obrers sortints. A la confraria de pescadors de Palamós tot indica que, almenys des d'inicis del segle XVIII s'emprà el mecanisme de cooptació entre els obrers sortints i el rector, que com a obrer major havia de donar el vist-i-plau de l'operació. No tenim bases fermes sobre això sinó que ho podem deduir perquè el 1719 Josep Parich, Nicolau Cadira, Fecundo Bajandes,

---

²⁸⁵ Puigvert, J.M. *Església, territori...*, op. cit, p. 148-155

²⁸⁶ El 1703, per exemple, foren nomenats els jurats de la vila, el clavari, batlle del morbo i morbers, i els obrers de la l'obreria parroquial i del Santíssim Sacrament, Sant Crist, Rosari i Hospital. AHG. Fons notarial. Palamós, 299. 1703, maig, 26.

²⁸⁷ ADG. Visites Pastoral, 121. 1734, març, 2

“pabordes de Sant Pere han fet elecció de nous pabordes y per so, en son hordre, han elegit a Sebastià Pagés, Pau Simon y Francesc Bassó, y han entregat tres sous”.²⁸⁸ Aquest mecanisme d'elecció, no obstant, podia derivar en una reproducció de la direcció.

No volem estendre'ns excessivament en les funcions que tenien encomanades els obrers o administradors de les confraries en general i de la de Sant Pere en particular. S'observa que aquells havien de mantenir en funcionament els mecanismes tant de recaptació de fons, en les seves múltiples formes, com els destinats a mantenir els actes votius i oficis festius entorn al sant patró, la capella i la parròquia. Solà exposà sumàriament les tasques més comunes de qualsevol obrer parroquial o d'una confraria²⁸⁹:

- El manteniment de l'altar, capella i ciri o llàntia
- Nomenar un beneficiat encarregat de celebrar les misses a l'altar.
- Nomenar acaptador per recollir les almoines
- Vendre ciris per sufragar obres extraordinàries
- Comprar paper per anotar-hi els comptes
- Portar la relació i la situació econòmica dels confreres respecte a l'entitat
- Anotar les quotes anuals que paga cada confrare
- Complir i fer complir les funcions religioses estipulades per les ordenances
- Supervisar els manaments adreçats als clergues
- Pagar els salaris als preveres que assisteixen als actes i processons

I un llarg etcètera en funció dels objectius i les capacitats de la germandat. No es pot descartar tampoc que els pabordes fossin els encarregats d'encapçalar les processons o presidir alguns dels actes que s'hi duïen a terme, com una forma de reforç i posicionament social en el si del col·lectiu i la comunitat.

Tampoc podem deixar de percebre un cert “elitisme” entre alguns dels pabordes de la confraria de Sant Pere, malgrat que els indicis, ara per ara,

---

²⁸⁸ SAMP. Fons de confraries. Confraria de Sant Pere. Llibre de comptes. 1719, maig, 28

²⁸⁹ Solà, X. La reforma catòlica a la muntanya a través de les visites pastorals: els bisbats de Girona i Vic (1587–1800) [tesi doctoral inèdita] Girona: Universitat de Girona. Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, 2005, p.742–744

encara siguin dèbils. Per exemple, coneixem el cas de Joan Bajandes (1636–1702), pescador, batlle de Palamós el 1701 i obrer de la confraria escollit el 1681. El número de misses encarregades en el seu testament,²⁹⁰ 100 misses baixes, ens pot indicar, per comparació amb altres pescadors contemporanis, una diferenciació social marcada. Posteriorment, el seu fill, Joan Bajandas Esteve (1661–1714), també pescador, fou escollit en el càrrec fins a 4 vegades més, entre 1707 i 1714, tenint en compte que l'any 1713 no hi hagué elecció de nous obrers. Els problemes d'homonímia – els registres parroquials revelen que sovint pare, fill i nét tenien el mateix nom – no ens permet fer afirmacions tan categòriques sobre la resta d'obers, si bé es percep un “nucli dur” d'obers que són escollits amb freqüència. Sense por a equivocar-nos poder dir que Joan Gorgoll també va ser escollit també 4 vegades i Magí Simón, Fecundo Bajandas i Joan Camós Canyet, almenys 3 cada un, si bé no tenim indicis sobre el seu status dins la comunitat. La resta d'obers es repetiren en el càrrec un parell de vegades, o només ho foren, la majoria, tan sols una vegada.

Amb tot, aquesta repetició en els càrrecs de direcció d'un reduït número de pescadors podia tenir també l'origen en la manca de voluntat de la resta del col·lectiu a accedir-hi. Podien existir diverses raons per les quals els obrers, a manca d'un tresorer, declinassin ser administradors dels comptes de l'entitat. Una raó del tot plausible, en aquest sentit, és que els obrers eren responsables del més que possible dèficit anual de la confraria, i havien de satisfer amb diner propi tot allò que faltés a causa d'una gestió poc encertada. Aquest era un aspecte concret que reduïa considerablement el número de persones disposades a involucrar-se activament en la direcció.

Una altra explicació a aquesta continua repetició de noms podia ser la manca de preparació de la resta de confreres. En paraules de X. Solà, “*si per a tots aquests personatges l'acceptació dels càrrecs podia significar privilegis i avantatges, la majoria n'eren reticents (pel desconeixements elementals de lectura, escriptura, funcions matemàtiques, disposar de temps o estar al dia en preus, sous, plets) i s'arribava a convertir en quelcom feixuc i difícil de suportar.*”²⁹¹ Diversos estudis sobre les obreries i confraries modernes han

²⁹⁰ AHG. Fons notarial. Palamós, 299. 1701, novembre, 25

²⁹¹ Puigvert, J.M. (ed.) Les visites pastorals: dels orígens medievals a l'època contemporània. Girona: CCG Edicions, 2003, p. 102

posat l'accent en l'alfabetització dels seus responsables i en la necessitat, més o menys acusada, de saber llegir i escriure per desenvolupar el càrrec amb garanties. Tenir temps per dedicar als afers de l'associació – captar, comprar cera i oli, etc. – i especialment la capacitat de llegir o escriure eren indicadors d'una determinada posició social benestant que podien afavorir l'elecció dels obrers. Potser l'escriptura estigués poc estesa entre els administradors de les confraries – que constituïrien, en paraules de X. Torres, membres del grup de semialfabetitzats que coneixien, més que no dominaven, la cultura escrita –, però la habilitats amb les operacions aritmètiques eren habituals entre quasi bé tothom ja que, “*fins i tot els pagesos més pobres o menys il·lustrats, no podien estar-se de calcular alguna cosa o altra*”.²⁹²

Des d'aquesta perspectiva, per tant, no és estany que a la documentació de la confraria es percebin veritables dificultats alhora d'escriure amb claredat, el que demostra que molts obrers no tenien un contacte habitual amb la lletra escrita. Entre la gent de mar, i entre els pescadors en particular, regnava un analfabetisme força estès. En paraules de Cabantous, al món de la pesca trobem de forma generalitzada un món d'il·letrats formats a base del coneixement empíric transmès oralment de generació en generació, de la interpretació dels núvols, dels corrents, de l'abundància o no de les espècies, de la ubicació dels millors caladors o de la posició d'un ganxo; la lletra escrita tenia poc a ensenyar al regne de la pesca – com, de fet, a la majoria d'oficis.²⁹³ La marcada endogàmia de la classe pescadora afavoria la reproducció de patrons de transmissió de coneixement visuals i mimètics, el que limitava encara més la necessitat de saber llegir o escriure. Els estudis sobre Mataró, per exemple, confirmen que els pescadors, junt amb hortolans i traginers, eren el col·lectiu professional més analfabet a l'alçada del segle

---

²⁹² Solà, X. La reforma catòlica a la muntanya..., op. cit., p. 738. Puigvert, J.M. *Església, territori...*, op. cit., p. 160. Sobre l'alfabetització en aquells segles les interessants reflexions de Torres, X, *Els llibres de família de pagès: memòries de pagés, memòries de mas (segles XVI–XVIII)*. Girona: CCG Edicions, 2000. Per Torres, “A pagés, a més, saber llegir i escriure només reportava ventatges”, com l'accés a càrrecs de reputació o als rèdits derivats d'una obreria parroquial., p. 19

²⁹³ Cabantous, A. *Le ciel dans le mer...*, op. cit. De la mateixa opinió és l'antropòleg Jorion, P. “Mark and rabbit furs: location and sharing of grounds in coastal fishing”. *Peasant Studies*. 1978, vol. 7, núm. 2, p. 86–100. Vegeu també ID. *Les pêcheurs d'Houat: anthropologie economique*. París: Hermann, 1983.

XVIII,²⁹⁴ mentre a Palma el col·legi de pescadors quedava eximit el 1775 de pagar la meitat del sou del mestre de primeres lletres “*á vista de ser pocos ó casi ninguno el hijo de pescador que concurre á la escuela*”²⁹⁵

Circumstàncies totes elles que dificultaven la bona gestió de l’entitat, sobretot en el vessant econòmic, el qual constitueix, reiterem, el gruix de la informació de que disposem. Es constata una disparitat, almenys formal, en la qualitat de la documentació que ens ha arribat, on s’hi veuen reflectits clarament alguns dels aspectes que aquí hem tractat. A aquest aspecte hi dediquem els apartats següents.

---

²⁹⁴ Ventura Munné, M. “La alfabetización de las clases populares en el Mataró del siglo XVIII”. Dins Serrano Martín, E. (ed.) *Muerte, religiosidad y cultura popular, siglos XIII-XVIII*. Zaragoza: Institución “Fernando el Católico”, 1994, p. 108-112.

²⁹⁵ Sobre Mataró Ventura Munné, M. “La alfabetización de las clases populares en el Mataró del siglo XVIII”. Dins Serrano Martín, E. (ed.) *Muerte, religiosidad y cultura popular, siglos XIII-XVIII*. Zaragoza: Institución “Fernando el Católico”, 1994, p. 108-112. Per Mallorca, AMDAB. Matrícula. Reforma de Gremios, Leg. 1910.

8. La documentació econòmica

La informació sobre la gestió administrativa de la confraria ens permet conèixer, per una banda, com es finançava l'entitat, i per l'altra quines activitats portava a terme o en què s'invertien els fons. Aquesta informació pateix el mateix defecte que el conjunt de la documentació, tant en els buits com en el grau de qualitat del seu contingut. Des d'un punt de la unitat documental, no hem trobat els llibres de comptes referents als primers períodes d'existència de l'entitat, el que impedirà endinsar-nos en la història de la confraria anterior a 1680. Abans d'aquesta data només hem pogut aconseguir notícies esparses que duen a pensar que restava operativa des de l'erecció de l'altar i la construcció del retaule el 1610, encara que no sapiguem la data exacte de constitució. En una definició es diu que una determinada quantitat ha quedat anotada "*en lo altre llibre més vell de comptes*", avui perdut. Amb l'inici de la documentació comptable els problemes són d'altra índole. Es conserven dos llibres de comptabilitat, l'un que abraça el període de 1680 a 1732 i l'altre que fa referència a la comptabilitat del tenyidor que la confraria va instal·lar el 1717 i la posterior modificació dels seus estatuts el 1732. Però un i altre llibres tenen la característica de no seguir un criteri únic segons pel qual es posés per escrit la informació econòmica de l'entitat, el que desemboca finalment en la desigualtat en la qualitat de dita informació.

Entre el període 1680 - 1732, anotat al "*Llibre de la confraria*"²⁹⁶, la informació econòmica passa per diferents moments, sense que mai es seguís un model comptable homogeni. Així, durant els primers anys en el mateix volum es van anotar indistintament les relacions de despesa i ingressos de l'entitat amb la liquidació feta presència dels obrers entrants i sortints. Al final es tendeix a obviar el desglossat - suposem que consignat en un altre llibre - per anotar-hi tant sols la definició final i, com hem vist, l'elecció dels nous obrers. Només disposem de la relació desglossada de partides pels anys 1681-1682, 1685, 1686-1687, 1687-1688, 1688-1689, 1689-1690, 1690-1691, 1691-1692 i 1693-1697, que tampoc estan confeccionades de manera homogènia, sinó a voluntat de cada obrer. Alguns anys es detalla

---

²⁹⁶ SAMP. Fons de Confraries. Confraria de Sant Pere. "*Llibre de la confraria de sant Pere de la Iglesia parrochial de Santa Maria de Palamós*", 1680. Tota la informació econòmica referent a l'entitat ha estat extreta d'aquest document si no s'especifica el contrari.

l'origen o el destí dels diners, mentre en altres tan sols consta qui els aporta o a quin mes fan referència, però sense més indicacions. A partir de 1697 només trobem l'acta final de liquidació i aprovació dels comptes en presència del rector en qualitat d'obrer major, en la qual s'hi anotaven de manera sumària i esporàdica els següents aspectes:

- el cost i partides principals que s'havien cobert
- el muntant total dels ingressos
- si havia succeït algun tipus d'incidència remarcable durant l'any de l'administració
- l'acte d'elecció dels nous obrers i la cessió del romanent de l'any anterior
- si faltaven cobrar alguns diners o algun obrer no havia liquidat els comptes.

A partir de 1732 no tenim més referències econòmiques, encara que es pot pensar que el context varià substancialment en motiu de les condicions que s'imposaren en la concòrdia firmada per la confraria a causa, com veurem, del desgavell sofert en el servei de tenyidor.

En algun cas puntual s'hi apuntaven al marge pagaments o cobraments que segurament havien estat fets un cop ja s'havien saldat els comptes o que s'havien deixat a deure. Per aquesta i altres causes en molts moments la redacció es veu molt descuidada, amb mala lletra i de difícil lectura, que demostra haver estat feta de forma ràpida, per una o varies mans alhora, i sense miraments en ares de la claredat expositiva, al costat d'altres anys de redacció clara i acurada. Per complicar el panorama, no trobem consignats tots els anys, sinó que hi ha diversos buits documentals – els anys 1682–85, 1692–93, 1694–97 – que no sabem atribuir a cap causa en concret. Tot plegat dur a la confusió i la dificultat d'interpretar el significat global dels comptes. En definitiva, les limitacions imposades per la naturalesa de la documentació impliquen, per una banda, que no ens puguem submergir sinó a un nivell superficial en l'estudi del finançament, el moviment econòmic que generava l'entitat i les activitats que duia regularment a terme, ja que no es fàcil esbrinar en què s'havia invertit o quina era la procedència o el destí exacte dels diners. Per altre costat, dita confusió és un indicador més de lo escassament acostumats que estaven molts pescadors a la confecció de

comptes i a la cultura escrita en general, fenomen derivat, com hem vist, del baix nivell d'alfabetització del col·lectiu pesquer i que afavoria que ser nomenat obrer fos una difícil càrrega de suportar per molts. Intentarem finalment establir algunes relacions amb realitats molts properes a la confraria de pescadors per poder-ne fer una anàlisi comparatiu que ens ajudi a situar mínimament l'entitat en el context general de la vila de Palamós.

8.1. Definició de comptes

Hem dit que una de les fonts principals d'on extraiem la informació d'aquest apartat són les repetides definicions o liquidacions de comptes que anualment estaven obligats a donar tots els administradors. En dit acte l'obrer major, en aquest cas el rector de la parròquia, repassava en presència d'aquells el comptes del que s'havia ingressat i gastat a la confraria, supervisava que amb dits diners s'haguessin acomplert la obligacions encomanades als obrers en matèria de manteniment de la capella i celebració de les festivitats, i hi ressenyava, si ho considerava necessari, les incidències més remarcables. Era el moment també en què es transmetien els càrrecs d'obrer als nous administradors.

El concili de Trento establí que “*els administradors, així eclesiàstics com seculars de la fàbrica de qualsevol església, encara que sigui catedral, hospital, confraries, almoines de monts de pietat i de qualsevol altre llocs pietosos estiguin obligats a donar compte a l'ordinari de la seva administració cada any*”²⁹⁷ Aquests actes, que marcaven la l'inici i la fi de cada administració, es començaren a veure generalitzats a partir del segle XVII, moment en que es fan freqüents els llibres de comptes d'obrerries i confraries parroquials. A partir de molts indicis, no obstant, observem que no sempre s'aconseguí que els obrers complissin dita obligació. Un d'ells es troba en les visites pastorals, que ens informa sobre l'escassa disciplina d'alguns obrers alhora de presentar els resultats dels seus comptes. La primera notícia parteix de 1679, quan el bisbe estipulà “*a tots los que han tingut administratio de la obra de la present Yglesia que dins dos mesos (...) donen compta de sa administratio devant del Senyor Rector de la present Iglesia y dels obrers novament elegits y efectivament paguen als dits obrers nous tot lo que contara ser deutors ha dita obra, be firmen ara scriptura ab*

---

²⁹⁷ Citat per Puigvert, J.M. *Territori, església...*, op. cit., p. 116

las degudas clàusulas obligatòrias en presència de nottari y testimonis obligant-se a pagar lo que han deutors (...) Y per quan se ha trobat que los qui deuen donar dits comptes son molts mana que comensen ha passar dits comptes immediatament passada la publicatio del present cartell, i tot seguit afegia que *“...axi mateix mana a tots los que han tengut administracions de confrarias o altres bacinas de la Iglesia que dins dit termini donen comptes de sas administracions a dit Rector”*.²⁹⁸ Poca atenció deuriem posar als interessats, car poc temps després tornava a recordar, a causa que molts pabordes administradors de confraries no donaven comptes de la seva administració i alguns no satisfien els deutes, *“...que en primer lloc posen tot cuydado en cobrar tota la renda o reditos de llurs confrarias, tant del que rebran annualment com si haurà atrassos”*, i posteriorment passessin comptes i *“satisfaçan lo que per ells serà degut tant de ditas confrarias com de qualsevol altres administracions de la present Iglesia”*.²⁹⁹

Seguint aquesta tònica general, els pescador aplegats a la confraria de Sant Pere també varen rebre en alguns moments les amonestacions dels rectors per la poca cura amb que s’administraven els béns de l’entitat. El 1701 se’ls recordava que els obrers d’aquell any *“...no han cobrat ab molta diligencia”*. En un altre moment, el 1708, els obrers ni tan sols presentaren els comptes: *“Y per no haver aportat tot o de entrada, ni tampoc lo de exida iustificat ab compte scrit, no se ha pogut cifrar lo que queda per auments de la confraria, sinó que han confessat tenir encara sexanta rals,...”*, o algun d’ells no complia degudament: *“Guerau Botet falta adonar los comptes per sa part”* de la gestió de 1710–1711, a banda que no havia cobrat vàries quantitats de peix que havia fiat a dos habitants de Palamós.

Malgrat aquests episodis, els tres o quatre administradors anuals escollits solien complir amb diligència les seves atribucions econòmiques al front de l’entitat. Observem que hi havia dos possibles maneres acceptar i encarar el càrrec. Per un costat, els obrers podien treballar conjuntament i, per tant, és difícil diferenciar l’acció de cada un d’ells. Però cap a principis del XVIII aquests decidiren repartir-se els afers quotidians de l’entitat, de manera que cada mes es tornaven la responsabilitat de recollir i contar els diners extrets

---

²⁹⁸ ADG. Visites Pastoral, núm. 105. 19 maig 1679

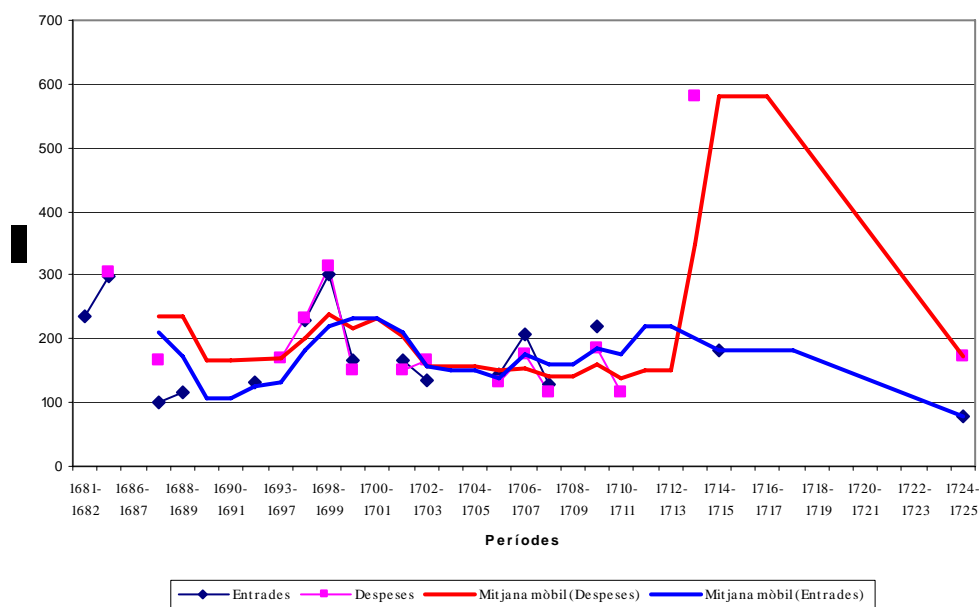
²⁹⁹ ADG. Visites pastorals. 25 febrer 1687.

del bací, demanar almoïna per la població o procurar mantenir encesa la llàntia de Sant Pere. A tall d'exemple, en relació a l'administració de l'any 1707-1708, els mesos d'agost, novembre i febrer els administrà Joan Camós; Josep Parich setembre, desembre i març; i Pau Badia Octubre, gener i abril. De l'administració de juny i juliol, no sabem per què, mai es solien liquidar els comptes.

8.2. Valoració econòmica general

A partir de les dades que hem començat descrivint, podem introduir algunes valoracions de tall general sobre el moviment econòmic de la confraria, per establir sumàriament les magnituds de l'empresa. Quin volum de despesa generava? Quines eren les seves capacitats recaptatòries?

8. Evolució de la despesa i l'ingrés (1681-1725)

Font: SAMP. Fons de confraries. Confraria de Sant Pere. Llibre de comptes, 1680-1730

Per començar val a dir que segons el context confraternal de Palamós la institució de Sant Pere mantenia un moviment econòmic anual relativament migrat. Segons els totals en concepte de despeses i ingressos de que

disposem entre 1680 i 1730, encara que manté una lògica variació segons els anys, es movia una quantitat de diners baixa.

Com es pot observar al gràfic, ingressos i despeses es mantenien en un interval baix, entre els 10 i les 30 lliures anuals. Només el 1714 la despesa va augmentar de manera considerable, a més de 58 lliures, en motiu de la compra del material necessari pel servei de tenyidor que instaurà la confraria pels seus associats; es tracta, però, d'una despesa extraordinària finançada amb préstecs personals que desentona amb la dinàmica general. En termes de mitjana, la capacitat de compra i inversió de la confraria, i de finançament per fer-hi front, eren escassos, en consonància amb el context econòmic depressiu general a la vila.³⁰⁰ També s'observa l'alternança d'èpoques en que s'ingressa més que es gasta amb altres amb que es gastava per sobre del que s'aconseguia ingressar, provocant la rebaixa del fons romanent. Això confirma la idea que obreries i confraries rurals desplegaven periòdicament un conjunt de mecanismes d'obtenció de recursos en relació a les despeses que necessitaven pagar. Com deia Marc Sureda, la confraria moderna és deficitària per concepte: ingressa perquè gasta.³⁰¹ Això també es pot advertir en la relació de les "entregues", la diferència que resultava de comparar ingressos amb despeses i que quedava franca a la confraria, en resum els seus estalvis. Generalment els obrers donaven dita diferència, quan existia, al rector en acabar l'exercici econòmic perquè aquest la guardés a la rectoria, i era el rèdit amb que s'obria sempre la comptabilitat de l'any següent. La qualitat de les dades no és bona, però permet fer algunes valoracions al respecte, com és la disparitat de quantitats que es podien tenir estalviades, variant fortament d'un any per l'altre. En aquest sentit, temporades en que la confraria tenia una major capacitat d'estalviar o d'augmentar els ingressos, com el període comprés entre 1707 i 1717 alternaven amb altres en que les quantitats finals que quedaven en mans dels obrers entrants eren molt minses i la capacitat d'acumulació davallava amb força, com són els període de 1690 a 1705 aproximadament. Aquesta tendència podia deure's a dos principals motius: la ineficiència dels administradors, que gastarien per sobre

---

³⁰⁰ P. Trijueque. *Breu recull...*, op. cit., p. 62–74.

³⁰¹ Sureda, M. "Una microinstitució religiosa: la congregació dels Dolors de Besalú. (1699–1791)". Dins *Actes del IV Congrés d'Història Local de Catalunya (Barcelona, 12–13 desembre 1997)*. [en línia]. Barcelona: l'Avenç, 1999. [Data de consulta: 15 maig 2004]. Disponible a www.lavenc.com/web6congres/actes6congres.html

de les possibilitats de l'entitat, o una manca de caritat dels devots que feien aportacions molt magres. Però no podem relacionar directament aquesta variació en els comptes a factors concrets, com l'escassetat de pesquera o episodis de dificultats especials. Això es tractarà en pàgines posteriors.

8.3. El context associatiu de la vila: la resta de confraries

A partir de les “*entregues*” i altres dades podem establir algunes relacions amb altres realitats semblants per intentar valorar “l'alçada”, la magnitud de la confraria en el context associatiu palamosí. Així, pot sorprendre relativament el fet que la confraria de Sant Pere no fos econòmicament de les més potents de la vila si es té present que el període comprés entre 1680 i 1730, aproximadament, és el que registra major activitat pesquera i un major número de pescadors de la història moderna del port de Palamós: recordem que 1 de cada 3 treballadors es dedicava a tasques halièutiques. També hem establert la idea d'una certa porositat dels membres que la composarien. Però la pertinència a la confraria no era exclusiva, sinó que un mateix patró o pescador podia participar i invertir en vàries confraries alhora, cercant-hi diferents solucions. Una comparació sumària revela que Sant Pere no era dels sants més capacitats, econòmicament parlant, de Palamós ni en els moments més àlgids de la indústria pesquera local. Per exemple, mentre la confraria de Sant Pere ingressava un total de 16 lliures l'any 1700, la del Sant Sagrament, de les més potents del municipi, n'ingressava més de 40; el 1714, Sant Pere obtenia 18 lliures i Sants Sagraments 51³⁰². Les diferències entre ambdues entitats es reiteren tots els anys. En relació al Sant Crist (o Nostra Senyora de la Porta), que ja hem vist que complia una funció de cohesionador social, es compleix la mateixa tònica: el 1702 Sant Pere ingressava 13 lliures, i Sant Crist 54³⁰³.

Aquesta diferència entre la confraria professional de pescadors i les confraries devocionals i sacramentals es va anar agreujant a mesura que

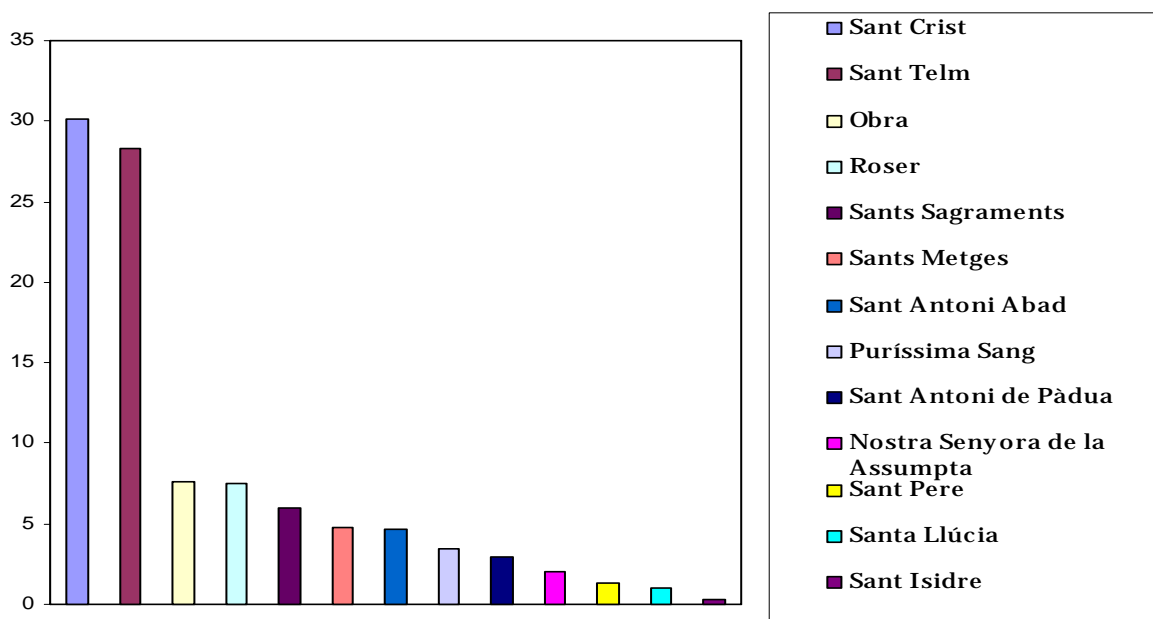
---

³⁰² SAMP. Fons de confraries. Confraria del Sant Sagrament. [Llibre de comptes]. 1700, juliol, 3; 1714, juliol, 15.

³⁰³ SAMP. Fons de confraries. Confraria del Sant Crist (Nostra Senyora de la Porta). *Llibre del que rebut i gasta la Santa Confraria de la Santissima Verge Maria Senyora nostra...*, 1702, juliol, 1.

discorregué el segle XVIII i el pes de la pesca a la vila empordanesa anà minvant fins desaparèixer nominalment en benefici de la navegació mercant a principis del segle XIX. Malgrat que no disposem de dades sobre l'evolució econòmica de la confraria de pescadors per les dècades centrals de la divuitena centúria, cal establir un marc de lenta decadència en paral·lel a l'abandó de l'activitat.³⁰⁴ Aquesta correlació entre forces productives i teixit associatiu es plasma finalment, ja a finals de segle, en el pes percentual de cada entitat en el conjunt del teixit, prenent com a indicador les aportacions que fa cada una d'elles a la caixa de la rectoria mitjançant la donació dels "sobrants" – diferència entre ingrés i despesa – al rector entre 1783–1793 (gràfica 9).

9. Percentatge d'aportació a la caixa a través dels "sobrants" (1783–1793)

Font: SAMP. Fons de confraries. Llibre registre de sobrants de les confraries, 1783–1793

A partir de la comparació es veuen quines eren les confraries més potents, o si no aquelles amb una major capacitat d'estalvi. La del Sant Crist continuava ocupant una posició de preferència en el context confraternal de Palamós, idea que es recolza en les dades consultades en els seus llibres de comptabilitat. Però pel nostre interès destaca sobremanera que la confraria professional de mariners de Sant Telm havia adquirit, després de la seva

³⁰⁴ Vegis Alegret, J.L.; Garrido, A. *Historia de la confraria...*, cap. 2

fundació el 1740, una enorme rellevància econòmica que sobrepassava altres entitats amb major "*solera*" i implantació al territori, com el Roser o el Sant Sagraments. En referència a Sant Pere, la confraria de pescadors era de les més petites de la vila, que associem, repetim, a un context de franca decadència local de la pesca.

9. Finançament

A partir de l'estudi de la documentació de caire administratiu i econòmic podem aproximar-nos a alguns aspectes de la vida quotidiana de l'entitat i examinar quines eren les seves principals activitats que desenvolupava. De forma introductòria podem dir que les atribucions de la confraria de pescadors de Sant Pere de Palamós es van mantenir dins del límit de la devoció religiosa al sant patró i de la participació en els actes litúrgics i d'afirmació simbòlica que es celebraven el marc de la parròquia. A banda de la construcció i posada en servei d'un tenyidor de xarxes pels associats a partir del 1714, no tenim constància que l'entitat donés cap altre servei en el vessant professional. Com comentàvem en la introducció, no tenim constància que ni aquesta ni la resta de confraries veïnes del litoral gironí desenvolupessin una política de tall gremial dirigida a intervenir l'activitat pròpiament pesquera, sense intentar d'alguna forma controlar o restringir l'accés al treball o als mitjans de producció. A nivell assistencial, com a resposta al problema del captiveri i estimulada per l'Ordre Mercedària - ordre religiosa ocupada en gestionar el rescat de captius a Berberia -, va promoure la fundació d'un bací de captius, però poca cosa més. De la documentació comptable se'n deriva, per tant, que la confraria es mostrà sempre com una confraria devocional típica nascuda durant el període post tridentí.

El llibre de comptabilitat ens informa de les nombroses vies i mecanismes de finançament que posà en marxa la germandat per sufragar les despeses més habituals de funcionament. De forma general, la relació de procedències d'aquests ingressos podia arribar a ser molt llarga, tant de si eren de caràcter ordinari com destinats a finalitats extraordinàries. En les pàgines següents fem un ràpid repàs a les fonts de finançament més habituals de la confraria de Sant Pere comparant-les amb algunes altres confraries halièutiques del litoral gironí.

9.1. *Bací*

La col·locació d'un bací, *platillo* en castellà, a la capella, a la porta de l'església parroquial, captant per l'interior del temple durant les cerimònies o pels voltants sembla ser una de les formes més habituals, si no la més

utilitzada, per finançar les despeses ordinàries de les confraries catalanes.³⁰⁵ En aquest sentit, un ràpid repàs al registre de lletres ens il·lumina en aquest aspecte, ja que són molt freqüents les peticions de confraries d'instituir un bací a la capella per finançar-se regularment o fer front puntualment a una despesa important. A Palafrugell, per exemple, la ordenança de la confraria de pescadors, instituïda el 1631, en seu últim apartat suplicava al Bisbe de Girona “*o a son vicari general sien servits de concedir llicentia als dits pabordes de dita confraria per poder acaptar ab un baci per dita yglesia parrochial y fora d·ella per tota la parrochia per la lluminària de dita confraria de Sanct Pere*”;³⁰⁶ és a dir, per poder suportar la despesa ordinària derivada dels actes devocionals habituals.

Per extensió, el bací es constituïa en tota una institució destinada a arreplegar diners. En paraules de Marc Sureda, dins el terme genèric de “bací” s’hi amagaven diferents tipus de recaptacions, tan de dins com de fora de l’església, que feia difícil definir de quin tipus i quina era la procedència de dits ingressos, i si afectaven només als congregants o confreres o s’adreçaven a tothom. En aquest sentit, distingia entre els bacins dels divendres, els dels diumenges, captes pel carrer, el bací de l’església i la caixeta de la capella o *cepillo*.³⁰⁷ Pel cas de Palamós tampoc sabem la procedència exacta dels diners que es consignaven genèricament com a “*trobat al bací de Sant Pere...*”, que pesem aplegaria també tot un conjunt de procedències diverses: donatius dels fidels a la capella, bací dels diumenges a l’església, etc. Una altra forma alternativa d’explicitar dit tipus genèric d’ingrés era “*...trobat de caritat...*”, o com apuntava Joan Garrell el 1698 “*...se troba a la confraria...*”

Les aportacions devotes al bací dels pescadors sembla que anaven destinades al manteniment quotidià del culte de Sant Pere, és a dir que se’n feia un ús immediat per satisfer les necessitats més peremptòries d’oli i cera per la il·luminació de la imatge i la capella o la participació en processons.

---

³⁰⁵ Dins i fora del temple podien coincidir-hi diversos bacins que captaven per diferents finalitats. Puigvert fa notar que sovint el bací de l’obra gaudia del privilegi de ser considerat el primer bací amb dret a captar. Sobre el finançament ordinari de les obres parroquials catalanes Puigvert, J.M. *Església, territori...*, op. cit., p. 123–125

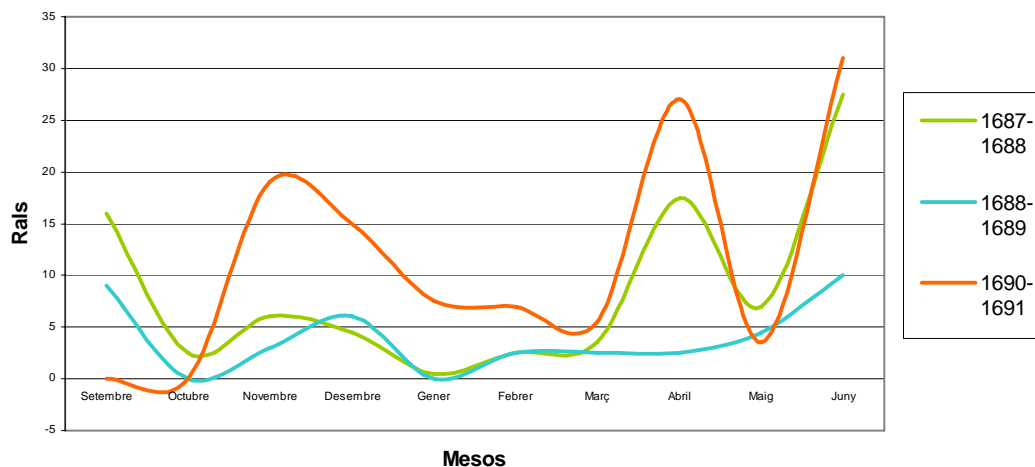
³⁰⁶ ADG. Notaralum. G-122. 30 Abril 1631

³⁰⁷ Sureda, M. *Una micro-institució religiosa...*, op. cit., p. 119–122

Quan es necessitava diner líquid per comprar mesures d'oli, espelmes o atxes es recorria al fons dipositat al basí. Per exemple, l'obrer Pere Vidal apuntava al llibre el 1698 que "*en lo mes de desembre se ha trobat a lo bassí lo que se ha gastat dit més*", i per tant no s'hi anotava cap quantitat: gastat allò ingressat.

En general, i de forma concordant al nivell econòmic general de l'associació i de la vila en conjunt, malgrat ser la font més important per l'entitat els ingressos que se'n derivaven del bací era relativament minsos, incerts i aleatoris i depenien en bona mesura del context econòmic puntual i de l'època de l'any. En la societat rural, les temporades de bonança s'alternaven amb moments en que, a manca d'efectiu fins la propera collita o els primers productes de la temporada de pesca, es frenava la despesa. Per tant, els diners totals "trobat" al bací variaven substancialment d'un mes per l'altre, i les quantitats eren majors en els mesos centrals de l'any. Gràcies a les similituds en el recompte i en la seva consignació al llibre de la confraria de Palamós podem comparar l'evolució dels ingressos de tres anys molts propers: 1687-88, 1688-89 i 1690-91 per observar (gràfica 10) que malgrat les diferències raonables, aquestes eren mínimes i al llarg dels anys els ingressos per concepte de bací es comportaven de forma semblant.

10. Variacions mensual dels ingressos trobats al bací de Sant Pere entre setembre i juny (1687-1691)

Font: SAMP. Fons confraries. Confraria de Sant Pere. Llibre de comptes, 1680-1730.

9.2. *Acptes en espècie*

Una altra de les fonts principals de finançament en les societats rurals eren els resultats de les acptes o de la venda de productes agrícoles que els devots donaven als obrers en concepte de caritat o almoïna. Evidentment, aquests donatius en espècie podien ser enormement variats – veiem que Sureda els inclou dins el concepte de “bací” – i de quantitats molt dispars en funció de multitud de circumstàncies. Les fórmula o mecanisme de recaptació podien ser també vàries: de forma passiva – els devots duien els productes a la capella – o activa – els obrers, administradors alguna persona encarrega sortien per les viles cercant possibles donants, amb més entusiasme si l’entitat havia d’encarar una despesa important.³⁰⁸

En entorns pesquers, el peix era un dels productes alimentaris principals que els administradors de les confraries passaven a captar de forma recurrent per les platges i constituïa, per tant, una font de finançament fonamental a les viles litorals. Coneixem varis ports en els que els pescadors donaven part del fruit del seu treball, una demostració la generalitat d’aquesta mena de finançament i el notable pes econòmic de la pesca invertida en aquest tipus

³⁰⁸ A diferència de les confraries, que havia d’estimular la donació, els almoïnes en espècie per les obreries parroquials tenien un caràcter de cens, el que demostrava, segons Puigvert, “la considerable implicació de la pagesia de mas en el manteniment del culte parroquial”. Puigvert, J.M. *Esglesia, territori...*, op. cit., p. 125

de fons cerimonial. A banda de Palamós, un exemple clar de les acaptes periòdiques és Lloret, terme on els obrers de la confraria de Sant Pere i de l'ermita de Sant Pere de Bosch, després d'un llarg litigi al respecte, decidiren a mitjans segle XVII repartir-se el producte d'aquest tipus d'almoïna. La divisió de les acaptes en dos no impedí que el peix es convertís en la font de finançament principal de les activitats ambdues entitats. Per exemple, entre febrer i juliol de 1759 el repartiment els reportava 92 ll. 1 d. a cada una en concepte de captació de peix a la platja i pels voltants de la vila.³⁰⁹ Aquesta, però, sembla ser una quantitat bastant extraordinària en el context general d'aquest tipus de caritats. A Palafrugell, les ordenances de la confraria establien al respecte clarament que "*lo peix que se aplagaria a mar per los pabordes o per altra persona que llur orde tindrà haja de vendre al mes donant publicament per los pabordes, y dels diners que proschiran del dit peix cada fi de foscha ne hajan de donar compte dits pabordes y posar aquells en presentia del jurat en cap*".³¹⁰ El mecanisme, doncs, sempre era el mateix: el confrare recollia el peix en arribar les barques a port, el venia en subhasta per la vila i el producte era ingressat a la caixa de l'entitat.

Als comptes de Palamós tenim identificades diferents partides de peix venudes pels obrers en benefici de la confraria de Sant Pere, si bé són notablement inferiors als ingressos que podien aconseguir els pescadors lloretencs pel mateix concepte, i sens dubte una percentatge molt més reduït respecte al total d'ingressos. A tall d'exemple, el 1688 s'havien ingressat tan sols 10 sous en concepte de "*caritat de peix*", no sabem si al llarg de l'any o producte d'una venda puntual. El 1700 Antoni Mauri, Magí Simón i Melcior Vidal "*dos lliures deuen del pex [que] han venut de charitat*", mentre el 1705 "*Antoni Lloret se fa entrada de tres sous barcelonesos que poch dies ha aiustat de charitats en la Fosca en absencia dels pabordes*". El 1709 era el pescador Gerau Botet el que deixava a deure a la confraria 16 sous d'una partida de sardines venuda a un mariner de la vila, i 12 sous més d'una partida fiada a Pau Costa, totes dos "*destinades a charitat*". No sabem si la resta d'anys també es captà peix per vendre i si era un ingrés regular i més o menys institucionalitzat que es perpetuava cada any, ja que la qualitat de la documentació no ens ho permet saber.

---

³⁰⁹ AMLLM. Fons institucions. Confraria de Sant Pere. Comptabilitat. Comptes confraria, 1759-1775.

³¹⁰ ADG. Notaralum. G-122. 30 Abril 1631

A més, sovint els pescadors havien de competir amb altres confraries que feien acaptes semblants als mateixos paratges. Sabem, per exemple, que la del Sant Crist també rebia com a caritat algunes partides de peix fresc que venia més tard per la vila. El setembre de 1696 obtenia de caritat, “*entre peix i tot*”, 3 ll. 4 s.³¹¹ Un altre problema, que ens il·lumina sobre el pes de la pesca en el manteniment de les funcions de la confraria, era l’aleatorietat del recurs, de forma que periòdicament la pesquera era escassa, les donacions es reduïen i es tenien problemes per poder mantenir tots els actes votius programats al llarg de l’any. Ho exemplificava el rector Pervingut quan feia constar que el 1708 “*en lo qual temps, encara que estèril*”, s’havien pogut mantenir tots els actes habituals ; quatre anys més tard s’ingressava “*alguna poca cosa per ésser estat lo any estèril*”. Potser a causa d’aquesta escassetat puntual es rebien almoines de productes alternatius, com ara farina: entre 1712 i 1714 es venia una partida de farina per 12 lliures, a benefici de la confraria.

9.3. Quotes.

L’ingrés i la permanència a la majoria de confraries catalanes depenia del pagament d’una quota a l’entrada i regularment una o diverses vegades a l’any. La imposició i la naturalesa de dites quotes, a banda de ser un mecanisme de finançament regular per l’entitat, podia ser utilitzades com a mesures per delimitar i configurar els grups socials que es volien reclutar per formar part de les confraries. Com comentàvem, una les característiques principals que expliquen l’èxit d’implantació de la confraria del Roser a terres del Principat durant el segle XVII és que no s’exigien aportacions per entrar o per mantenir-s’hi i això permetia una diversificació social força notable entre els seus membres. Una derrama excessiva podia derivar en la creació una confraria “exclusiva” a l’abast d’uns pocs.

La manca de dades al respecte no ens permet saber si durant les primeres dècades d’existència de la confraria de Palamós s’obligava als confreres a fer algun tipus de contribució d’entrada o per mantenir-s’hi. Per trobar-ho hem de tornar a recórrer a l’exemple veí de Palafrugell per veure que allà, almenys segons les seves ordenances, tot pescador estava obligat a satisfer unes determinades quantitats al llarg de l’any; no obstant, en estipular-les, els

---

³¹¹ SAMP. Fons de confraries. Confraria del Sant Crist. [llibre de comptes], 1696.

redactors distingien entre les aportacions que havien de fer els patrons i els remitgers i familiars. Així doncs, la quota del patró restava subjecte a la producció i cost de manteniment dels seus arts: “*que quiscun patró de axavaga sia [ad]mes y escrit en la confraria, y quiscun any, lo dia que·s partiran los ports, hayan y sian tinguts y obligats en pagar dos sous, y dels dits dos sous [els] hajan de rebra los jurats lo dia que·s donarà la venda de las xàvegas y dia que·ls pagaran los homens y gastos [que] se fan quiscun any per reconexar las xàvegas, y de deduits dits gastos lo que sobrerà haian de rebre los pabordes ensems ab lo jurat en cap o al qui en son lloch estarà y aquells hajan de entrar en la caixa de dita confraria ab la forma dalt dita.*”³¹² Com veiem, els patrons havien de fer el pagament un cop deduïdes les despeses i pagada la tripulació, suposem – en el redactat no queda del tot clar – que a finals de temporada. Els remitgers i els familiars dels pecadors, en canvi, només havien de pagar per apuntar–s’hi.

A Palamós en particular, només s’obligà a pagar una quota a partir de la instauració del servei de tenyidor i de l’acord que se’n derivà per fer front al desordre provocat per la indisciplina de molts pescadors que acudien a perols particulars a tenyir. Com es comentarà més endavant, els beneficis del tenyidor, a banda de ser utilitzat pels pescadors, havien de convertir–se en la font principal de finançament dels serveis de la confraria en matèria assistencial, però la mala organització impedia funcionar l’entitat correctament. Per això els pabordes es comprometien a introduir–hi millores a canvi que els patrons pescadors paguessin una quota fixa anual: “*prometen los dits pescadors conduhir·se tots a dita Confraria per tenyir, tant los patrons de sardinals com de xavagas, y per rahó de dita conducta pagar tots anys catorse sous a dita confraria*”.³¹³ La quota de 14 sous es pagaria en dos terminis i en dates senyalades: “*es pacta entre dits pescadors, per major conveniència de tots, que la conducta que pagaran de 14 s. hagian de pagar en esta forma, so set sous lo die de Tots Sants, y lo altre set sous lo die del Glorios Sant Pere*”; és a dir, a mitjan i a finals de temporada (29 de juny i 1 de novembre) i en dos dies en que la confraria acostumava a organitzar actes festius i devocionals entorn a la parròquia i als que hi acudien, teòricament, tots els pescadors. A partir dels resultats obtinguts amb el servei

---

³¹² ADG. Notaralum. G–122. 30 Abril 1631.

³¹³ SAMP. Fons de confraries. Confraria de Sant Pere, [Llibre de comptes, 1717] 1731.

s'instaurarien els serveis assistencials al pescadors malalts i de redempció de captius.

9.4. Censals

Un element molt important pel finançament extraordinari de qualsevol confraria era la possibilitat de poder instituir alguns censals que li reportessin ingressos regulars al llarg de l'any. En la ruralia el censal, a bastament estès, constituïa sobretot un suport a l'explotació agrària i a la petita inversió pagesa. La pràctica d'aquest tipus de préstec encobert – la cessió d'una quantitat de diners a canvi d'una pensió temporal o irredimible – estava fortament arrelada en el món associatiu europeu, i ha estat identificat com la font d'ingressos més important que podien arribar a instaurar per finançar-se un bon grapat d'institucions. Puigvert, per exemple, identificà la creació de censals com el principal mecanisme d'extracció de renda en un 42% de les obrerries parroquials a la diòcesi de Girona durant l'Edat Moderna. Per la congregació dels Dolors de Besalú representaren molts anys l'eix del seu finançament.³¹⁴

Malgrat tot, la pràctica del censal necessitava unes quantitats inicials per invertir-hi, els diners a deixar en préstec, cosa que no totes les confraries estaven capacitades per fer-ho. Sovint, doncs, la pràctica del censal va quedar reduïda a les institucions locals amb una capacitat econòmica d'acumulació suficient per poder-hi destinar part o tot dels seus estalvis. Altres mecanismes d'acumulació inicial podien ser les donacions o les deixes testamentàries, recursos dels quals la confraria de pescadors palamosina no disposà. Això explicaria per què la confraria de Sant Pere, modesta econòmicament parlant, no optés pel censal com a possible font d'ingrés, almenys dins del període aquí estudiat. En canvi, un bon grapat de confraries de la parròquia de Palamós tenien en les pensions periòdiques derivades del préstec un dels recursos financers més importants. A la segona meitat del segle XVIII, en paral·lel a l'auge de la navegació al municipi gràcies a les possibilitats obertes amb el comerç amb Amèrica, la confraria marinera de Sant Telm engegà una decidida política de creació de censals molt diversificada que desembocà a l'alçada de 1820 en la inversió de més de 1.800 lliures.

---

³¹⁴ Puigvert, J.M. *Església, territori...*, op. cit., p. 123. Sureda, M. *Una micro-institució religiosa...*, op. cit., p. 127-128

11. Censal pendents a la confraria de Sant Telm de Palamós, 1824

Nom i ofici dels censalistes	Capitalitat	Data de creació
José Bas y Mariana Bas y Badia	25 ll.	8 gener 1761
Juan Miquel Malañich i el seu fill, cirugià	25 ll.	8 març de 1768
Martí Rado, pescador	50 ll.	14 febrer 1715
Antoni Pascual, llaurador de Fitó	50 ll.	17 març 1769
Josep Olivas, mariner de Palafrugell	25 ll.	20 març 1770
Josep Crhistià, de Palamós	50 ll.	27 octubre 1772
Juan Carreras	50 ll.	8 febrer 1773
Antonio Jaume, mariner	62 ll. 10 s.	12 abril 1775
Marià Macaya, toneler	100 ll.	21 abril 1777
Pedro Savat, llaurador aparcer	100 ll.	7 març 1779
Miquel Pelegrí	75 ll.	2 agost 1780
Joan Ribas, mariner	100 ll.	3 juny 1784
Francesc Tauler, menor	150 ll.	18 març 1784
Francesc Tauler, menor	100 ll.	23 maig 1791
Salvi Ribas	100 ll.	7 març 1786
Pere Vidal, patró pescador	100 ll.	25 juny 1786
Antoni Mauri Macaias, àlias Bordas	100 ll.	17 maig 1787
Antonio Gorgoll Crosa	100 ll.	16 març 1788
Pau Prats Matas	100 ll.	9 març 1789
Francisco Prats, vulgo Xesch	50 ll.	14 juliol 1791
Maria Torrent Vilar	200 ll.	2 desembre 1795
Narciso Rosa, taponer	100 ll.	24 novembre 1814
Total	1812 ll. 10 s.	3 desembre 1824

Font: AHG. Fons Notarial. Protocols de Marina. Palamós 1824, desembre, 3.

No podem més que fer notar les diferents tendències que durant dit segle mantingueren les activitats marítimes i comercials per una banda i pesqueres per l'altra: mentre la navegació a Palamós permetia mantenir una confraria que posava en circulació més de 1.800 lliures en censals, la de Sant Pere patia la conjuntura de la progressiva retirada de la pesca de les platges del terme en benefici d'una activitat mercant més lucrativa.

10. Despeses i inversions

Un cop d'ull ràpid als comptes de l'entitat ens permeten identificar les principals activitats que aquesta desenvolupava. Si, com hem començat afirmant en aquesta segona part, les activitats de confraria de Sant Pere de Palamós es centraren en l'aspecte devocional i en menor mesura assistencial del col·lectiu pesquer, és natural que la immensa part del fons de l'entitat anés destinada a dites finalitats. La documentació permet afirmar que el percentatge principal de la despesa de la germandat s'adreçava a mantenir oficis religiosos lligats als actes votius i devocionals a la capella del Sant Patró i manifestacions col·lectives en el marc de la parròquia. Aquesta part del dispendi, més comuna i recurrent al llarg del anys, la podem considerar "despesa ordinària". Per altra banda, la confraria encarà puntualment i en funció de les seves capacitats diversos projectes de millora de l'associació i dels serveis que oferia, als quals hi va haver de fer front amb una inversió important, i que anomenarem "despesa extraordinària".

10.1. La despesa ordinària

A partir de l'estudi de la comptabilitat podem acostar-nos a alguns aspectes de la vida quotidiana de l'entitat i deduir, a partir de la despesa corrent, quines atribucions i funcions principals desenvolupava la confraria de pescadors de Palamós. Avancem, com hem repetit ja, que l'exercici es restringí principalment a la faceta devocional i votiva, lligada a tota una sèrie de rituals, espais i activitats adreçades a mantenir i reproduir, per una banda, la relació amb la divinitat a través del seu sant protector, Sant Pere, i per l'altre a participar activament de la vida religiosa i festiva de la comunitat parroquial.

10.1.1. Llum, oli i cera.

Així es percep, per exemple, donant un cop d'ull al que podríem considerar el capítol de despeses ordinàries de la confraria, que queden restringides a l'àmbit devocional i simbòlic entorn a la capella, els objectes litúrgics i les processons. El rector apuntava en escriure la definició dels comptes del 1707 que la confraria "*...en el discurs d'aquell ha sustentat lo gasto de sera, oli y fer dir les completes los die del Sant y després de la proressó com se ha*

sempre acostumat".³¹⁵ En anys posteriors es repeteix de forma molt semblant la mateixa fórmula, reforçant la idea que llum i festa van ser les finalitats ordinàries de la confraria almenys fins a 1714.

A gairebé totes les confraries palamosines trobem referències a una llàntia cremant al costat de la o les imatges de sants i la Mare de Déu. Puigvert i Sureda afirmaven que bona part de la despesa de qualsevol obreria i confraria s'invertia en la il·luminació del temple o capella i en mantenir encesa la llàntia,³¹⁶ que en el marc de la pesca marítima s'entén com un manifestacions votives, ofrenes i presentalles al sant patró – Sant Pere, en aquest cas – per mantenir i reforçar la protecció simbòlica que aquest dispensava als pescadors devots. Era freqüent que arreu els pescadors mantinguessin una llàntia en favor del sant apòstol, com a Palma de Mallorca, on "*tienen asimismo los pescadores la Lampara que delante del immemorial quadro de San Pedro y de las pinturas de JesuCristo nuestro Señor y su santísima Madre de los Dolores arde y debe arder todas las noches al cuidado de los cortantes del colegio*".³¹⁷ A Palamós, de forma menys expressiva, el visitador episcopal apuntava que a l'altar de Sant Pere hi havia una "*...confraternitas, quid per laycos ministratus et lamparas ardeo expencis eiusdem*".³¹⁸ Efectivament així també es pot comprovar a través dels comptes de l'associació palamosina. Per exemple, de les 14 ll. 6 s. gastats entre 1690 i 1690, 9 ll. 18 d. foren invertits en diverses mesures de cera, 2 s. 6 d. en 3 quartes d'oli i 6 s. en mitja lliura de candeles "*per Iluminària*". En un altre moment s'apuntà, entre altres partides, que "*se ha gastat en lo any de cera per la confraria, 8 ll. 7 s. 4 d.*". Són totes elles quantitats modestes en consonància amb el volum de despesa i ingressos generals de la confraria – i molt probablement amb la potència numèrica del sector pesquer de la vila –, però en qualsevol cas, oli i cera constitueixen, sens dubte, la despesa principal.

---

³¹⁵ SAMP. Fons de confraries. Confraria de Sant Pere. Llibre de comptes. 1707, juliol, 25.

³¹⁶ Puigvert, J.M. *Territori, església...*, op. cit., p. 118. Puigvert remarcava l'escassetat d'estudis al respecte de les confraries i obreries com unitats de consum, denúncia que gran mesura encara no ha trobat una solució satisfactòria. També Sureda, M. *Una micro-institució religiosa...*, op. cit., p. 128–133

³¹⁷ AMDAB. Matrícula. Reforma de Gremios, Leg. 1910.

³¹⁸ ADG. Visites Pastorals. 26 maig 1680

En relació a l'oli i la cera i enllaçant amb discurs de Callahan, tan Puigvert com més tard Sureda i altres han destacat el paper d'obrieres i confraries parroquials com a entitats consumidores i potenciadores de certes activitats artesanals.³¹⁹ La pràctica votiva, en aquest aspecte, generà no poques oportunitats de negoci.³²⁰ El consum de cera i oli, la fabricació i reparació dels ornaments religiosos, l'art religiós que impulsà Trento ajudaren a mantenir “*determinades comunitats d'oficis*”.³²¹ Per exemple, tenim identificat argentes – al que se li deixen a deure algunes lliures – i diversos adroguers de l'entorn als quals la confraria comprava la cera. Per exemple, Narcís Prat, adroguer de Palafrugell, firmava un rebut als administradors de 8 ll. 5 s. “... y ditas me pagan per un parell de atxas i siris an presas en ma botiga”, versemblantment a crèdit.³²² En un altre moment s'especifica que “...se feu gasto de cera, compres ciris y desminucions de unes atxes a Joan Agustí, 1 ll. 10 s.”, també de Palafrugell.³²³ Tota aquella cera podia tenir com a destí cremar a l'altar de la capella, encara que certs indicis en portin a pensar en alguns moments s'acaparés més de la necessària amb intenció de vendre-la més tard, atès que en alguna definició la cera s'identifica amb un actiu més: “...y alguna poca de sera”.³²⁴

---

³¹⁹ Callahan, W. J. *Iglesia, poder y sociedad en España, 1750-1874*. Madrid: Nerea, 1989, p. 54 i ss.

³²⁰ Observis la nòmina de pintors que dedicaren part de la seva obra a satisfer encàrrecs d'exvots mariners. Sella, A.; García, E. *Creences de la mar...*, op. cit., p. 88-90

³²¹ Puigvert, J.M. *Territori, església...*, op. cit., p. 122. Vegeu també les seves opinions a ID. “Organització del treball: confraries i oficis: relació de comunicacions i alguns suggeriments”. Dins Viròs, Ll. (ed.) *Organització del treball preindustrial: confraries i oficis*. Barcelona: Coordinadora de Centres d'Estudi de Parla Catalana. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, p. 36-40

³²² SAMP. Fons de confraries. Confraria de Sant Pere. Llibre de comptes. 26 de juliol de 1685. Aquest adroguer apareix en comptes posteriors com un dels suministradors principals de cera de la confraria.

³²³ *Ibidem*. 1711, juliol, 19.

³²⁴ Sobre la cera com a entitat consumida a bastament a la Catalunya moderna existeix ben poca bibliografia. Citar Vert i Planas, J. *La indústria de la cera, els ex-vots i les devocions populars*. Torroella de Montgrí: Museu del Montgrí i el Baix Ter, 1987.

10.1.2. Les processons i la festa

En segon terme, apareixen periòdicament les despeses derivades de les processons i de la participació en els actes religiosos que se celebraven anualment a la vila. Pertànyer a una confraria, com la de Sant Pere, donava peu a poder participar en les festes religioses que s'organitzaven a la comunitat. No podem saber exactament a quants actes assistien els pescadors, però cal pensar a partir de la documentació que, en general, tenien una participació força activa com un grup professional important dins el teixit econòmic de la vila, almenys durant les dècades centrals de l'edat moderna a Palamós, en que el número de processons al llarg de l'any podia ser extraordinari.

Dos semblen ser les cites obligatòries pels confreres pescadors: el Corpus Christi i el dia de Sant Pere, a banda d'altres festivitats menors, com Sant Joan i Tots Sants. De fet, la participació en aquestes i altres possibles manifestacions festives, com el carnaval, adquirien una dimensió sociabilitzadora que anava més enllà de la mera esfera religiosa.³²⁵ La festivitat de Corpus, en primer terme, desplegava davant l'espectador tot un relat visual que descrivia a la perfecció l'estructura social i estamental de la societat, adaptada i reinterpretada alhora en clau interna a les particularitats de cada vila. Cada estament, cada professió i cada individu es situava de forma concreta a la comitiva trobant-hi el seu espai d'interpretació.³²⁶ No obstant, desfilar el dia de Corpus per una vila marinera tenia una funció social primordial: la reafirmació de la presència activa, real o simbòlica, al interior de la comunitat d'aquells oficis que per qüestions professionals havien d'absentar-s'hi freqüentment, com eren mariners i, en menor mesura, pescadors.³²⁷

---

³²⁵ No volem ser exhaustius en un tema que ha generat una enorme i rica bibliografia. A tall d'exemple el lector pot consultar la que apareix a l'obra col·lectiva Capdevila, J.; Garcia, A. (eds.) *La festa a Catalunya: la festa com a vehicle de sociabilitat i d'expressió política*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997. Sobre el carnaval els treballs de Caro Baroja, J. *El Carnaval: anàlisi històrico-cultural*. Madrid: Taurus, 1986

³²⁶ Sobre les diferents interpretacions de la festa de Corpus, Ariño, A. *Temes d'etnologia valenciana: festes rituals i creences*. València: Alfons el Magnànim. Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1988, vol. 4, p. 363-445, especialment p. 382-405.

³²⁷ Cabantous, Alain. *Le ciel dans le mer...*, op. cit., p. 199 i ss.

Degut a aquesta voluntat de fer-se present, la inversió econòmica en la festa i en la celebració era una despesa ineludible pels administradors de la confraria de pescadors i era normal que s'establissin determinades mesures per representar-hi un paper respectable.³²⁸ Per exemple, era habitual que qualsevol confraria obligués o estimulés als seus confreres a la assistència a la processó de Corpus, com a Barcelona, on a partir de 1759 es decidí pagar 2'5 pessetes a tots els pescadors que hi assistissin i acompanyessin l'estendard de la seva confraria.³²⁹ Els símbols visuals a la comitiva cobraven notable importància. A Palamós les banderes de les confraries que onejaven en ocasió del Corpus es guardaven a la sagristia: *un pandó de tafeta blanch y una bandera de domàs blanch tot de la confraria del Roser. Item altres dos pandons, lo un de tafeta y lo altre de domàs de la confraria del Santíssim. Item una bandera de domàs blau de Sant Pere. Item altre bandera de domàs carmesí dels Sants Metges.*³³⁰

Corpus era allora un espai on dirimir simbòlicament possibles rivalitats i disputes entre gremis i professions. Com hem apuntat, era molt important la posició ocupada en l'ordre de la comitiva de la processó ja que de forma simbòlica demostrava l'ancianitat de la confraria, el seu rol econòmic, la força de les seves conviccions religioses. Per tant, si la posició conferia prestigi al col·lectiu i a la professió, les querelles per la preeminència dins de la comitiva estaven a l'ordre del dia. Coneixem, en aquest sentit, el plet obert entre els pescadors de Palafolls i els obrers de la confraria de les santes Justa i Rufina, formada per ollers i platers de la mateixa vila, per qüestions de precedència a la processó, la qual el 1715 havia acabat a

---

³²⁸ Voluntat que per altra banda va ser criticada pels il·lustrats espanyols a causa de les enormes inversions que destinaven a celebrar processons, romiatges, àpats i piscolabis varis. Aquestes despeses, entre altres motius, mogueren les autoritats a reformar la religiositat popular i les confraries en particular, voluntat de la qual sorgeix el Cens de Confraries de 1771 d'Aranda. Vegeu Arias de Saavedra, I.; López-Guadalupe, M.L. *La represión de la religiosidad popular: crítica y acción contra las cofradías en la España del siglo XVIII*. Granada: Editorial Universidad de Granada, 2002, pp. 229–246 y pp. 299 y ss.

³²⁹ *Ibíd.* Vegis l'exemple de Barcelona a Colldeforns Lladó, F. P. *Historial de los gremios...* op. cit, p. 117–118

³³⁰ ADG. Visites Pastorals. 112. 1704, maig, 5. El ministre Zalvide s'encarregà personalment de limitar les manifestacions externes dels pescadors mallorquins per evitar conflictes, estipulant la lluminària i els estandats que podien portar. AMDAB. Matrícula. Reforma de Gremios, Leg. 1910.

bastonades entre els dos grups. De forma molt similar havia acabat pocs anys abans la disputa entre els pescadors i els mariners de Canet pels mateix motiu.³³¹ I és que en viles pesqueres, com Vilanova de Palafroncs, Canet, Blanes o el mateix Palamós, i en moments on la pesca havia adquirit un rol econòmic vital pel manteniment d'un bon grapat de famílies, els pescadors deuriem ocupar una posició destacada en dita celebració de Corpus, si no la posició principal en la mateixa, despertant recels entre la resta de corporacions.

Malgrat la importància del Corpus com a festa de reafirmació simbòlica en el marc de la parròquia, la festa pesquera per excel·lència a tota Europa occidental era el dia de Sant Pere, patró de la professió en no pocs ports del continent. La celebració tenia, òbviament, una marcada vessant religiosa però no era menys important tot el moviment econòmic que es generava entorn a ella, car aquell dia es feien ingressos importants al bací de l'associació procedents de les aportacions dels devots.

La vessant religiosa i ritual de la festa patronal del 29 de juny ha estat més descrita que no pas estudiada, pel que podem veure que estava dividida en varies parts, cada una de les quals jugava una funció concreta amb una forta càrrega simbòlica. En primer lloc calia adornar l'espai de celebració de la missa patronal. Amades, fent una recopilació de les tradicions marítimes catalanes, apuntava que a Blanes, per exemple, la imatge de Sant Pere aquell dia era guarnida d'abundant peix i de totes les espècies, a mode d'ofrena, mentre que en altres ports li substituïen la clau de la porta del cel, símbol iconogràfic habitual, per un peix.³³² Nosaltres hem aconseguit esbrinar que *“los obrers de la referida vila de Palamós aplican el producto de dit peix per obrar y ornaments de dita esglesia y sa sachristia, en tant que en lo dia de Sant Pere adornan lo altar major, y celebren sens estipendi los comunitaris, com si fos festa anyal, i així mateix ho consenteixen los de la Vall d'Aro i Fanals”*.³³³ El dia de Sant Pere, per tant, pesca i pescadors sortien de la seva capella lateral i adquirien un rol central a la parròquia, adornant i celebrant la

---

³³¹ Sobre Palafroncs ADG. Processos. Joseph Guilart, 33. 1715. Francesc Morató, 13. 1662. A Blanes Marquès, J.M^a; Reixach, J. *La parròquia de Santa Maria de Blanes...* op. cit., p. 26.

³³² Amades, J. *Folklore de Catalunya...*, op. cit., p. 828

³³³ AHG. Fons notarial. Protocols de Marina. Palamós, 1775, desembre, 9.

missa a l'altar major. Ens confirma el testimoni les anotacions del visitador episcopal, que apuntava que el 1734 per Sant Pere “...*tenetur ornate altare maius diebus festivi majoribus et in eisdem subdiaconum facere et sabbatis aqua benedicere et in choro intonare.*”³³⁴

A l'altar major es celebrava una missa solemne amb l'assistència de tota la comunitat de preveres de la parròquia, que els costava entre 3 i 4 lliures cada any. Seguint la descripció d'Amades, era costum també a la majoria de parròquies beneir dins el temple els ormeigs, els arts comunals i els aparells emprats en els salvaments, i durant la missa de Sant Pere es deien unes frases pròpies que, creien els pescadors, deslliurava les embarcacions de naufragis i ofegaments.³³⁵ Un cop finalitzada la missa, la comunitat sortia en comitiva per celebrar una processó pels carrers del poble, processó que, en paraules de Cabantous, anava més enllà de la mera celebració religiosa i passava al camp de la reafirmació com a col·lectiu, atès que el fet de moure's per o altre espai, com ara la platja o determinats carrers, podia reafirmar la protecció i la salvaguarda de l'espai quotidià enfront a altres grups que també els freqüentaven.³³⁶ La processó finalitzava habitualment a la riba del mar, on rector i pescadors duïen a terme diferents accions rituals per beneir el mar, afavorir la seva fertilitat i allunyar el mals esperits que habitaven les profunditats, a banda que s'iniciés llavors la part més festiva i profana de la jornada: curses i demostracions nàutiques, jocs, balls... i el tradicional ofertori als congregats.

Com hem apuntat ja, la funció religiosa i votiva de la celebració del sant patró es completava amb una més mundana: l'econòmica. És cert que la celebració comportava unes despeses fixes a la confraria. La despesa més important tornava a ser la lluminària, atès que les atxes que es duïen enceses

---

³³⁴ ADG. Visites Pastorals, 121. [s.d.] [1734]

³³⁵ Amades, J. *Folklore de Catalunya...*, op. cit., p. 828. A Banyuls, els pescadors aprofitaven la presència del rector per fer beneir les xarxes i les barques. Cabantous, A. *Le ciel dans le mer...*, op. cit., p. 196. Sobre el rites propiciatoris al litoral atlàntic Alonso, F. *Crenzas e tradicions...*, op. cit., p. 101–107

³³⁶ *Ibid.*, p. 199. No cal dir que amb l'augment de la navegació, la construcció d'embarcacions i l'arribada dels tapers a la població – que utilitzaven la platja en algunes de les operacions per preparar el suro –, s'intensificà la lliuta per l'espai costaner i per l'ocupació dels sorrals de la platja.

eren força cares: 5 ll. 3 s. per 2 atxes el dia de Sant Pere de 1710. Després calia pagar els preveres assistents a la missa i la processó, que s'enduien entre 3 i 4 lliures, segons els anys. Menys habitual és la referència a l'ofertori pels assistents, i menys encara la música. En qualsevol cas, la proporció de despesa destinada a la celebració de Sant Pere s'emportava una part important del pressupost anual, encara que pogués variar per múltiples motius d'un any per l'altre.

No obstant, el 29 de juny també era un dia d'ingressos igualment notables, que podien suposar, en certa mesura, cobrir les despeses de la celebració. A la relació mensual de diners recollits del bací sovint s'hi adheria una nota amb les quantitats recaptades la festivitat de Sant Pere: "*De lo que se feu el dia de Sant Pere en la Iglesia, 3ll. 10 s.*", el 1689. El 1707 eren 3 ll. i 4 s; mentre el 1711, "*lo dia de Sant Pere se collecta ab pa y ab diners, al tot, 7 ll. 6 s*". Per tant, a banda del "benefici espiritual" que n'extreien els pescadors i de la reafirmació simbòlica del col·lectiu professional, de la celebració de festivitats patronals i altres aplecs semblants se'n beneficiaven diversos col·lectius més, especialment les comunitats de preveres parroquials i la comunitat d'oficis artesans.

10.2. Despesa extraordinària

Atribuïm el concepte de despesa extraordinària a aquelles accions puntuals que es van dur a terme durant l'existència de la confraria i que necessitaren de finançament especial. Serviren per encarar projectes importants, com ara despesa fundacional derivada de la construcció del retaule o la construcció d'un tenyidor. Estudiarem, en aquest sentit, en quin context s'emmarquen dites accions, per què i com es dugueren a terme.

10.2.1. Altar, ornamentals i retaules

Una de les principals partides considerades extraordinàries en la gestió econòmica de qualsevol confraria era la que anava destinada a la compra i adquisició d'art religiós per bastir i millorar la capella, altar i retaule de l'entitat. Aquest conjunt objectes podia englobar des del equipament litúrgic necessari per la celebració de les misses a l'altar (creus i calzes de plata, robes, etc.) fins a la millora o arranament de l'estructura de la capella, la construcció, pintura i dauració del retaule, l'erecció d'un nou altar o la

col·locació de l'ara. Xavier Solà, estudiant les visites pastorals, posà de relleu el paper que jugaren en aquest aspecte els bisbes i visitadors catalans que impulsaren la millora de l'interior de les parròquies d'època moderna a partir de la recepció dels decrets conciliars i del seu llarg procés d'aplicació al llarg del segle XVII i bona part del XVIII.³³⁷ Durant la visita, el bisbe o el seu vicari a tal efecte feien un exhaustiu inventari de l'estat de l'altar major i de cada una de les capelles, manant tot seguit les millores a introduir necessàries per adequar-les a les noves propostes en matèria d'imatges i celebració del culte, manament que incloïa en moltes ocasions la necessitat d'adquirir o arranjar aquest tipus de parament.

Malgrat que no constituís una part important de la despesa, les visites pastorals a la parròquia de Palamós ens donen una idea de l'estat en que es trobava l'altar i la capella dedicada a Sant Pere. No hem trobat gaires referències que ens parlin directament d'aquest l'altar, però a partir de les anotacions sumàries al respecte del visitador poder saber que passà per diferents etapes. Per exemple, va estar llarg temps sense la preceptiva ara. El visitadors manà expressament “...an als pabordes o obrers de Sant Pere que dins dos mesos compen un ara”³³⁸, el 1661, però aquesta no va ser instal·lada fins al 1700. De la resta es limità a un “...et de aliis sufficientes ornatum” o més lacònicament, “...et de alii, bene” senyalant que no patia cap més defecte important que el convertís en indecent, a ulls de l'Església, al contrari que altres altar ubicats a la parroquial de Palamós i que consideraven indecents i incòmodes per celebrar-hi la missa. Per aquest motiu els beneficis fundats a l'altar de Sant Miquel foren traslladats, per ordres del bisbe Taverner, al de Sant Pere³³⁹

En el medi litoral, obreries i confraries usaren habitualment les llicències de pesca i del producte de la venda del peix en festius i dies de precepte per afrontar les despeses derivades de l'aplicació dels esmentats manaments, o de la simple voluntat de millorar la capella, malgrat que en realitat dites llicències poguessin amagar, com hem comentat, la voluntat intensificar l'esforç de pesca. Efectivament, el buidatge del registre de Lletres de l'Arxiu

---

³³⁷ Puigvert, J.M. (ed.) *Les visites pastorals...*, op. cit., p. 94

³³⁸ ADG. Visites Pastorals, núm. 101. 18 març 1661

³³⁹ ADG. Visites Pastorals, 121. 1734, març, 2

Diocesà revela que rera la redempció de captius i l'edificació o reparació d'edificis religiosos, ajudar a "*fer ornaments*" de tot tipus era el tercer motiu al·legat pels pescadors per fer-se a la mar en dies tan senyalats, un 21% del total. Dites llicències es reparteixen homogèniament al llarg del litoral de tota la diòcesi de Girona, i segueixen de forma força aproximada el cicle d'inversió en art religiós a Catalunya, amb un màxim durant la primera meitat de segle XVII.³⁴⁰ La petició podia tenir un objectiu concret – la compra o arranjamnt d'articles i equipament litúrgic – com podia no especificar-se'n la finalitat. A tall d'exemple poden veure com els pescadors de Cadaqués es feien a la mar el 1608 a petició dels cònsols per acabar de pagar l'orgue de la parroquial; a Empúries, per una creu de plata per l'ermita de Llampàies.³⁴¹

Però malgrat la disparitat d'objectes més o menys cars i valuosos que es podien arribar a pagar amb els productes de la pesca, el més freqüent de tots ells fou el retaule. El procés de creació de noves confraries, estimulat des de les jerarquies eclesiàstiques a partir de l'aplicació dels decrets tridentins en matèria de fe, com un element de control dels fidels en el marc de la parròquia, desembocà de forma progressiva en l'augment extraordinari de peticions d'art religiós en general i de retaules en particular. Exposant-ho en paraules de Joan Bosch, "*des del punt de vista de la mera quantificació productiva, aquesta època (1580–1650 aprox.) va ser una de les etapes daurades de la nostra retaulística, l'esplet de la qual va fortament les activitats i les comandes dels mestres dauradors i pintors del país.*"³⁴² Per quina raó hom invertia quantitat de diners, sovint fabuloses, en l'erecció d'aquest elements? Per X. Solà, l'augment en la contractació, construcció i adaptació de retaules responia, per una banda, a les pressions de l'Església com a institució sobre els seus fidels, i per l'altra, utilitzant de nou termes de J. Bosch, a la "*palpable urgència espiritual que per als fidels representava poder enriquir i solemnitzar els llocs de culte.*"³⁴³ Tota devoció estava lligada

---

³⁴⁰ Vegeu en aquest sentit el cap. 5.1

³⁴¹ ADG. Registre de Lletres. U-219, f. 144v. 1608, desembre, 11. U-306, 142v. 1601, maig, 20.

³⁴² Bosch, J. "Cendres de la pintura: Antoni Rovira i Pau Torrent al retaule de sant Miquel d'Esparreguera (1629–1635)". *Locus Amoenus*, 1997, núm. 3, p. 79–96

³⁴³ Solà, X. *La reforma catòlica a la muntanya...*, op. cit., p. 279.

íntimament a un espai físic i àmbit religiós concret, i aquest s'adornava segons les possibilitats del col·lectiu congregat entorn a dita devoció, encara que la voluntat d'emulació dels veïns portés a una inversió per sobre de les capacitats de l'entitat.

Val a dir que la construcció, dauradura i col·locació del retaule suposava una de les principals, per no dir la principal despesa que hauria de fer front una obreria parroquial o una confraria al llarg de la seva vida. Cada fase del procés constructiu era enormement cara, i era possible que entre una i altra haguessin de passar varis anys fins que es pogués tornar a encarar el seu cost. Per això, qualsevol mecanisme per obtenir ingressos eren benvinguts, i la pesca, en entorns marítims, utilitzada a bastament amb aquest objectiu. De forma similar als ornaments més habituals, com calzes, creus o robes per l'altar, obrers administradors d'obrerries i confraries s'adreçaven als pescadors per poder fer front a la despesa que suposava l'erecció del retaule, ja de forma total - gairebé mai - o per encarar alguna fase en concret. La cronologia d'aquesta dinàmica litoral és igualment congruent amb el moviment general arreu de Catalunya, ja que les peticions al respecte ens permet situar en el temps els centres espirituals més dinàmics. Val a dir que la pesca ajudà a finançar la retaulística catalana molt abans de l'estímul tridentí, però és a partir de les últimes dècades del segle XVI i sobretot les primeres del XVII quan les demandes es fan generals. A partir de la segona meitat tot el moviment davallà amb força.

12. Poblacions en que es pescà per pagar un retaule

Localitat	Anys
Begur	1501, 1504
Tossa	1510
Cadaqués	1514
Lloret	1542, 1618
Sant Pol	1620
Calella	1622
Empúries	1623
Torroella de Montgrí	1601, 1606, 1632, 1638,
Blanes	1657
Roses	1670
Palamós	1614, 1626

Llançà	1607
--------	------

Font. Elaboració pròpia a partir de ADG. *Registre de Lletres, 1294–1913*. [en línia]. Disponible a <http://www.arxiuadg.org/index3.htm>.

Les llicències podien estar fomentades i demanades tant en nom del col·lectiu de pescadors – destinades normalment a pagar els retaules dedicats a Sant Pere de les seves capelles i altars – com podien demanar-les confraries devocionals no lligades necessàriament al món pesquer però que comptessin amb un número suficient de pescadors entre els seus confreres. És el cas, per exemple, de la confraria de Nostra Senyora del Roser de Palamós, que requerí l’ajuda del sector pesquer local en dos ocasions, octubre de 1614 i novembre 1626³⁴⁴, per acabar de pagar el deute contret en la construcció i pintura del seu retaule. Aquest retaule del Roser sembla que passà també per diferents fases, car si bé el 1614 es pensava en pintar el que ja tenien construït, un any després trobem els obrers de dita confraria concordant la construcció d’un nou retaule – potser pel mal estat en que es trobava l’anterior – amb el mestre Rafael Oliu i son fill, de Blanes. Segons aquest contracte, el mestre tenia un any per fabricar un retaule amb tres pasteres, això és amb les imatges del Roser, Sant Roc i Sant Sebastià, i dos mesos per desmuntar el vell i situar el nou. En el capítol econòmic, l’operació es pagaria donant 110 lliures d’una part, “*y de altra part, donar·los tot retaule que avuy està en dita capella, exceptat lo imatge de Nostra Senyora del Roser, lo qual retaule se·n portaran quan hauran assentat lo altre y no abans*”³⁴⁵. No sabem com s’acabà de finançar l’obra, però sí que el 1626 els bisbe tornava a concedir permís a “*tots y sengles mariners y pescadors y altres qualsevol persones que per pagar, deurar y pintar lo retaule de Nostra Senyora del Roser de dita yglesia, que falta encara cerca de cent trenta lliures moneda barcelonesa, les quals no poden en ninguna manera pagar sens les almoynes dels fahels cristians y per la molta pobresa que té la dita confraria com nos ha constat y consta.*”

La referència al retaule del Roser, aquí, no és banal. El mestre blanenc aconseguí col·locar ràpidament dit retaule del Roser als obrers, precisament,

³⁴⁴ ADG. Registre de Lletres. U-319, f. 111. 1614, octubre, 18 ADG. Registre de Lletres. U-233, f. 123. 1626, novembre, 7.

³⁴⁵ AHG. Fons notarial. Palamós, 210. 1615, maig, 26.

de la confraria de pescadors de la parròquia, que pocs anys abans havien erigit l'altar molt a prop d'aquella, al costat de l'altar de Sant Miquel.³⁴⁶ No és estrany, en aquest context, que els pescadors es fessin amb un retaule ja utilitzat, car s'ha documentat a bastament l'existència d'un mercat de segona mà d'objectes artístics de gran mida entre diferents confraries o parròquies, que podien fins i tot estar força allunyades entre elles. Era, en aquest cas, una forma barata i senzilla per moltes entitats d'escàs poder adquisitiu de poder accedir a la compra d'objectes de gran cost econòmic a preu raonable, a banda de ser per l'artista, com es percep clarament, una manera idònia de desfer-se dels retaules antics que havia de desmuntar d'altres capelles per col·locar-hi un de nou.³⁴⁷

Coneixem diferents exemples de retaules construïts pels pescadors catalans amb el producte de la pesca i dedicats a la veneració dels seus sants protectors, els quals ens ajuden a contextualitzar aquest tipus d'obra en un marc més general. Podríem establir una relació entre la importància de la indústria pesquera local i la magnitud d'aquestes obres artístiques a les esglésies parroquials respectives, que es convertirien en símbol i fidel reflex de la vinculació i dependència que mantenia una determinada comunitat local amb el mar i els seus fruits. A les viles més decididament pesqueres aquesta relació s'establí entre els pescadors i l'altar i retaule majors de les parroquials, no amb un de secundari, dedicats al sant pescador patró de la vila. Així, el comissari de Marina Cesáreo Fernández Duro, fent treball de camp per confeccionar un informe sobre la pesca a l'encesa al Cap de Creus – una de les zones de pesca més dinàmiques de Catalunya –, quedà impressionat a les acaballes del segle XIX de la grandària dels retaules de Cadaqués i la Selva de Mar i de les clares referències que es feien a la pesca com a “font de vida” a ambdues poblacions.³⁴⁸ Pla explicità posteriorment aquesta sensació en tractar, a la seva monografia sobre la població cadaquesenca, les “penes del peix” derivades de l'Encesa – les multes per infringir els acords recollits a les *Ordinacions* – i destinades a l'església: *“...no és pas estrany que els peixos constitueixin un dels principals motius*

---

³⁴⁶ Els pescadors demanaren llicència al bisbe per celebrar el nou altar de Sant Pere. ADG. Registre de Lletres. U-316, f. 90v. 1610, agost, 17. Referència trasllada'l a la nova ubicació U-220, f 102v.

³⁴⁷ Solà, X. La reforma catòlica a la muntanya..., op. cit.

³⁴⁸ Fernández Duro, C. “Encesa...”, op. cit., p. 263–280

de decoració de l'altar i que sorgeixin entre els raigs de la Custòdia. A Cadaqués, com a la Selva, els pescadors tingueren banc propi, i a la Selva, Sant Pere és representat - o era - no vestit de sant, sinó de pescador autèntic.”³⁴⁹

No coneixem, a banda dels exemples referits, més casos d'una vinculació tan estreta entre la els elements principals de devoció de la parròquia i els pescadors. En la majoria dels casos la relació del col·lectiu amb l'espai físic de devoció solia concentrar-se a alguna de les capelles laterals o en alguna ermita propera especialment venerada, a les quals, en el marc d'aquesta fase artística expansiva, s'hi drenaren no pocs diners procedents de la venda del peix.

El retaule d'una capella o ermita era, a banda d'un element d'ostentació del col·lectiu que l'hagués erigit, tot un relat en el que s'hi havia de poder llegir les relacions simbòliques que s'establien entre els membres de l'ofici i les divinitats i protectors celestials que aquests havien escollit. Havia de tenir, doncs, una finalitat simbòlica i didàctica alhora. Els contractes de construcció entre els obrers i els mestres no esmerçaven detalls per descriure com s'havien de construir i quines figures havien d'aparèixer-hi. Els obrers de Sant Pere del Bosch de Lloret encarregaven el 1778 que en el retaule - bastant tardà, per cert - hi aparegués “...en lo mig del dit retaule y sobre les gradas la imatge de Sant Pere assentat en la forma de Pontifex ab un ninxo com y també dos imatges, és la una de Sant Felip y la altre de Sant Jaume Apòstols ab sos ninxos corresponents, las quals dos imatges hagen de esser collaterals a la de Nostra Señora de Gracia, que ha de ésser colocada sobre la dita imatge de Sant Pere, y en lo remato del mateix retaule, y en lo mitg de aquell un resplandor de serafins, núvols i raigs, ab lo nom de Maria y dos àngels, a saber un en quiscun costat del dit remato.”³⁵⁰ També es solia especificar que el retaule s'assemblés estèticament a tal o qual altre retaule de la parròquia, i que un cop acabat, hom pogués fer-lo revisar “*per personas peritas en lo art de esculpir*”.

---

³⁴⁹ Pla, J. *Cadaqués*. Barcelona: Joventut, 1947, p. 93

³⁵⁰ AMLLM. Fons d'institucions. Confraria de Sant Pere. Construcció i manteniment, 1778, Març, 28

El retaule encarregat pels obrers pescadors de Palamós el 1615 l'havia de col·locar el mestre constructor Rafael Oliu a la capella de Sant Pere un cop desmuntat del seu emplaçament original a la del Roser. Tot seguit, aquest es comprometia per escrit a esculpir-hi els elements següents: “...*An el qual retaule hage y sia jo tingut y obligat, com de present me obligue, fer sinch pasteres y cada una ab sa figura de bulto, ço és Sant Andreu y Sant Jaume menor a les dos pasteres baxes del costats de la figura de Sant Pere, y les altres tres dalt, a les altres tres pasteres, que seran St. Joseph, Sanct Faliu y Sant Ramon de Penyafort, les quals figures, ço és, les dos més baxes, hagen de ser de la mateixa alçada de St. Pere y les dites altres tres de la alçada que major podran tenir.*”³⁵¹

Del conjunt de figures demanades pels obrers palamosins destaquen la dels germans del pescador de Cafarnaúm, Sant Andreu i Sant Jaume menor, presents també durant l'episodi de Jesús i el llac. En concret, el culte de l'Església occidental sovint ha relacionat Andreu amb els pescadors d'aigua dolça – en oposició als pescadors marítims –, alhora que ha estat igualment venerat per peixaters i corders en complir un tasca “complementària” al costat del germà gran.³⁵² A Catalunya, Sant Andreu, com a germà menor de sant Pere, ha estat tradicionalment considerat patró del col·lectiu de pescadors d'arts menors, de forma que sovint per la seva festivitat també es solien celebrar actes solemnes, a banda de la celebració del sant protector principal.³⁵³ La presència d'aquest sant en retaules i capelles marítimes ens pot estar indicant, per tant, l'existència d'una divisió simbòlica–ritual dins la flota pesquera en funció de l'art utilitzat, podent-se distingir entre arts majors (sardinals, xàvegues, etc.) protegits per Sant Pere, i arts menors

---

³⁵¹ AHG. Fons notarial. Palamós, 210. 1615, maig, 26.

³⁵² Réau, L. *Iconographie de l'art chrétien*. Paris: Presses Universitaires de France, 1959., vol. 1, p. 78

³⁵³ Analitzant les confraries catalanes, Alegret apuntava que un conjunt d'elles es retia especial homentatge a Sant Andreu. Per exemple, a Cadaqués les actas del consell de la vila s'iniciaven fent referència als gloriosos apòstols Sant Pere i Sant Andreu. Els pescadors de Blanes, Mataró i Vilanova i la Geltrú celebraven de forma semblant la festivitat d'aquest sant menor. Alegret, J.L. *Les confraries de pescadors: la dimensió social de la pesca a Catalunya*. [Barcelona]: Generalitat de Catalunya. Direcció general de Pesca Marítima, 1987. Disponible en línia a <http://biblioteca.udg.es/gespm/gespm/escritos.htm>.

(soltes, armallades, palangres), per Sant Andreu.³⁵⁴ La presència de sant Ramon de Penyafort tampoc era arbitrària atès que havia estat un dels fundadors al segle XIII de la companyia de la Mercè per la redempció de captius. El record de l'atac turc sobre la vila de 1543 i els nombrosos episodis de desembarcaments i pressa de captius entre la gent de mar per part dels berberíscs afavoriren la presència d'aquesta imatge com un acte votiu per clamar la seva protecció.

El cost del retaule que – considero que sàviament – vengué el mestre Oliu als pescadors de Palamós ascendí a la mòdica quantitat de “*octuaginta librarum*” – barat en comparació amb el preu d'un retaule nou que podia ascendir a varis centenars de lliures –, les quals pensaren pagar “*ço és, que nosaltres y los nostres en dita obra successors vos prometem donar quiscun any tot lo que se trobarà quiscun any de charitat en la caixa de dita obra de St. Pere, y açó fin y a tant sian íntegrament pagat y satisfet, en dita quantitat*”. Veiem, doncs, que en aquest cas no es va recórrer a cap mitjà extraordinari, sinó a una fórmula també bastant estesa per fer front a aquest tipus de despesa: endeutar els ingressos del bací fins rescabalar el preu de l'obra feta. No tenim coneixement, malauradament, de la seva posterior evolució.

10.2.2. Tenyidor

La segona despesa en importància que encarà la confraria durant el període 1680–1730 – de la que tinguem constància – fou la derivada de la construcció i posada en funcionament d'un tenyidor comunal al servei dels confreres. L'operació de tenyir les xarxes de pesca periòdicament era un procés necessari, obligatori en certa mesura, per mantenir en bon estat del material amb que estaven confeccionades. Les xarxes, fabricades amb lli o cànem – més tard s'imposaria el cotó i finalment les fibres sintètiques actuals³⁵⁵ –, es podrien ràpidament a causa del contacte constant amb l'aigua salada del mar, de manera que calia aplicar un tint al teixit, format a base d'escorça de pi, alzina o roure, que el protegís i n'allargués la vida útil. El

---

³⁵⁴ Així succeïa a la confraria de Barcelona, part integrant segons Colldeforns del gremi de pescadors. Colldeforns Lladó, Francisco de P. *Historial de los gremios de mar de...*, op. cit.

³⁵⁵ Una breu introducció a l'evolució de les xarxes a Soler, G. “La pesca”. Dins Alegret, J.L. (dir.) *El port de Palamós: memoria d'un centenari (1902–2002)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Ports de la Generalitat, 2003, p. 193–197.

tenyit tenia una segona funció, igualment important: el color marronós que adquiria la xarxa la feia gairebé invisible sota l'aigua.

El tint de les xarxes era una operació complexa que requeria unes instal·lacions adequades i temps suficient perquè la xarxa s'acabés d'assecar. L'il·lustrat Sáñez Reguart descriví al seu diccionari enciclopèdic sobre els arts de pesca els diferents passos que calia realitzar i les diferències que s'observaven segons la regió.³⁵⁶ Així, feia notar que a la part nord de la costa catalana hom usava per tenyir l'escorça de pi, mentre al sud era més usual utilitzar el roure o l'alzina. En tots els casos, l'escorça havia de ser esmicolada però intentant que en conservés la saba i els tanins, elements que realment protegien les fibres de les xarxes. Aquesta escorça es feia bullir fins obtenir el tint, el qual era abocat tot seguit sobre xarxes en una gran perola i dins la qual s'hi deixava varis dies perquè s'impregnés bé del líquid protector. Finalment les xarxes eren tretes de la perola, esbandides amb aigua dolça i penjades verticalment per deixar-les assecar.

Malgrat que la operació pogués resultar senzilla, era sempre una feina feixuga i carregosa degut al pes de les xarxes i als nombrosos passos que s'havien de seguir. Segons Amades, a principis del segle XX el tint l'aplicava el pescador mateix, si bé els estris que utilitzava i la caldera on bullia el l'escorça solien ser de propietat comunal dels pescadors d'una mateixa platja, que pagaven una quantitat estipulada entre tots, sense que hi hagi més benefici que el necessari per la reposició dels estris un cop gastats.³⁵⁷ A principis de segle XVIII, en canvi, sabem que coexistien tenyidors comunals com els identificats per Amades amb tenyidors particulars. A partir del inventaris post-mortem hem pogut identificar alguns personatges de Palamós que posseïren peroles particulars per tenyir les seves xarxes o les d'alguns companys. Així, el mercader Pere Crosa tenia el 1681 una caldera gran de aram "*per tenyir rets*"³⁵⁸; Sebastià Pi, un "*perol de tenyir de tinensa de*

---

³⁵⁶ Sáñez Reguart, A. *Diccionario histórico...*, op. cit., p. 354. Sobre els tenyidors més moderns (segle XIX i XX) de Sant Feliu Vicens Batet, J.M. "Les xarxes y perols de tenyir". *Revista de Girona*, 1995, núm. 171, p. 69-71. Segons Vicens Batet, entre els tenyidors d'època moderna i els del segle XX, fins l'arribada de la fibra sintètica, hi podia haver poca diferència. Sala, J.; Domènech, J. *La pesca...*, op. cit. P. 50-51

³⁵⁷ Amades, J. *Folklore de Catalunya...*, op. cit., p. 824

³⁵⁸ AHG. Fons notarial. Palamós. 1681, juny, 21

*tres samals*³⁵⁹; el pescador de Begur Joan Mauri tenia el 1718, entre altres coses, una botiga, dita “*de tenyir*”, dins la qual s’hi trobà una perola.³⁶⁰ Tots ells, pel fet de poder disposar d’aquest tipus d’instal·lació a tall particular, denoten una certa capacitat econòmica que no tothom era capaç d’aconseguir, ja que eren instal·lacions, en tots els casos, força costoses.

Els tenyidors més sofisticats – no els particulars, que eren més senzills –, solien ubicar-se a botigues o petits magatzems d’uns 50 o 60 metres quadrats situades prop de la platja, o a la mateixa sorra per facilitar el transport de les xarxes, i a prop d’una font d’aigua. Disposaven de diversos safareigs on remullar i barrejar les xarxes amb el tint i un gran perol de tenyir, que solia ser d’aram. També s’hi reservava un espai per desar-hi les xarxes i la llenya necessària per encendre el foc i un sistema de canalitzacions per fer circular l’aigua amb el tint sobrant dels safareigs.

La construcció d’un tenyidor era un dels serveis professionals més habituals que en algun moment o altre encarava tota confraria de pescadors. Ja que no tots els pescadors en podien tenir un – només el més rics, atès l’elevat cost de la construcció – la confraria n’establia un de comunal a preus populars, el benefici del qual, per altra banda, podia servir per finançar altres serveis complementaris en el camp de l’assistència i l’ajuda mútua. Per tant, tot tenyidor complia una doble funció, assistencial i financera alhora.

Malgrat tot, no tenim notícia de que a l’alçada dels segles XVII o XVIII existissin aquest tipus de tenyidors “confraternals” a tots els ports de la costa gironina. A banda del de Palamós, només ens han arribat referències indirectes de l’existència en alguns d’ells. Per exemple, el reglament de Manuel de Zalvide per la província Marítima de Mataró, redactat el 1773, recollia la notícia que la confraria de pescadors de Lloret de Mar tenia un una casa i un perol per tenyir les xarxes a preu de 4 sous per tint; a Vilassar, tenien dos calderes per tenyir, per les quals també pagaven els pescadors quatre sous.³⁶¹ A Begur, per altra banda, els pescadors posaren una perola per tenyir en una barraca que construïren a Sa Riera amb l’objectiu de

---

³⁵⁹ AHG. Fons notarial. Palamós. 1693, setembre, 3

³⁶⁰ AHG. Fons notarial. Begur. 1718, juny, 7.

³⁶¹ Zalvide, Manuel. *Reglamento de navegació...*, op. cit., arts. 183–185, 270.

finançar la confraria de captius que havien fundat, segons el document, el 1719³⁶², malgrat que en un moment indeterminat els arbitris de dit perol acabessin per caure en mans de l'Ajuntament.³⁶³

No ens ha d'estranyar que aquestes infraestructures d'ús comú, normalment ubicades en edificis construïts amb aquest propòsit acabessin convertint-se amb el temps – o fins i tot poguessin néixer-hi – en lloc central o seu de la mateixa confraria. En aquest sentit, la instauració de la Matrícula de mar i el seu propòsit d'arrancar les associacions professionals de l'òrbita de l'Església i dels temples afavorí aquest procés de trasllat. El gremi de pescadors de Sant Feliu, per exemple, format per tots els patrons de la població es reunia a l'alçada de 1765 “...en la botiga pròpia del mencionat gremi comunment anomenada “del Parol” ahont se tintan las retes de pescar, situat en la dita vila, y en lo racó anomenat del Llevant...”.³⁶⁴ Podríem considerar, per tant, que els perols o tenyidors, a banda del seu ús concret, van tenir funcions d'espais central de socialització del col·lectiu pesquer, com podia complir-ho la taverna, en els quals s'hi acabà per convocar i congregar els seus òrgans de decisió.

És molt possible que, malgrat el desconeixement de les fonts, a la resta de ports pesquers existissin semblants, atès que, com hem apuntat, tenyir les xarxes de pesca era indispensable per la seva conservació i pocs hi podien accedir individualment. Si més no, tenim constància que amb posterioritat se'n construïren a altres poblacions.³⁶⁵

---

³⁶² Data amb la que no coincidim ja que tenim clarament identificada la fundació de la confraria de captius de Begur el 1698. AHG. Fons Notarial. Begur, 6. 1698, agost, 3

³⁶³ AMDAB.Pesca. Asuntos Particulares. Leg. 2129. 1832, setembre, 12. El 1832 s'inicià un litigi entre el ministre de marina i l'ajuntament per la possessió dels arbitris derivats del tenyidor. Finalment l'ajuntament es va desprendre de la propietat de la barraca a canvi que els pescadors paguessin un cànon anual per l'ús del tenyidor.

³⁶⁴ AHG. Fons notarial. Sant Feliu de Guíxols, 969. 1756, desembre, 10.

³⁶⁵ Podem fer un cop d'un a la base de dades de l'Inventari del Patrimoni Marítim de la Costa Brava per veure que encara se'n conserven alguns del segle XIX a Calella, l'Escala o el mateix Sant Feliu de Guíxols. Vegis al respecte la aplicació en fase de proves, disponible a <http://www.giscampus.org/francesc/interface/start.htm>.

En aquest sentit, la primera notícia que tenim de la ubicació d'un tenyidor comunal a Palamós arrenca de 1713, quan en el llibre de comptes s'especifica que l'associació de pescadors es fa amb una perola "*que se ha comprat per tenyir, a obs de la confraria*"³⁶⁶. No sabem, en canvi, on va estar exactament ubicada i si l'espai era propietat de la confraria o d'un particular. Només podem afirmar que el 4 de gener de 1718 se li pagaven 7 ll. 14 s. a Antoni Camós "*per fer la botiga de Sant Pere*", versemblantment la ubicació definitiva de dit perol.³⁶⁷ L'any 1714 es compren la resta d'objectes necessaris per bastir el servei. Segons la definició, es comprà una caldera nova que costà 44 lliures, i a part "*lo posar·la a punt, ab nances, barra de ferro, cassa i samals ab tres tinars y una famada*" ascendí a 13 lliures. Tot plegat, una inversió de més de 58 lliures en ple període de guerra, el que no impedí que aquell any "*també se ha fet la festa ab la forma que altres anys se ha acostumat.*"³⁶⁸

Aquesta obra es finançà per dos vies diferents. Per una banda, s'utilitzà el romanent de la definició passada de 1712 per fer les primeres inversions. Posteriorment, a manca de capacitat econòmica pròpia, a "*pressió de dits pabordes y ab bastret de alguns devots pescadors*" s'anticiparen diferents quantitats per acabar de comprar tot el material restant, les quals foren retornades amb posterioritat. Per exemple, un any després de la compra del perol a Magí Simón només se li devien 5 s.³⁶⁹

També desconeixem en bona mesura la organització del tenyidor, és a dir, la forma en que els pescadors s'hi adreçaven i sota quins tractes podien tenyir les seves xarxes. En el mateix lligall que el llibre de comptes es va trobar un altre llibre de comptabilitat, en aquest cas del tenyidor, en el qual, en teoria, s'hi havia d'anotar la relació de patrons integrants de la confraria i els tints que anualment realitzés cada un. Així, a la primera pàgina queda constància dels patrons palamosins que a l'alçada de 1717 posseïen xarxes de sardinals o xàvegues: 35 en total. Seguidament, a cada patró se li assignava una pàgina on es comptabilitzaven les vegades que havia tenyit, sense

---

³⁶⁶ SAMP. Fons de confraries. Confraria de Sant Pere. Llibre de comptes. 1713, setembre, 17

³⁶⁷ *Ibid.* 1718, gener, 4.

³⁶⁸ *Ibid.* 1714, juliol, 29.

³⁶⁹ *Ibid.*

especificar, malauradament, si era la mateixa xarxa o per xarxes diferents. Només es completà la relació sencera corresponent al període d'agost de 1717 a agost de 1718. De les dades es dedueix que el preu del tintatge era de 5 sous cada vegada, i que els patrons hi acudiren de manera variable.

13. Patrons que tenyeixen al perol de la confraria de pescadors, 1717-1718

Nom del patró	Tints	Nom del patró	Tints
Joan Vidal	8	Pau Valentí	2
Magí Simon	5	Miquel Badia	2
Miquel Bajandas	4	Antoni Riera	2
Joan Roca	4	Antoni Mauri	2
Melcior Simon	4	Sebastià Pagés	2
Rafael Oller	4	Aleix Vidal	2
Josep Barceló	3	Pau Simon	1
Nicolau Gallart	3	Josep Parich	1
Vicens Muxó	3	Nicolau Tauler	1
Pere Fina	3	Joan Camós	1
Joan Alrich	3	Joan Gorgoll	1
Nicolau Prohias	3	Pau Gorgoll	1
Joan Valentí	3	Nicolau Cadira	0
Miquel Colomé	3	Antoni Camós	0
Antoni Lloret	2	Josep Rocha	0
Josep Vilató	2	Antoni Garrell	0
Josep Muxó	2	Joan Casanovas	0
Agustí Mascort	2		

Font: Elaboració pròpia a partir de SAMP. Fons de Confraries. Confraria de Sant Pere. [Llibre de comptes del tenyidor], 1717-1722.

Veiem que allò més habitual és que s'acudís a tenyir entre 1 i 3 vegades per temporada. Que un patró hi anés més sovint pot estar indicant que era propietari de més d'un art, com el pescador Joan Vidal, que hi acudí 8 vegades.

Com es pot fàcilment comprovar amb la taula, el perol generava un benefici anual, a priori, de 20 lliures i 15 sous, malgrat que aviat apareguin vàries referències alternades de pescadors amb deutes. Efectivament, la posada en funcionament del servei començà a generar problemes en l'administració de

la confraria, principalment per motiu de la morositat de molts pescadors que deixaven a deure el cost de l'operació. El 1716 l'obrer Joan Bajandes tenia pendents de cobrar 2 ll. 4 s. "*cobradors dels que han tenyit a la perola*"³⁷⁰. L'any següent eren ja 4 ll. 1 s., "*que a una llista tenen dits pabordes que cobrar de tints de diferens*"³⁷¹. Potser fos per aquesta raó que des de la confraria es decidís en l'exercici de 1721 no imposar un preu per cada vegada que es tenyia sinó establir una "conducta" o quota fixa anual a canvi de poder utilitzar els serveis del tenyidor tantes vegades com es volgués. Dita quantitat es fixà en 1 lliura anual, que alguns pescadors pagaren, mentre altres no.³⁷² Els problemes dels impagats continuaren, malgrat el nou sistema, els anys successius. Així, el 30 de març de 1723 es definia el romanent "*sens los comptes de deutes deuen diferents pescadors, tant de conducta com de tins, y així los sobredits obrers se encarregan dits deutes y de ells donarne bo y leal comte*".³⁷³

La documentació comptable dóna un salt important entre 1725 i 1731, entre el qual deixem de tenir notícies del funcionament de la confraria ni del perol de tenyir. Però tot sembla indicar que el servei no acabà de funcionar correctament, el que obligà el juny del 1731 a firmar una concòrdia entre tot els confreres de l'entitat per solucionar, com es recull, "*...lo desordre de molts que, no obstant de tenir la confraria un parol de tenyir los sardinals y las xàvagues, van la major part de pescadors y casi tots a tenyir en diferents parols [que] tenen alguns particulars*".³⁷⁴ Efectivament, ja hem vist que alguns pescadors o mercaders de la població tenien parols propis. Desconeixem, en canvi, per què els pescadors deixaren d'anar al parol comunal. Els motius podien ser molt variats, si bé en la concòrdia els administradors es comprometien a que "*la dita santa confraria de sos béns promet a dits pescadors, perquè tots pusquian tenyir ab comoditat, comprar altre parol y tenir las coses necessaries per tenyir, y fer botiga per estar los parols.*" Incomoditat, manca d'espai, perols insuficients...?

---

³⁷⁰ Ibid. 1716, juliol, 19.

³⁷¹ Ibid. 1717, agost, 27

³⁷² SAMP. Fons de Confraries. Confraria de Sant Pere. [Llibre de comptes del tenyidor], 1717-1722.

³⁷³ SAMP. Fons de confraries. Confraria de Sant Pere. Llibre de comptes. 1723, març, 30

³⁷⁴ SAMP. Fons de Confraries. Confraria de Sant Pere. [Llibre de comptes del tenyidor], 1717-1722. Concòrdia. 1731, juny, 13.

La concòrdia serví també per establir uns nous capítols que asseguressin la reproducció de la confraria i, a ser possible, augmentar-ne els serveis. En primer lloc, s'establia una quota anual de 14 sous en concepte de conducta del tenyidor a pagar pels sardinals i les xàvegues. També es pactava "*per major conveniència de tots que la conducta que pagaran de 14 s. hagen de pagar en esta forma, so set sous lo die de tots sants, y lo altre set sous lo die del Glorios Sant Pere*". En relació a als patrons de xàvegues que no tinguessin alhora sardinals es pactava que "*puga sempre que voldrà, tenint venda, tenyir sense haver de pagar los tincts, ni conducta, als quals dita confraria los fa franchs de conducta per rahó que ells voluntàriament fan una part al Gloriós Sant Pere dels vols que faran*" i els sardinals "*hagen de pagar per cada una de les barcadas catorse sous.*"

Amb el capítol de sancions s'obligava a tot patró que pesqués a Palamós a acudir a tenyir al tenyidor de l'entitat, habitant o foraster. Així "*es pacte que si en algun temps algun patró de sardinals se volgués apartar de dita conducta y vagie a tenyir en altre parol hague de pagar, de pena aplicadora a la dita confraria, per cada volta [que] tenyirà fora los parols de dita confraria quatre sous, y en la mateixa pena degan incloure los forasters si tenyessen a altre parol, los quals forasters tenyint als parols de dita confraria pagaran quatre sous per quiscun tint.*" Desconeixem el mètode coercitiu que imposarien els pescadors palamosins a tot aquell pescador forà per obliga'l a complir les ordenacions i tenyir al parol comunal, si bé segurament el pressionarien fins expulsa'l de les pesqueres de la vila; als nadius, l'expulsió de la confraria.

Hem apuntat anteriorment que els emoluments extrets dels perols de tenyir havien de servir per finançar diferents serveis assistencials els quals, per manca d'ingressos suficients, les confraries no podien encarar. Els pescadors de Begur, per exemple, n'instal·laren un per finançar la redempció de captius. Potser altres ports tinguessin finalitats semblants. A Palamós, en concret, les ordenances especificaven que dits beneficis, sempre que n'hi haguessin i "*fins y a tant dita confraria no sera desempanyada de les cent lliures ha manllevadas*" - no tenim constància d'elles - , tindrien dos finalitats ben identificades: la redempció de captius i l'assistència als pescadors malalts. Aquesta segona opció no es portar a la pràctica, i de la primera

volem fer notar que aquest fou l'últim intent conegut d'instaurar un sistema semblant, ja que la redempció de captius té una llarga tradició històrica a la costa empordanesa, que ens interessarà resseguir en el següent apartat.

10.2.3. Redempció de captius

10.2.3.1. L'associacionisme marítim redemptor

No cal profunditzar més en el fenomen històric de la pirateria berberísca al litoral ibèric i molt particularment a les costes catalanes del que hem fet ja en pàgines precedents. En aquest apartat ens interessa més aproximar-nos a les respostes institucionals que la problemàtica instigà entre la població litoral i entre els diferents col·lectius professionals directament afectats. Una primera prova material d'aquesta resposta, d'àmbit general, són les innumerables torres defensives o "*torres de moros*" que es bastiren entre els segles XV i XVIII a tota la costa empordanesa per fer front als atacs piràtics i per resguardar-hi les possessions més valuoses. Normalment aquestes torres foren bastides a iniciativa de les comunitats locals per mitjà de consells i universitats, a manca d'una protecció més efectiva per part de les autoritats governatives superiors, mentre en altres casos eren els mateixos particulars els que erigien torres adossades als masos, a mode de fortificacions, quan aquests estaven disseminats pel territori pròxim al mar.³⁷⁵ Aquesta xarxa defensiva a primera línia es completava amb un sistema coordinat de guaites, aprofitant moltes vegades les mateixes torres de defensa, que permetia enviar i transmetre la senyal de població en població, avisant de la presència de possibles naus corsàries en aigües del litoral català.³⁷⁶

---

³⁷⁵ A tall d'exemple, sobre el litoral format per les cales de Palafrugell Noguer, J.; Alcoberro, A. *Pirates, corsaris i torres de moros: passat i present de les torres de Palafrugell i de Mont-ras*. Girona: Diputació de Girona. Palafrugell: Ajuntament, 1998. Per Catalunya, Martín, O.; Gallart, E. "Els sistemes defensius de la costa catalana contra la pirateria i el corsarisme". *Manuscrits: Revista d'Història Moderna*, 1988, núm. 7, p. 225–240.

³⁷⁶ Molt il·lustrativa en aquest sentit resulta la consulta de la relació "d'avisos de moros" rebuts per l'Ajuntament de Palafrugell entre 1734 i 1737 per la qual es pot copsar com viatjava la senyal d'alerta mitjançant missatgers a cavall, en direcció al sud, vers Palamós, o cap al nord, vers Torroella de Montgrí. AMP. Seguretat Pública. Avisos de Moros (1734–1737).

Val dir que el perill real que representava la pirateria i la necessitat de la redempció de captius foren un dels principals estímuls per l'associacionisme marítim i pesquer de l'Edat Moderna a Catalunya. Els estudis demostren que pescadors i mariners eren el col·lectiu més nombrós a les presons de Berberia, després del format pels soldats destinats a la frontera amb terres musulmanes i a les galeres de Sa Majestat.³⁷⁷ No ens pot estranyar, per tant, que entre els col·lectius professionals marítics apareguessin iniciatives, escampades per tot el litoral, en el sentit d'instaurar un sistema de previsió social d'àmbit local o supralocal per fer front a la gens llunyana possibilitat de l'esclavatge, adaptat a les seves possibilitats i a la logística pròpia del fenomen redemptor.³⁷⁸ Aquestes expressions associatives, no obstant, tant podien sorgir de forma espontània com a resposta a una sensació evident de perill latent, com podien néixer a partir d'un estímul extern i estar fomentades per alguna ordre religiosa especialitzada en rescat de captius cristians segrestats a terres de moros, i molt particularment l'Ordre de la Mercè de Barcelona, principal intermediària entre el món cristià i el musulmà en aquest tipus de qüestions.

Vaqué i Catà distingia, dins el marc històric català, tres institucions distintes que vetllaren pel socors dels pobres captius: la confraria, el bací de captius i la germandat de captius.³⁷⁹ A primer cop d'ull seguien criteris molt similars d'organització i finançament, però en realitat no eren el mateix: la primera depenia d'una autoritat eclesiàstica, la segona era una institució més simple

---

³⁷⁷ Martínez Torres, J.A. *Prisioneros de los infieles: vida y rescate de los cautivos cristianos en el norte de África*. Barcelona: Edicions Bellaterra, 2004. Una síntesi a Id. "El rescate de cautivos cristianos en el norte de África (siglos XVI-XVII)." *Historia Social*, 2004, núm. 49, p. 29-47.

³⁷⁸ A banda de les anteriorment citades, Braudel, F. *El Mediterraneo...*, op. cit., vol. II, p. 314-317. Díaz, A. *El Miedo al Mediterráneo: la caridad popular valenciana y la redención de cautivos bajo poder musulman (1323-1539)*. Barcelona: CSIC, 2001. Per un anàlisi quantitatiu i social de la cautivitat cristiana al nord i Buccianti, Cinzia. "El rescate de cautivos en África: a propósito de las redenciones de la Orden de la Merced en Argel y Túnez durante los años 1723-1725". *Investigaciones Históricas*, 1997, núm. 17, p. 61-77. A Tarragona, la confraria de Sant Pere Nolasc, unida a la confraria de pescadors de Sant Pere i Sant Andreu el 1715 a Capdevila, S. "Gremio de Marineros"..., op.cit.; Pel Maresme Llovet, J. *La matrícula de mar...*, op. cit., apèndix. Vaqué, J. *Pirates i esclaus a Begur*. Begur: la Parroquia, 1991. Trijueque, P. *Pirates, esclaus i captius a Palamós*. Palamós: l'autor, 1999

³⁷⁹ Vaquer, J. *Pirates i esclaus...*, op. cit. p. 81.

depenent sovint d'una confraria, i la tercera solia dependre d'una l'autoritat civil, generalment una universitat. Efectivament, l'anàlisi d'aquestes micro-institucions ens permet observar diferents realitats que responien a un mateix objectiu: la redempció de captius, si bé normalment el resultat final estava constituït per la combinació d'elements de cada una d'elles. Així, la distinció clara entre confraria i germandat per una banda i bací per l'altra estava basada en que a les dues primeres s'havia de formalitzar una inscripció i s'adquirien uns drets i uns deures específics envers els germans; el bací era només una acapta destinada als captius d'un col·lectiu determinat. Això ho porta, finalment, a un terreny de certa confusió alhora d'identificar i distingir el que eren confraries devocionals pròpiament del que eren les manifestacions més o menys espontànies destinades al rescat de captius, i sovint s'ha confós la creació d'una confraria amb la d'una germandat.

Al Maresme, per exemple, l'associacionisme redemptor tingué especial importància a redós de les confraries de Sant Elm. A partir bàsicament de la història local coneixem l'existència des del segle XVI de confraries dedicades a Sant Elm a Vilassar de Dalt, Mataró, Arenys, Calella i Canet,³⁸⁰ viles totes elles amb un fort sector mercant de cabotatge. En tots dits municipis aparegueren germandats de captius com institucions annexes a les confraries devocionals marineres, com a institucions dins les institucions, car si bé naixien de l'interior de la confraria elmitana, els estatuts disposaven que tindria autonomia de govern i independència econòmica i de gestió.

Més al nord de la diòcesi de Girona, durant el segle XVII i XVIII també es varen fundar vàries institucions marineres dedicades exclusivament a aplegar diners per redimir els pobres captius de la localitat. Tenim coneixement de les ordenances de Lloret de Mar (1595)³⁸¹, Blanes (1605, refundada el 1685)³⁸² i Begur (1698)³⁸³, redactades, com es pot comprovar per la

---

³⁸⁰ Capdevila Muntadas, Alexandra. "Un exemple d'organització assistencial: la Germandat de Sant Elm al Maresme al llarg de l'època moderna". *Comunicacions del VI Congrés Internacional...*, op. cit., p. 106–113

³⁸¹ ADG. Notalarum, G-95, f. 114–115.

³⁸² AMB. Fons institucions. Confraria de Sant Elm. [Ordinacions de la germandat de captius, 1695]

³⁸³ AHG. Fons Notarial. Begur, 6. 1698, agost, 3

cronologia, en ple apogeu de la pirateria sobre les costes catalanes. A partir de dites ordenances deduïm que les germandats de Lloret i Blanes foren institucions, com al Maresme, vinculades estretament a les confraries de Sant Elm de les respectives localitats, encara que a partir del redactat de les seves ordenances poguessin gaudir d'una certa autonomia. A Blanes, per exemple, els interessats eren “...*tots mariners habitants de la dita vila de Blanes y confreres de la dita confraria del Gloriós màrtir Sant Elm, convocats y congregats en la platja de la present vila de Blanes, a hont per consemblants y altres negocis de dita confraria ha y te acostumat convocare y congregare, com a major part dels confreres de dita confraria que de present se troben en dita vila de Blanes*”. A Palafrugell, la redempció de captius es contemplava com un apartament més, un servei integrat plenament en l'acció social i assistencial de la confraria professional, tutelat, no obstant, pel jurat major de la vila: “*en cas en dita confraria y hages hafrenda per poder subvenir a las necessitats que entre los confreres de dita confraria y confreresas, com és cativens de moros y casament de donzelles pobres que fos en constitutos en pobresa o malaltia, que los dits pabordes o la maior part de aquells, ab consetiment empero del jurat en cap qui les hores serà y no altrament, los pugan subvenir y ajudar segons la necessitat y segons lo poder de la confraria*”³⁸⁴

A Begur, en canvi, poble eminentment pescador, la germandat de captius fundada “...*concliderant lo medi mes fàcil de poder esser rescatat en cas fossen pressos o captivats de infels, moros o turchs*” tingué major autonomia encara, i no va dependre de cap institució superior, de cap confraria, sinó de la “...*presentia y autoritat y decret del honorable Batlle de dit castell baix autoritzant.*”³⁸⁵ La dinàmica associativa a Begur va permetre que coexistissin, segons Vaqué Catà, un bací de captius amb una germandat de captius, que segons les seves informacions “*mutuament s'ajudaven i es complementaven*” malgrat que no tingués més referències de la seva existència.³⁸⁶

Aquesta indefinició ens dóna peu a parlar breument de com es materialitzaven les ajudes als captius en aquestes germandats. A grans trets

---

³⁸⁴ ADG. Notaralum. G-122. 30 Abril 1631

³⁸⁵ Íbid.

³⁸⁶ Vaquer, J. *Pirates i esclaus...*, op. cit. p. 87

hi havia dos possibles formes d'atendre, a través d'aquestes institucions, als captius i els seus familiars. La primera es reduïa a donar una quantitat al captiu ja redimit perquè fes front al més que segur endeutament derivat del pagament del rescat que havien d'avançar, el seu entorn, família i amics. Això generava un greuge perquè sovint no s'era capaç o es tardava molt a reunir els diners necessaris per pagar la redempció del rescat. Per aquest motiu a Blanes es refundà la confraria, perquè *"...és gran dany y prejudici als fets catius christians qui esstant assentats en dita germanadat lo sobredit pacte de no poder cobrar los deu rals fins sia tornat de captiveri y axi poden valentse del diner de dita germanadat per poder·se rescatar, lo que és causa que han de estar molt més temps en captiveri en poder dels moros y infels enemics de nostra santa fe catholica, i molts de ells per no tenir comoditat per rescatar·se moren estant esclaus, lo que no seria, antes bé serian molt més prest rescatats y deslliurats del poder dels moros si immediatament o poch après que han caigut en esclavitud podien cobrar los emoluments y offertas de la dita germanadat."*³⁸⁷ La segona manera, per tant, era que tots els germans ajudessin a pagar el rescat just arribessin les primeres notícies de que el confrare havia caigut esclau.

Fos abans o després de ser el confrare segrestat, els altres germans havien de contribuir amb una quantitat determinada, estipulada als capítols de les ordenances, generalment un màxim de 10 rals a l'any. No obstant, era freqüent que hi haguessin pressos varis esclaus alhora i que la germanadat o el bací no pogués fer front a tots els rescats al mateix temps. En aquests casos s'establia que *"...si seran presos molts esclaus que aquells, eo lo nom de quiscun de aquells sien descrits en son rodoli y, posats dins una bolsa, se traga a sort. Y al primer extret quiscun germa li hage de donar un real de vuyt per son rescat encontinent que serà extret"*³⁸⁸

---

³⁸⁷ AMB. Fons institucions. Confraria de Sant Elm. [Ordinacions de la germanadat de captius, 1695]

³⁸⁸ AHG. Fons Notarial. Begur, 6. 1698, agost, 3. El pare d'un captiu es queixava de que, tot hi haver estat escollit per rodolí, la germanadat no pagava la quantitat deguda: *"Vme. requerits de paraula moltes y diferents vegades per que cobrassen lo dit real de vuyt de quiscun germà per lo efecte dalt dit de rescatar los dits Joan Bataller i Mathias Carreras y Gispert esclaus no han cuydat en cumplir cosa tan justa; ans be se experimenta tota omissió"*. AHG. Fons Notarial. Begur, 16. 1734, agost, 16

10.2.3.2. La redempció a Palamós

El primer intent conegut per crear un servei de suport als captius a Palamós data del 1704. Dins d'aquesta dualitat entre bacins i germandats que hem exposat, la gent de mar de Palamós optà per la primera opció i institucionalitzà un bací de captius – anomenat en altres ports “Tresor de captius” –, auspiciat per les autoritats locals.³⁸⁹ En la seva fundació hi participaren “*lo Consell general y dins la Iglesia en la qual han entervingut los honorables Antoni Olivos, y Antoni Garrell, lo present any jurats, juntament amb lo honorable Joan Casanovas, absent, y la major part de dels particulars de la present vila*”. És a dir, que la captivitat era un problema que anava més enllà d'afectar exclusivament als pescadors locals, si bé aquest col·lectiu sembla que hi tingué una participació molt destacada, i que en foren, segurament, els promotors. Al preàmbul es recollia que “*considerant lo perill de la escalvitut que esta terra maritima aporta com sovint se experimenta de haverhi esclaus han resolt que sie posat un bassi de catius christinas ab llicencia del Sr. Porroco per a captar dins la Isglesia de la vila y terme de Palamós per los pobres catius christians de la dita vila, y que dit bassi vaja captant per la Iglesia despres del bassi de Sant Pere.*”

Com a òrgan autònom es constituí una administració en la que participarien, el primer any, “*lo Reverent Joan Simon, prevere y llaver per ecclesiàstic, Antoni Ortis, Fecundo Bajandas y Francisco Savalls, los quals administradors [ho seran] fins lo die de Sant March proxim vinent, lo qual die se fara altre nominacio de administradors, y axi cada any en semblant die y termini, y també en dit die se nominarà ohidors de comptes per los administradors que exiran de dita administració de bassi.*” Malauradament no es redactà un reglament o ordenança específica que permetés saber de quina forma es finançava la organització i com s'invertirien els fons, atès que tan sols s'especificava que “*...tot lo que resultara de dit bassi se dega aplicar per lo rescat de pobres catius de dita vila a correguda de dita vila*”.

Volem destacar la idea que en el fenomen de la redempció de captius i en els òrgans que s'instituïren a tal efecte arreu de Catalunya s'observa de forma general una voluntat clara i recurrent de superar les fronteres del terme parroquial local i incloure-hi també a pescadors i navegants de les

---

³⁸⁹ Per què havia estat una decisió del govern de la universitat. SAMP. Fons Ajuntament. Llibre d'acords del Comú, 1704

poblacions veïnes. Els incentius eren nombrosos, com per exemple el contacte freqüent entre ells o que molts haguessin de residir, per motius professionals, a una altra vila. Alhora, les aportacions de socis forans incrementaven la base social que ajudava engruixir el fons de la germandat amb. A la de Blanes, a tall d'exemple, podien gaudir de les prerrogatives de la nova germandat refundada el 1685 “...*qualsevols persones, així naturals y habitants de la present vila de Blanes com forasters des de Blanes a la vila de Arenys de Mar y des de dita vila de Blanes a la vila de Sant Feliu de Guíxols fins a la vila de Palamós inclusivament*.”³⁹⁰ A Arenys de Mar s'inclouïen també els mariners i pescadors de Arenys de Munt, Caldes, la ciutat de Barcelona, Canet de Mar i des de St. Pol fins a Blanes.^{391 392}

Dins del marc d'aquesta visió ultraterritorial, l'Ordre de la Mercè de Barcelona intentà repetidament fundar també un institució, una Germandat General, que aplegués i unifiques totes les germandats locals existents a la costa catalana nord, dins un radi d'acció que abraçada des de Barcelona fins a Palamós i Torroella de Montgrí. Repetidament els germans redemptors s'adreçaren a les confraries locals per proposar-los instituir dita germandat supramunicipal. El 1720 A Arenys de Mar, una acta d'una reunió de la confraria diu: “*En la ciutat de Barcelona, en lo convent de la Mercé es preten instituir una Germandat del rescat baix la invocacio de nostra Senyora de la Merce, ab cert modo y forma diferent del que tenen altrás germandats a effecte que los germans tindran la desgracia de caure en cautiveri pogan esser rescatats ab la major brevetat per la execussio de la qual disposen les condicions següents...*”³⁹³ i se'ls proposava adherir-se al projecte. Però sembla que aquest primer intent no prosperà, o no aconseguí resultats significatius.

A partir de 1730 els frares mercedaris reprengueren el projecte unificador a partir de la seva seu central a Barcelona vers el nord. A final de dit any arribà

---

³⁹⁰ AMB. Fons institucions. Confraria de Sant Elm. [Ordinacions de la germandat de captius, 1695]

³⁹¹ Capdevila Muntadas, A. “Un exemple d'organització assistencial...”, *op. cit*, p. 108–109

³⁹² Malgrat que ben aviat les viles s'anaren exclouent mútuament de les prestacions que oferien, tendint finalment a reduir el seu radi d'acció a les poblacions més pròximes o a aquelles amb les que no tinguessin conflictes oberts. *Ibid.*

³⁹³ AHFF, Fons notarial, 5, 1720 desembre 26.

la proposta de nou als confreres de Sant Elm d'Arenys de Mar, que en assemblea llegiren les condicions i, aquest cop sí, acordaren sumar-s'hi amb l'única condició de que els frares no poguessin canviar cap capítol de la ordenança sense el seu consentiment.³⁹⁴ El mateix 17 de desembre de 1730 arribava una carta als regidors de la vila de Palamós enviada des del monestir de Sant Feliu, en la qual Rafael Servià, frare de la Mercè, comunicava que *“desitjant la religió de nostra Senyora de la Mercè donar prompte alivio als molts esclaus que tots los dies aprisionan los moros se ha discourregut fundar una Germandat General en el convent de Nostra Sra. de la Mercè en Barcelona, ab las condicions y clausulas de la còpia que va adiunta. La estimaré passia als llochs següents; esto és, Palafrugell, Begur y Torroella”*. Però anava més enllà, i amenaçava amb excloure els captius locals de la seva acció intermediària si les autoritats locals no s'acceptaven el pacte: *“...la dita Religió de la Mercè tancarà las portas a la redempció en las caygan esclaus los individuos de eixa vila y sa comarca no devoto[s]. Vms tindran a bé dita preposició y germandat, puix ha de servir per lo alivio de tants pobres esclaus ques troban baix lo poder de tan bàrbaro enemich”*³⁹⁵ I tot seguit s'especificaven els termes de la proposició de germandat. No sabem en quina estat quedà dita proposició, almenys a Palamós, ja que no hi ha rastre de la constitució d'una germandat de captius en els termes que els frares mercedaris proposaven a la missiva. Però tampoc ens ha estat possible seguir les passes d'aquesta iniciativa, pel que tendim a pensar que els palamosins no s'hi sumaren.

La última referència al respecte, a Palamós, està íntimament lligada als problemes ocorreguts amb el tenyidor comunal de la confraria de Sant Pere i amb les noves ordenacions que els obrers es veieren obligats a redactar. Hem comentat que el tenyidor havia de tenir una funció finançadora de les iniciatives que sorgissin en el si del col·lectiu, a banda d'oferir un servei professional als associats. En un dels capítols de dita ordenança es pot llegir que *“és pactat que troban-se la dita confraria ab emolements y convenièncias, los quals seran procehits a la part [que] faran los arts [xàvegas] a [la] confraria, y part dels parols, y captiri [que] faran los obrers al port quan y haura sardinals (en dits casos), si a cas algun pescador de dita*

³⁹⁴ AHFF. Fons notarial, 276. 1730, desembre, 17.

³⁹⁵ APP. Correspondència. 1730, desembre, 17. Transcrita i publicada per Trijueque, P. *Pirates, esclaus...*, op. cit., p. 46-48.

*vila cau sclau dels moros (lo que Deu no vulle), la dita confraria promet donar una ajuda a dits esclaus de vint, o vint y sinch peses de vuyt per cada hu, o lo que pora dita confraria dar, la qual quantitat se donarà y entregará al Pare redemptor quant se sabrà volen anar los religiosos a la redempció a fi de que ab esta ajuda sien lo primer, o primers, de esser rescatats.*³⁹⁶ Malauradament tampoc disposem de més informació per confirmar que aquest vessant de la confraria, el de la redempció de captius, es possés finalment en funcionament o només quedés en una simple declaració d'intencions.

Iniciatives totes elles recurrents que demostren clarament que la pirateria i la possibilitat de la captivitat eren un problema real i recurrent al litoral marítim català i entre la gent de mar molt particularment, i que requeria d'una organització per fer-hi front. La respostes foren variades, malgrat que com es pot també comprovar van tenir totes elles, almenys a la vila de Palamós, un destí incert.

---

³⁹⁶ SAMP. Fons de Confraries. Confraria de Sant Pere. [Llibre de comptes del tenyidor], 1717–1722. Concòrdia. 1731, juny, 13.

11. La regulació de la pesca a la Catalunya moderna

Arribats a aquest punt i vistes les principals característiques que definien les confraries de pescadors de l'Època Moderna, ens podem preguntar si aquestes confraries marítimes catalanes, i en concret la de Sant Pere de Palamós, – confraria devocional típica del període postreformista – tenia alguna capacitat per ordenar i controlar la pesca dins els límits geogràfics del terme. La documentació disponible sobre aquesta i altres confraries similars de la Diòcesi de Girona dóna a entendre, atès la manca de referències, que no gaudien d'aquest tipus de privilegi, si bé l'escassa investigació que s'ha dut a terme en aquest aspecte, especialment en relació a les costes mediterrànies, ha provocat que existís fins ara certa confusió al respecte.

Com comentàvem a la introducció, un tant influenciat per l'exemple actual, hom considerava de forma genèrica les confraries pesqueres modernes catalanes com ens reguladors de la pesca, de forma similar a com actuaven les confraries litorals cantàbriques o gallegues, o com podia fer-ho un ofici menestral agremiat. Segons l'opinió de López Losa, a banda de mitigar els efectes de la incertesa inherents a l'activitat, “...*las cofradías de mareantes vascas són asociaciones de tipo profesional, cuyo objetivo es la regulación de la actividad pesquera*”.³⁹⁷ Efectivament, en aquell context geogràfic i històric, “*la existencia de un hábitat agrupado y de una organización municipal influyó en la creación de asociaciones gremiales con dedicación pesquera. El marco urbano aceleró la regulación del oficio pesquero con la creación de cofradías de pescadores*”.³⁹⁸ Per tant, al País Basc l'ofici de pescador s'organitzava de forma estrictament gremial, de forma que tots ells s'havien d'integrar i formar part de dites confraries, mentre dins el grup es produïen processos de distinció entre les categories de patró, remitger i aprenent. Encara que el procés seguí una evolució força distinta, a les costes gallegues també nasqueren entitats de tall gremial destinades a regular l'accés a la pesca i l'ús de determinades tècniques, a fi que no es produïssin

---

³⁹⁷ López Losa, Ernesto. “Derechos de propiedad informales...”, op. cit., p. 3

³⁹⁸ Arizaga Bolumburu, B. “La pesca en el País Vasco en la Edad Media”. *Itsas Memoria: Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, 2000, núm. 3, p. 13–28

conflictes entre els diferents arts. El del “Corpo Santo” de Pontevedra, per exemple, sembla que va ser impulsat pel mateix bisbe de la diòcesis.³⁹⁹

Estem en condicions d’avançar que a la gran majoria d’associacions de pescadors de la costa catalana li mancaren les competències i la legitimitat necessàries per poder establir qualsevol tipus de mesura reguladora dins l’àmbit professional de l’activitat – accés als recursos, control de l’esforç, accés a la comercialització, etc. – perquè al no constituir un naturalesa gremial, sinó estrictament devocional, no tenien el poder sancionador que les autoritats competents atorgaven, per exemple, als gremis de menestrals urbans. A redós del model associatiu proposat per l’Església i promocionat després de Trento, nasqueren com una resposta a la incertesa de l’entorn i com a mecanisme de defensa en períodes d’expansió de l’activitat a molts punts de la geografia litoral catalana. En aquest sentit, complien aquella funció de “*instituciones de gestión de risc*” que López Losa atorgava a l’altra vessant dels gremis bascos, el de l’assistència.⁴⁰⁰

Malgrat no ser la norma, sinó destacades excepcions a aquest model devocional proposat, coneixem dos exemples a la costa catalana d’associacions de pescadors típicament gremials, les quals al seu torn tenien annexada una confraria devocional per vetllar per l’assistència social i moral dels seus membres: Barcelona i Tarragona. Aquestes, gràcies als privilegis atorgats pels monarques, sí tenien la capacitat de regular l’activitat mitjançant el control de l’accés dins una franja costanera ben delimitada. A Barcelona, per exemple, el gremi de pescadors tenia la facultat de controlar les barques de feinejaven entre les desembocadures del Besòs i el Llobregat i a regular estrictament els arts de pesca permesos a la zona. Colldeforns comentava que el gremi tenia la facultat d’ordenar la sortida de les barques segons un rigorós ordre però que sovint els pescadors no el respectaven. Això obligà l’autoritat gremial a declarar lliure la pesca a l’hivern i a mantenir els torns durant la temporada d’estiu.⁴⁰¹ A més, les dos disposaren, com hem vist, d’una germandat de captius per socórrer els companys segrestats pels pirates.

---

³⁹⁹ Vegeu Filgueira Valverde, J. *Archivo de Mareantes...*, op. cit., p. 26

⁴⁰⁰ López Losa, Ernesto. “Derechos de propiedad informales...”, *op. cit.*, p.

⁴⁰¹ Colldeforns Lladó, F. P. *Historial de los gremios...* op. cit.

L'excelsionalitat d'aquest fet dins el panorama de conjunt respon, no obstant, a diversos motius. En primer lloc, al període històric en que van ser fundades: Barcelona el 1424 – alguns autors parlen de 1380 – i Tarragona el 1383. Com ja hem comentat en pàgines precedents, es generà una fractura important entre els models associatius anteriors i posteriors a l'aplicació de la Reforma. Abans de l'aplicació del projecte reformador, la confraternitat medieval tenia un caràcter marcadament professional, i durant la crisi Baix Medieval es potencià el procés de creació d'associacions gremials, entre elles les de pescadors. En segon lloc, són realitats plenament urbanes que s'entrelliguen amb les formes d'organització del treball pròpies de les gran ciutats, atès que a la ruralia l'aparició d'entitats gremials és un fet aïllat o inexistent. A més, ubicats a dos de les principals ciutats del Principat, els pescadors barcelonins i tarragonins deuriem constituir col·lectius numèricament importants i indústries potents, fet que estimularia encara més la necessitat de trobar entre ells algun tipus de fórmula de govern i regulació.

Vol dir això que a la resta del territori català, allà on no sorgiren confraries gremials, no existí cap tipus de regulació i que la pesca era completament lliure? En absolut. Els recursos pesquers al litoral català o, utilitzant uns termes més adequats, els territoris de pesca no estaven sota un règim de lliure accés, sinó que eren considerats béns comunals de les viles litorals. Aquest règim comunal sobre un territori aplicava un règim d'aprofitament exclusiu que limitava o impedia l'accés, segons els acords, als que no n'eren membres, alhora que imposava una normativa, primer basada en la consuetut i després per escrit, que en regia el seu ús.⁴⁰² Per aquest motiu l'activitat pesquera a Catalunya al llarg de l'any quedà fortament regulada, però l'autoritat competents per dur a terme aquest control no va recaure en els pescadors com en altres regions sinó en les autoritats feudals en un

---

⁴⁰² La bibliografia sobre els béns comunals de natura marítima han rebut a Catalunya una atenció escassa, com han posat de manifest P. Gifre i J. Olivares, quan afirma que “*cal remarcar l'oblit historiogràfic de l'explotació marítima*”. Vegeu les aportacions del dos autoris a *Els béns comunals a la Catalunya Moderna*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1998, p. 85–100, i 121–139. D'abast català Olivares, J. *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustries: conflictivitat social i litigació a la reial Audiència, 1591–1662*. Barcelona: Pagés, 2000. Per un extens estat de la qüestió sobre béns comunals i la pesca vegeu la tesi de López Losa, E. *El sector pesquero y la industria transformadora...*, op. cit., cap. 1

primer moment i en els governs de les universitats després, veritables encarregades de sancionar les ordenances de pesca redactades a cada localitat durant l'Època Moderna. Per tant, considerem molt important que, en el context de la regulació de l'activitat pesquera al Principat, s'haurien de variar els punts de vista inicials i proposem que siguin dirigits vers les institucions de representació veïnal o que exercien la jurisdicció sobre el territori, entitats que fins ara han rebut molt poca atenció en relació a la pesca en el marc de la Historia Rural.

L'aparició d'una ordenança o un codi regulador ens està indicant una situació de conflicte dins l'activitat productiva i de necessitat de superar les velles normes consuetudinàries que, en un marc de canvi, segurament ja no són respectades. Volem ressaltar aquí la connexió entre dos fenòmens històrics que ens parlen de l'evolució de la pesca, com són l'explicitació per escrit de les ordenances i els contextos socials i econòmics depressius. A la llum de les ordenances que coneixem, s'observen dos moments importants en el processos de regulació de la pesca a la Diòcesi de Girona, que coincidiren plenament amb diferents períodes d'expansió de la pràctica de la pesca i de creació de confraries anteriorment esmentats. No és un coneixement exhaustiu, però sí molt indicatiu d'una realitat que creiem a bastament estesa. La intensificació del treball en el sector pesquer, observat entorn a principis del segle XV i motivat per la crisi baixmedieval, propicià la redacció d'ordenances de pesca pels senyors feudals de la vila a Roses, Calonge i Blanes.⁴⁰³ Les tres daten del mateixa dècada: 1400–1410 i totes elles apareixen per les mateixes raons: els constants conflictes tècnics i d'espai que es produïen derivats del creixement dels arts, i especialment entre les xàvegues – que requerien un gran espai a la platja per poder maniobrar i que gaudien de certs privilegis de preeminència –, i la resta d'ormeigs; i la voluntat del senyor feudal de sancionar les seves facultats i privilegis sobre els territoris de pesca en matèria fiscal – delmes del peix – i jurisdiccional.

---

⁴⁰³ Roses: AHG. Fons notarial. Roses. [unitat sense inventariar, ca. 1400]; els pescadors pactaren les ordinacions amb l'abat del monestir benedictí ubicat a la vila. Calonge: AHG. Fons notarial. Calonge 238. 1400, febrer, 25; el batlle de Calonge sanciona les ordenances en nom de Bernat Cruilles, senyor del castell i terme. Blanes: AHFF. Fons notarial. Llibre de Cort del Terme de Palafolls, vol. 551, f. 40–41. el Vescomte de Cabrera dóna unes ordenances de pesca als pescadors locals de Blanes i Palafolls.

Una segona onada legisladora arriba entre l'últim terç del segle XVII i la primera meitat del XVIII, període que hem vist que coincideix aproximadament amb un període de dificultats derivades de les constants guerres i la presència dels exèrcits a la costa empordanesa. En aquest cas foren les universitats, a través dels seus batlles i jurats, les encarregades de redactar-les i confirmar-les atès que les aigües adjacents a un terme municipal eren considerades béns comunals, i com a tals la seva gestió requeia en l'autoritat local. A Sant Feliu de Guíxols es redactaren el 1691 les "*Ordinacions fetas sobre lo Pescar*" que bàsicament regulaven la pesca amb xàvega i sardinal a les platges i aigües del terme municipal.⁴⁰⁴ Per la seva banda, l'ordenança de pesca de Tossa de Mar, decretada el 1693, era una actualització de les confirmades pels pescadors locals el 1524 i que a causa dels canvis introduïts en les tècniques i en la magnitud de la indústria a la localitat havien deixat de ser operatives.⁴⁰⁵ Per últim, coneixem l'existència de les ordenances de pesca de Begur de 1715, les quals són també una actualització, "*...ço es que per evitar molts abusos de molts consuetuts antigas que per respecte de la guerra se havian abolidas en las pesqueras, tant de encesa com de sardinals....*"⁴⁰⁶

Cadaqués, com hem anat comentant al llarg d'aquest treball, constitueix un cas especial degut a que des de 1542 la pesca a l'encesa es regulà anualment, de forma que cada any es retrobaven els pescadors locals per decidir en assemblea quines serien les normes que imperarien a les cales de la zona durant la temporada. No obstant això, és fàcilment observable que els problemes derivats de la major concentració de companyies de pesca entorn a 1680 - 1700 obliga a un esforç regulador extraordinari i a fer entrar fins a 4 companyies o unitat de pesca per cala, amb els problemes de torns, espai i abusos varis que això comportava. És també el moment en que la comunitat exercí major pressió per poder usufructuar en exclusiva cala Taballera enfront de les legítimes pretensions dels pescadors de la Selva.⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ AMSFG. Llibre d'Acords de la Universitat. 1690-1701. 1691, juny, 10.

⁴⁰⁵ AHMTM. Pergamí núm. 2., 1524, octubre, 10. Editada per Zucchitello, M. *Homes, Vaixells i Mercaderies de Tossa al Grau de València (1459-1703)*. Tossa de mar: Ajuntament, 1991, annex X. Actualitzada el 1693. AHG. Fons notarial. Lloret, 65, 1693, octubre, 13.

⁴⁰⁶ AHG. Fons Notarial. Begur, 10. 1715, agost, 10

⁴⁰⁷ Vegeu el document APC. *Llibre d'ordinacions de la pesquera de Cadaqués*. [sense inventariar]. També els articles publicats per Rahola Sastre a Revista de Girona.

Malauradament no coneixement, de moment, si a Palamós va ser necessària la redacció d'una ordenança similar a les aquí comentades que reguessin la pesca a la zona. Les exhaustives recerques de Pere Trijueque tampoc han donat resultat en aquest aspecte concret de la història de la vila. No sabem per què el govern local de Palamós no publicà alguna mena de normativa al respecte, com es va fer a la resta de viles veïnes, o per quina circumstància no ens ha arribat si mai va existir. Ara bé, les de Calonge, plenament vigents els 1618 – no sabem quan va ser abolida –, abraçaven part important del territori de pesca dels pescadors palamosins, i per tant estarien sota la seva influència quan naveguessin a garbí, de la mateixa manera que quan anaven a pescar a Sant Feliu o a Begur – sabem que feien habitualment – restarien subjectes a les normatives de les respectives localitats.

Veiem, per tant, que les confraries de pescadors no tenien la capacitat normativa suficient per imposar una determinada legislació pesquera que regulés l'activitat dins els límits geogràfics de la parròquia, sinó que aquesta prerrogativa pertanyé en última instància als governs de les universitats. A Sant Feliu, el pròleg de la ordenança resava: "*Magnifici Antonius Quirch, Nicholaus Dolcet et Matheus Mercader anno presente et currenti jurati universitatis villae Sant Felicis Guixoleus, diocesis Gerundae, honorem Joannes Babiloni, Joannes Ayguaviva y Isglesias, Rapahel Arxer et Jacobus Closas conciliary dictorum Magnificor Jurator Constituti personaliter Intus domum consily dicte universitatis, in vim Regy privilegy eidem universitati comersi ad humilem supplicationem eis verbo falta per piscatores dictae presentis villae ordinarunt sequentia...*", és a dir, la Universitat en pes. Es podia remarcar la presència dels pescadors en el moment de sancionar definitivament el pacte, però qui presidia l'acte eren els membres del consell i els jurats d'aquell any. Des de d'aquest punt de vista no podien tenir una naturalesa gremial.

No obstant, és evident que els pescadors participaren activament en la seva redacció, si no és que dites ordenances no foren escrites per les seves pròpies mans. Com a principals interessats en resoldre els conflictes pesquers derivats de la manca d'espai tecnològic per dur a terme les operacions de manera suficient i segura, i, en resum, com a únics coneixedors dels sistemes de pesca, béns i formes d'aprofitament que es

volien regular, tendim a pensar que almenys les ordenances de pesca són producte del col·lectiu de pescadors, entorn potser a les seves confraries enteses en aquest cas com l'espai de socialització pesquera formal, de trobada i reunió de tots els patrons pescadors per resoldre els possibles conflictes sorgits entre ells. Els exemples que tenim són casos en que es poden intuir llargues discussions per donar-hi la forma legal definitiva atesos els fràgils equilibris que s'establien entre les diferents tècniques. Complirien, en aquest sentit, un paper de pacificadores de les tensions locals en el marc de l'activitat productiva i demostrarien clarament la capacitat d'organització i negociació dels pescadors catalans. Serien, per tant, allò més semblant a les actuals confraries professionals de pescadors, bastides sobre aquesta realitat precedent i les quals treballen en col·laboració amb l'Estat per ordenar el sector.

Podem llençar la hipòtesis, en resum, que aquestes negociacions i la resolució de qualsevol conflicte es portarien a terme, almenys, entorn a la confraria i que, aquestes institucions, més enllà de la mera vocació devocional i votiva que poguessin tenir i que aquí hem desglossat breument, mantindrien també dimensions de regulació professionals a nivells més profunds. En pròxims treballs intentarem treure a la llum aquests aspectes de forma més evident i documentada.

12. Conclusions i hipòtesis per al futur

Com volíem ressaltar al iniciar aquest treball i haurà comprovat el lector, a tall metodològic l'ús del mètode comparatiu per bastir l'obra final ha donat resultats molts interessants gràcies al fet de disposar de fonts de procedència geogràfica i tipològica força diversa. De fet, la quantitat i qualitat del material d'arxiu i bibliogràfic ha condicionat, en últim terme, la configuració definitiva. En iniciar les primeres fases de la recerca suposàvem una relativa mancança de documentació i que els exemples d'associacionisme, almenys dins la diòcesi de Girona, serien més aviat escassos. A mesura que avançàvem en les nostres investigacions ens vàrem adonar que la realitat era molt més complexa i atapeïda, i que les associacions de pescadors medievals i modernes a les costes del Principat foren molt més freqüents del que podríem haver imaginat. Però per altra banda la documentació era complexa i poc sistemàtica i tenia problemes qualitatius. Per tant, ens vam veure obligats a abandonar la idea inicial – un tant pretensiosa – d'abastar el conjunt del territori gironí i prendre un cas concret – en aquest cas per afinitat geogràfica i institucional, més que no pas per motius metodològics – per fer-ne una dissecció i un anàlisi acurat de la seva realitat, com si d'un experiment laboratori es tractés.

Creiem que les principals aportacions que aquí es realitzen estan relacionades amb establir les vinculacions del sector pesquer amb la Religió en sentit ampli, i molt especialment amb les institucions religioses locals i regionals, en un marc d'expansió de l'activitat. Efectivament, podem suggerir que a partir de mitjan segle XVI la pesca en el marc de la societat rural catalana entra en una fase de creixement. En un primer moment el moviment és lent, però a mesura que ens endinsem en el segle XVII i empitjoren les condicions de vida i treball al Principat aquesta etapa expansiva es torna més evident, arran de la introducció de novetats tècniques, com el sardinal, i una primera expansió geogràfica vers caladors cada vegada més allunyats. Queda encara per valorar el pes de la pesca del corall – important, sens dubte, durant aquest període – en aquest procés expansiu. Però en tot cas, la hipòtesi de Barbaza, la que veia en la figura del pescador-pagés un model productiu característic de la Mediterrània Occidental en temps de crisi ve a ésser confirmada per l'experiència de Palamós i les viles veïnes. Com hem pogut comprovar a partir de l'estudi del cas de Palamós, la pesca a finals de

1600 constitueix una activitat primordial, potser la principal, per les economies litorals.

Paral·lelament, les condicions de vida i treball del col·lectiu de pescadors i mariners afavoriren la proliferació de creences i l'adopció d'expressions de religiositat que ajudaven a suportar i superar el riscs inherents de l'activitat. A banda de les mesures tècniques que es poguessin aplicar a les embarcacions o la perícia del patró, la natura incerta del medi marítim, l'aleatorietat del recurs o els diferents perills que assetjaven la tripulació portaren els pescadors a elaborar un discurs sobre el mar i a practicar una sèrie de rituals amb l'objectiu de conjurar els infortunis marítims – accidents marítims, captivitat – i afavorir la fertilitat de les aigües. Aquestes pràctiques es vehicularen per mitjà de la religió oficial i les institucions eclesiàstiques, malgrat mantenir el col·lectiu un discurs propi que no sempre encaixà amb el discurs i les pràctiques oficials. Per tant, podem concloure que les formes de religiositat pesquera en el context de l'expansió de les activitats halièutiques, malgrat manifestar característiques particulars – creences, pràctiques, comportaments –, estan en la base de la col·laboració estreta – a voltes genuïna, altres interessada – entre pescadors i comunitats parroquial. A un primer nivell la relació es manifesta en les aportacions en diner o treball a la construcció d'esglésies, ermites i capelles al litoral gironí; en un segon, en les nombroses pràctiques votives i en la participació del col·lectiu organitzat en les activitats de caire religiós i lúdic celebrades a les parròquies.

Però per quina via participaren els pescadors en la comunitat, sota quina forma concreta? Com s'ha pogut comprovar, l'associacionisme marítim a la ruralia del Principat aprofità i adoptà el model confraternal proposat per l'Església, model que gaudí d'una nova embranzida a partir de les mesures proposades pel Concili de Trento en matèria de fe i participació dels fidels en els assumptes religiosos. En aquest sentit, existí una coincidència entre l'aplicació dels decrets conciliaris en matèria de creació de confraries i l'aparició de forma bastant generalitzada de confraries de pescadors a Catalunya sota l'advocació de sant Pere o sant Telm durant bona part del segle XVII. Quin fou el paper concret del creixement de la pesca en aquest procés de creació d'entitats és encara una incògnita que intentarem resoldre en un futur, però nosaltres suggerim que no es poden deslligar ambdós

processos i que en bona mesura la influència de Trento fou determinant per configurar l'associacionisme pesquer modern fins ben entrat el segle XIX.

Caldrà, doncs, reconsiderar el paper de les associacions de pescadors en l'evolució de l'activitat pesquera catalana d'Època Moderna i abandonar les hipòtesis que posaven èmfasi en la naturalesa gremial de les confraries – influenciada per les experiència derivades de l'aplicació de la Matrícula de Mar – i en la capacitat de regulació de l'accés als recursos o al mercat. L'associacionisme pesquer català en conjunt no fou gremial, sinó devocional i assistencial. Les formes genuïnament gremials quedaren restringides als grans nuclis urbans – Barcelona, Tarragona, Mallorca –, no a la ruralia, atès que el mar, entès com un bé comunal d'accés restringit “en teoria” als membres de la comunitat, era gestionat per les institucions de representativitat local. En aquest sentit, assumim que ni a Palamós ni a la resta de viles la diòcesi de Girona les confraries de pescadors van diferenciar-se a grans trets de la resta de confraries devocionals obertes i de caire popular que existien a totes les poblacions. L'estudi de la dimensió econòmica d'aquestes entitats posa de manifest pràctiques habituals de finançament – diverses i adaptades a l'ambient local – i patrons de despesa similars dirigides a perpetuar el culte al sant patró i a la reproducció social de l'entitat i del col·lectiu.

L'estudi de la confraria de Sant Pere de Palamós ens ha portat a identificar un seguit de característiques que, podríem dir, defineixen l'entitat, com són la composició socioprofessional homogènia o la natura dels seus membres i administradors. Ara bé, podem preguntar-nos si les conclusions a les quals hem arribat a partir de l'estudi micro són aplicables a la resta de realitats concretes, és a dir si existeix un únic model extrapolable a qualsevol altre cas conegut. En aquest sentit pensem que la historicitat del moviment associatiu i les experiències viscudes per cada una de les confraries marineres dins el seu context local ajudaren a edificar i modelar entitats diferenciades i concretes, les quals tenien cada una d'elles les seves pròpies especificitats. Per magnitud i per forma de gestionar-se, per exemple, no podem considerar idèntiques les confraries de pescadors de Palamós i Lloret, com tampoc ho fou el “model assembleari” directe sorgit a Cadaqués. En aquest sentit, volem destacar la mal·leabilitat i adaptabilitat de les confraries a les conjuntures històriques i la capacitat de donar resposta a les

necessitats professionals i assistencial del col·lectiu. La confraria de Palamós restà de forma notable sota la influència del marc local que l'embolcallà i, en especial, per l'evolució de la indústria pesquera al municipi en relació a la navegació mercant, alhora que articulà les seves pròpies respostes a les necessitats dels seus associats. Sens dubte, les diferents etapes es relacionen directament amb la conjuntura demogràfica i amb l'evolució del número de pescadors a la vila, el qual disminueix durant el segle XVIII. De la mateixa manera que l'augment de la pràctica de la pesca a la badia de Palamós va permetre l'expansió de la confraria, fer front a diverses despeses importants – retaule, tenyidor, rescat de captius – i que acabés tenint una presència notable en les activitats devocionals i d'afirmació simbòlica de la vila, l'abandó de l'activitat tindria com a conseqüència la seva desaparició en una data indeterminada, molt probablement a inicis del segle XIX.

Però a banda de les evidents diferències locals, la suma de diferents estudis de cas ens haurà de portar en un futur a definir un model associatiu en conjunt. Tant la forma en que es gestionaven econòmicament – ingressos, despeses – i socialment les entitats – base social, membres –, com els diferents serveis que engegaren per solucionar les necessitats dels seus associats, i que serveix per definir-les com a institucions de gestió del risc, foren similars i recurrents al llarg de tota la costa, des del cas més particular de Cadaqués al nord a la confraria de pescadors de Canet, al sud. Aquí, doncs, hem volgut provar amb el cas palamosí alguns dels aspectes organitzatius i maneres d'actuar que hem vist repetits a gairebé totes les confraries i veure'n com funcionaven a escala local, a més de servir-nos per omplir buits que la documentació disponible a Palamós no solucionava. Potser hom pugui prendre aquest treball com un model interpretatiu aplicable a la resta de casos coneguts del litoral nord català per poder-ne fer més endavant un síntesi global.

13. Bibliografia

- *50 anys d'una processó marítima. 1950–2000. La Verge del Carme de Palamós.* Palamós: Confraria de Pescadors de Palamós–Museu de la Pesca, 2000.
- Abbad, F., “La confrérie condamnée ou une spontanéité festive confisquée: un autre aspect de l’Espagne a la fin de l’Ancient Régime”. *Melanges de la Casa de Velázquez*, 1977, vol. 13, p. 361–384
- Acheson, J. “Anthropology of fishing.” *Annual Review of Anthropology*, 1981, núm. 10, p. 275–316
- Alberdi Lonbide, Xabier. “La pesca en el litoral de Guipuzkoa durante la Edad Moderna”. *Itsas Memori. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, 2000, núm. 3, p. 99–129
- Alegret, J.L. (ed.) *El Port de Palamós 1902–2002: memòria d'un centenari.* Barcelona: Ports de la Generalitat, 2002.
- Alegret, J.L. “Recursos, espacio e historicidad. La dimensión social de la pesca en el noroeste mediterráneo”. En Symes, D. (ed.) *Europe’s southern waters: management issues and practice.* Oxford [etc.]: Finishing News Books, 1999, p. 55–64
- Alegret, J.L. Garrido, A. *Historia de la Confraria de Pescadors de Palamós.* Palamós: la Confraria, 2004.
- Alegret, J.L. *Les confraries de pescadors: la dimensió social de la pesca a Catalunya.* [Barcelona]: Generalitat de Catalunya. Direcció general de Pesca Marítima, 1987. Disponible en línia a <http://biblioteca.udg.es/gespm/gespm/escritos.htm>.
- Alegret, J.L.; Martí, M. (eds.) *La pesca a Catalunya.* Barcelona: Angle, 2003.
- Amades, J. *Folklore de Catalunya.* Barcelona: Selecta, 1979–1980, vol. 3, p. 823
- Amelang, James. “Institucions no institucionals? Els fonaments de la identitat social a la Barcelona Moderna”. *Pedralbes. Revista d’Història Moderna*, 1993, núm. 13, p. 305–311

- Andreu Tomàs, Agustí. *La Pesca en las albuferas del Delta del Ebro: aspectos etnohistóricos, sociales y tecnológicos*. [Memòria de llicenciatura inèdita]. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 1987.
- Ansola, A. “Una pesca feliz: a propósito de Alfredo Salaregui y sus pósitos de pescadores (1915–1936)”. VIII Congreso de la Asociación Española de Historia Económica (Santiago de Compostela, 13–16 setiembre, 2005). Disponible a http://www.usc.es/estaticos/congresos/histec05/b6_Ansola.pdf.
- Ariño, A. *Temes d’etnologia valenciana: festes rituals i creences*. València: Alfons el Magnànim. Institució Valenciana d’Estudis i Investigació, 1988, 4 vols.
- Arizaga Bolumburu, B. “La pesca en el País Vasco en la Edad Media”. *Itsas Memoria: Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, 2000, núm. 3, p. 13–28
- Barbaza, Y. *El paisatge humà de la Costa Brava*. Barcelona: Edicions 62, 1988 [1^a, 1966], 2 vol.
- *Els béns comunals a la Catalunya Moderna*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1998
- Boadas, J. “Aproximació a les transformacions del litoral català a la primera meitat del segle XVIII. El cas de Sant Feliu de Guíxols”. Dins *Primer Congrés d’Història Moderna de Catalunya*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 1984, vol. 1, p. 267–279
- Bonnassie, P. *La organización del trabajo en Barcelona*. Barcelona: CSIC. Departamento de Estudios Medievales, 1975
- Bosch, J. “Cendres de la pintura: Antoni Rovira i Pau Torrent al retaule de sant Miquel d’Esparreguera (1629–1635)”. *Locus Amoenus*, 1997, núm. 3, p. 79–96
- Braudel. F. *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*. Madrid: Fondo de Cultura Económico, 1993, 2 vol.
- Bresc, H. “La piete des gens en Mediterranée Occidentale aux derniers siecles du Moyen–Age.” Dins Ragosta, R. (comp.) *La genti del Mare Mediterraneo*. Napoli : Lucio Ponti, vol. 1, p. 427–443
- Cabantous, A. “Ponant et Levant aux XVII et XVIIIe siècles: des communautés halieutiques semblables?” Dins Riecau, J.; Cholvy, G. (dirs):

Le Languedoc, le Roussillon et la mer. Des origines à la fin du XXe siècle, París : L'Harmattan, 1992, p. 173–186

- Callahan, W. J. *Iglesia, poder y sociedad en España, 1750–1874*. Madrid: Nerea, 1989
- Capdevila, J.; Garcia, A. *La festa a Catalunya: la festa com a vehicle de sociabilitat i d'expressió política*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.
- Capdevila, S. “El Gremio de Marineros”. Dins *Setmana Santa de Tarragona*, 1930, p. 19–41.
- Carmona, X. “La historiografía marítima de una región pesquera: Galicia”. Dins Di Vittorio, A.; Barciela, C. *La storiografia marittima in Italia e in Spagna in età moderna e contemporanea: tendenze, orientamenti, linee evolutive*. Bari: Caccuci Editori, 2001, p. 21–40.
- Caruana Tomàs, C. *Estudio histórico y jurídico de la Albufera de Valencia: su régimen de aprovechamiento desde la Reconquista hasta nuestros días*. Valencia: Succ. Vives Mora, 1954.
- Casas Homs, Josep M^a. (ed.) Dietari de Jeroni Pujades. *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 1975 vol. 15.
- Castañón, L. “El gremio de mareantes de Gijón”. *Boletín de Estudios Asturianos*, 1982, vol. 36, núm. 107, p. 835–857.
- Colldeforns Lladó, Francisco de P. *Historial de los gremios de mar de Barcelona*. Barcelona: Gráficas Marina, 1951.
- Corbin, A. *El territorio del vacío*. Barcelona: Mondadori, 1993.
- Costa, M.M. “Conflictos de pesca a les mars de Palamós (1571–1576)”. *Estudis del Baix Empordà*, 1995, núm. 14, p. 157–162.
- Dantí, J. “Dels barretiners a vigatans i botiflers: la persistència dels conflictes interns”. *Afers*, 1995, núm. 20, p. 28
- *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Claret, 1998, 3 vols.
- Díez de Casares, D. *La riqueza pesquera en España y las cofradías de pescadores*. Madrid: Editorial Nacional, 1940.
- Domínguez Martín, R. “Sociedad y reproducción de las economías familiares en el norte de España (1800–1860)”. Dins Le Play, F.

Campesinos y pescadores en el Norte de España. Madrid: MAPyA, 1990, p. 171–214.

- Erkoreka, J. “Las cofradías de pescadores de Euskal Herria”. *Euskonews & Medía*, [en línea] núm. 104, 2001, gener, 5. [Data de consulta: 15 Octubre 2004]. Disponible a <http://www.euskonews.com/0104zbk/gaia10402es.html>
- Erkoreka, J. *Análisis histórico-institucional de las cofradías de mareantes del País Vasco*. Vitoria: Gobierno Vasco, 1993.
- Fernández Casanova, C. (Coord.), *Historia da pesca en Galicia*. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela. Servicio de Publicaciones e Intercambio Científico, 1988.
- Fernández, R.; Martínez Shaw, C. “El despliegue de los bous catalanes en el siglo XVIII”. Dins Martínez Shaw, C. (ed.), *Historia moderna, historia en construcción: Economía, Mentalidades y Cultura: Congreso del Centre d'Estudis d'Història Moderna Pierre Vilar (Barcelona, 1996)*. Lleida: Milenio, 1999, vol. 1, p. 61–75.
- Fernández, R. “Historia social, historia en construcción: una década de historia social en el modernismo catalán”. Dins Martínez Shaw, C. (ed.) *Historia moderna, historia en construcción: Economía, Mentalidades y Cultura. Congreso del Centre d'Estudis d'Història Moderna “Pierre Vilar” (Barcelona, 1996)*. Lleida: Editorial Milenio, 1999, vol. 1
- Filgueira, J. *Archivo de Mareantes*. Pontevedra: Instituto Social de la Marina, 1946 [ed. facs. Madrid: Caja Madrid, 1992].
- Fontana, J. *La historia de los hombres*. Barcelona: Crítica, 2001
- Fontana, J. *Europa ante el espejo*. Barcelona, Crítica, 2004
- Garrido, A. *Cofradías y gremios de mar en el noreste de Cataluña (siglos XVIII–XIX): entre la reforma y la resistencia*. [Treball d'assignatura de doctorat]. Girona. Universitat de Girona: Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, 2005. [s.f.]
- Garrido, A. *La pesca a Calonge a la Baixa Edat Mitjana*. [Treball d'assignatura de doctorat]. Girona: Universitat de Girona. Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, 2005.
- Gelabertó, M. “Culto de los santos y sociedad en la Cataluña del Antiguo Régimen”. *Historia Social*, 1992, núm. 13, p. 3–20.

- Gelabertó, M. “Del altar al deshonor: la humillación de los santos en la Cataluña dels Antiguo Régimen. Dins Martínez Shaw, C. (ed.). *Historia moderna, historia en construcció: Economía, Mentalidades y Cultura: Congreso del Centre d'Estudis d'Història Moderna Pierre Vilar (Barcelona, 1996)*. Lleida: Milenio, 1999, vol. 1, p. 443–453
- Gifre, P. “Universitats endeutades y fiscalitat comunitària: les universitats del Comtat d'Empúries, 1659–1705.” *Recerques*, 1995, núm. 33, p. 53–75
- Gutiérrez Vela, R. *Memoria sobre la industria y legislación de pesca, que comprende des del año 1879 a 1884*. Madrid: Vda. Fuentenebros, 1885
- *Historia de la Marina Catalana*. València: Edicions del País Valencià, 2000
- Hofrichter, Robert (coord.) *El mar Mediterráneo: fauna, flora y ecología*. Barcelona: Omega, 2001 p. 524–539
- Huxley, M. B. “Las industria pesquera en el País Vasco peninsular al principio de la Edad Moderna: ¿una edad de oro?”. *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, 2000, núm. 3, p. 29–75
- Iglésias, J. *Pere Gil, S.I. (1551–1622) i la seva Geografia de Catalunya*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia. Institut d'Estudis Catalans, 2002
- *La pluriactivité dans les familles agricoles*. Paris: ARF Editions, 1984
- Lagrée, Michel. *Religion et cultures en Bretagne (1850–1950)*. Paris: Fayard, 1992.
- Llenoart, J; Camarassa, J.M. *La Pesca a Catalunya el 1722: segons un manuscrit de Joan Salvador i Riera*. [Barcelona] : Museu Marítim. Diputació de Barcelona, 1987.
- Llovet, J. *La Matrícula de mar i la província de marina de Mataró al segle XVIII*. Mataró: Rafael Dalmau, 1980.
- Llovet, J. *Mataró: dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*. Mataró: Caixa Leiatana, 2000, p. 167–168
- Llovet, J.M. *La matrícula de mar i la província de Mataró al s. XVIII*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 1980., p. 71–72. També succeí a Lloret.
- López Linaje, L.; Arbex, J.C. *Pesquerías tradicionales y conflictos ecológicos, 1681–1794*. Madrid: MAPyA, 1991.

- López Losa, E. “Derechos de pesca, privilegio y cofradías de mareantes: una aproximación histórico-institucional a la gestión de los recursos pesqueros en el país vasco (XIV-XIX)”. Dins *Cambio Institucional e Historia Económica, VIII Simposio de Historia Económica(Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, 1996.)*.
- López Losa, E. “Derechos de propiedad informales y gestión comunal de las pesquerías en el País Vasco. Un enfoque ecológico-institucional”. *Revista de Historia Económica*, 2003, vol. 21, núm. 1, p. 11-48.
- López Losa, E. “La propiedad en el mar: acceso a los recursos y territorios de pesca: las cofradías de mareantes de la costa vasca (XIV-finales del siglo XIX / principios del XX)”. *Zainak*, 1997, núm. 15, p.199-217
- López Losa, E. *El sector pesquero y la industria transformadora de pescado en el país Vasco (1800-1936) Una historia económica*. [Tesis doctoral inédita]. Bilbao: Universidad del País Vasco. Departamento de Historia e Instituciones Económicas, 1996.
- Madurell, J.M. “L’Almadrava de Tossa i la pesca del corall al Comtat d’Empúries i a la Selva de Mar” *Annals de l’Institut d’Estudis Gironins*, 1981, vol. XXV, núm. 2, p. 29-62.
- Mantecón Movellan, T.A. *Contrarreforma y religiosidad en Cantabria: las cofradías religiosas*. Santander: Universidad de Cantabria, 1990
- Marc Pavé. *Reglamentation et organisation de la pêche côtière en France (1715-1850)*. [tesi doctoral]. Paris: Université Paris IV-Sorbonne, 2000.
- Mària, M. *Renaixement i arquitectura religiosa: Catalunya, 1563-1621*. Barcelona: Edicions UPC, 2001
- Marqués, J. M. “Sant Feliu de Guíxols el 1602”. *Estudi General*, 1981, vol. 1, núm. 1, p. 131-135.
- Marqués, J.M. “Benedicció de barques (1391-1594)”. *Estudis del Baix Empordà*, 1992, núm. 13, p. 5-10
- Marquès, J.M. *Ermites i santuaris de la Diòcesi de Girona*. Girona: Diputació de Girona, 2000.
- Marquès, J.M^a; Micaló, P. *Santa Maria de Palamós*. Palamós: la parròquia, 1987.
- Marquès, J.M^a; Reixach, J. *La parròquia de Santa Maria de Blanes*. Blanes: l’Eix Editorial, 1993, p. 25

- Martínez Sahw, C.; Fernández, R. “La gente de mar en Catalunya en el siglo XVIII”. En *Actas del I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984, p. 553–567.
- Martínez Sahw, C.; Fernández, R. “Per a una història de la societat pagesa tradicional: les formes de treball (IV): Els sistemes de pesca”. *Avenç*, 1982, núm. 33, p. 42–53.
- Martínez Shaw, C. (ed.) *El Derecho y el mar en la España moderna*. Granada: Universidad de Granada. Barcelona: Centre d'Estudis d'Història Moderna Pierre Vilar, 1995.
- Martínez Shaw, C. “La pesca en la Cataluña del siglo XVIII: una panorámica”. *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 1988, vol. 8, núm. 1, p. 323–338.
- Martínez Shaw, C. La renovación de la pesca española en el siglo XVIII”. Dins *Economía Marítima: actas de los XIII encuentros de Historia y Arqueología*. San Fernando: l'Ajuntament, 1998, p. 51–62.
- Martínez Torres, J.A. *Prisioneros de los infieles: vida y rescate de los cautivos cristianos en el norte de África*. Barcelona: Edicions Bellaterra, 2004.
- Marugán Pintós, Begoña. *Paradojas de la modernización: vivencias de los pescadores españoles, de sus condiciones de vida y trabajo*. [tesi doctoral inèdita] Madrid: Universidad Complutense. Departamento de Sociología, 2003
- Massimo Montanari. *L'Alimentazione contadina dell'alto medioevo*. Napoli: Ligurio, 1979
- Masson, Ph. *Le mort et les marins*. Grenoble : Glénat, 1995.
- Mateo, J. *Con arte y parte: Los pescadores de l'Empordà en el siglo XVIII*. [Treball de recerca de doctorat] Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 1999
- Mestre, A. “Religión y cultura en el siglo XVIII español”. Dins Mestre, A. (dir.) *Historia de la Iglesia en España*. Madrid: BAC, 1979, vol. IV, p. 586–743
- Miró, R. “La confraria: observacions per a un anàlisi tipològica”. *Palestra Universitària*, 1991, p. 163–177.

- Molas Ribalta, Pere. *Los gremios barceloneses del siglo XVIII: la estructura corporativa ante el comienzo de la revolución industrial*. Madrid: Confederación Española de Cajas de Ahorro, 1970.
- Moles Ribalta, P. *Los gremios barceloneses del siglo XVIII: la estructura corporativa ante el comienzo de la revolución industrial*. Madrid: Confederación Española de Cajas de Ahorro, 1970.
- Mollat, M. *Europa y el Mar*. Barcelona: Crítica, 1993.
- Mollat, Michel. “Les attitudes des gens de mer devant le danger et devant la mort”. *Ethnologie française*, 1979, vol. 9, núm. 2, p. 191–200.
- Mordrel, Loius. *Les institutions de la pêche maritime: histoire et evolution*. [tesi doctoral]. París: Université de Droit, d'Économie et Sciences Sociales de Paris II, 1972.
- Moreno, I. *Las hermandades andaluzas: una aproximación desde la Antropología*. Sevilla: Universidad de Sevilla. Secretariado de Publicaciones, 1999
- Noguer, J.; Alcoberro, A. *Pirates, corsaris i torres de moros: passat i present de les torres de Palafrugell i de Mont-ras*. Girona: Diputació de Girona. Palafrugell: Ajuntament, 1998.
- Olivares, J. *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustries: conflictivitat social i litigació a la reial Audiència, 1591–1662*. Barcelona: Pagés, 2000
- Pereira Fernández, X.M. “De Cofradía “Do Corpo Santo” a Gremio de Mareantes”. *El Museo de Pontevedra*, 2002, núm. 57, p. 157–169.
- Pla, J. *Cadaqués*. Barcelona: Joventut, 1947, p. 93
- Poggie, J.J. “Ritual adaptation to risk and technological development in ocean fisheries: extrapolations from New England”. *Anthropological Quarterly*, 1980, vol.53, núm.2, p. 122–129
- Pons i Guri, Josep M^a. *El llibre de Santa Cristina de Lloret*. Barcelona: l'autor, 1977.
- Puigvert i Solà, J.M^a. *Església, territori i sociabilitat als segles XVII–XIX*. Vic: Eumo, 2000.

- Puigvert i Solà, J.M^a. *La parròquia rural a Catalunya (segles XVIII–XIX, Bisbat de Girona)* [Tesi doctoral] Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Geografia i Història, 1990. 3. vols.
- Puigvert, J.M. (ed.) *Les visites pastorals: dels orígens medievals a l'època contemporània*. Girona: CCG Edicions, 2003
- Puigvert, J.M. (ed.) *Les visites pastorals: dels orígens medievals a l'època contemporània*. Girona: CCG Edicions, 2003, p. 102
- Puigvert, J.M. "Organització del treball: confraries i oficis: relació de comunicacions i alguns suggeriments". Dins Viròs, Ll. (ed.) *Organització del treball preindustrial: confraries i oficis*. Barcelona: Coordinadora de Centres d'Estudi de Parla Catalana. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, p. 36–40
- Quetglàs, B. *Los gremios de Mallorca*. Palma de Mallorca: Imprenta Politécnica, 1980 [1^a ed. 1939]
- Rahola Escofet, G. *La marina mercant de Cadaqués*. Barcelona: Juventud, 2005.
- Rahola Trèmols, F. "Algunas noticias acerca de las antiguas comunidades de pescadores en el Cabo de Creus." *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Barcelona: Imprenta Casa Provincial de Caridad, 1904, pp. 454–487.
- Réau, L. *Iconographie de l'art chrétien*. Paris: Presses Universitaires de France, 1959, 3 vols.
- Recasens, J.M. "Notícies sobre la pesca i els pescadors de Tarragona (segles XVI i XVII)". *Quaderns d'Història Tarraconense*, 1997, núm. 15, p. 67–118.
- Reira Melis, A. "Jerarquia social i desigualtat alimentària al Mediterrani nord-occidental: la cuina i la taula dels estaments populars". Dins Medina, Xavier (ed.) *L'alimentació mediterrània*. Barcelona: Proa, 1996, p. 73–94.
- Renaud, B. "La "Grande Mer" dans l'Ancient Testament: de la géographie au symbole". Dins *La Bíblia i el Mediterrani (Barcelona, 18–22 setembre, 1995)*. Barcelona: Associació bíblica de Catalunya. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 75–101
- Reynés López, J. *Guerra al Baix Empordà de l'època moderna (mitjan segle XVII–inici segle XVIII)*. La Bisbal d'Empordà: l'Ajuntament, 2001.

- Riera, A. “La aparición de las corporaciones de oficio en Catalunya, 1200–1350.” Dins *Cofradías, gremios y solidaridades en la Europa medieval: actas de la XIX semana de Estudios Medievales de Estella (Estella, 20–24 julio, 1992)*. Pamplona: Gobierno de Navarra, 1993.
- Rodríguez Santamaría, B. *Diccionario de Artes de Pesca de España y sus posesiones*. Madrid: Succ. Rivadeneyra, 1923 [ed. facs. A Coruña: Xunta de Galicia, [s.a.]]
- Rumeu de Armas, A. *Historia de la previsión social en España: cofradías–gremios–hermandades–montepíos*. Madrid: Pegaso, 1944 [Ed. facs. Madrid: El Albir, 1982]
- Sala Vila, M. *Les associacions religioses de laics: l’obreria de Santa Cristrina i les confraries de Sant Pere i Sant Telm: estudi i tractament dels seus fons documentals*. [Treball final de Màster]. Girona: Universitat de Girona, 1996.
- Salas, J. *Historia de la Matrícula de Mar y exámen de varios sistemas de reclutamiento marítimo*. Madrid: Impr. Fontanet, 1870.
- Salerno, F. *La pesca de tonyina amb almadraves: investigacions sobre Canyelles Majors*. [inèdita], [s.d.], 2003.
- Sánchez de Madariaga, E. “Cultura religiosa y sociedad: las cofradías de laicos”. *Historia Social*, 1999, núm. 35, p. 23–42
- Sáñez Reguant, A. *Diccionario Histórico de las Artes de Pesca Nacional*. Madrid, Imprenta de Vda. de Joaquin de Ibarra, 1791–1795, [Ed. facs. Madrid: MAPyA, 1989, 2 vol.]
- Segura Obrero, J. “El Gremio de Pescadores y Mareantes de Cartagena y la reforma marítima de Godoy (1786–1800)”. *Anales de Historia Contemporánea*, 1987, núm. 6, p. 39–57.
- Sella, A.; García, E. *Creences de la mar*. Barcelona: Angle Editorial. Museu Marítim, 2003
- Solà, X. *La reforma catòlica a la muntanya a través de les visites pastorals: els bisbats de Girona i Vic (1587–1800)* [tesi doctoral inèdita] Girona: Universitat de Girona. Departament de Geografia, Història i Història de l’Art, 2005
- Soler. G. *Del bou a la vaca: la pesca d’arrossegament a Catalunya i l’Empordà (1865–1936)*. [Treball de recerca de doctorat]. Girona:

Universitat de Girona. Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, 2002.

- Suárez Álvarez, M. J. “El nobilísimo gremio de mareantes de Luarca”. *Asturiana Medievalia*, 1975, núm. 2, p. 239–257
- Sureda, M. “Una microinstitució religiosa: la congregació dels Dolors de Besalú. (1699–1791)”. *Actes del IV Congrés d’Història Local de Catalunya (Barcelona, 12–13 desembre 1997)*. [en línia]. Barcelona: l’Avenç, 1999. [Data de consulta: 15 maig 2004]. Disponible a www.lavenc.com/web6congres/actes6congres.html
- Sureda, M. *Una microinstitució religiosa: la Congregació dels Dolors de Besalú (1699–1791)*. [Treball de recerca de doctorat] Girona: Universitat de Girona. Departament de Geografia, Història i Història de l’Art, 2000.
- Thompson, E. P. *Costumbres en común*. Barcelona: Crítica, 1995.
- Torres, X, *Els llibres de família de pagès: memòries de pagés, memòries de mas (segles XVI–XVIII)*. Girona: CCG Edicions, 2000.
- Trijueque i Fonalleras, P. *La gent de la vila de Palamós, 1562–1950*. Palamós: l’Ajuntament, 2002.
- Trijueque, P. “Els quatre genets de l’apocalipsi a Palamós”. *Estudis del Baix Empordà*, 1992, núm. 11, p. 45–109.
- Trijueque, P. “L’església parroquial de Santa Maria de Palamós: notes indèdites”. *Estudis del Baix Empordà*, 1993, vol. 12, p. 107–122.
- Trijueque, P. *El convent dels Agustins de Palamós*. Palamós: l’Ajuntament, 1991.
- Trijueque, P. *Pirates, esclaus i captius a Palamós*. Palamós: l’autor, 1999
- Vaqué, J. *Pirates i esclaus a Begur*. Begur : la Parroquia, 1991.
- Vaquer i Catà, J. *Santa Reparada i Begur*. Begur: la Parròquia, 1989
- Varela. E. “Navegar i rezar: devoción y piedad de las gentes de mar barcelonesas (siglos XIV y XV)”. *Auario de Estudios Medievales*, 1999, núm. 29, p. 1119–1132.
- Vázquez Lijo, X.M. *La Matrícula de Mar en el siglo XVIII: las repercusiones socioeconómicas en el Barbanza*. [Tesis de llicenciatura inèdita]. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela, 1998.

- Vázquez Lijo, X.M. *La Matrícula de Mar y sus repercusiones en la Galicia del siglo XVIII*. [Tesis doctoral inédita] Santiago de Compostela. Universidad de Santiago de Compostela, 2005.
- Veny i Clar, J. “Transfusió i adaptació d’ictionims en el Diccionari de Pere Torra (segle XVII)”. Dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalana*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1980, vol. 1
- Vicens Batet, J.M. “Les xarxes y perols de tenyir”. *Revista de Girona*, 1995, núm. 171, p. 69–71.
- Vilà Galí, A.M. *La Confraria de Sant Elm de Lloret*. Lloret: Confraria de Sant Elm, 1998.
- Vilà i Galí, A. M. *La Marina mercant de Lloret de Mar (segles XVIII i XIX)*. Lloret de Mar: l’Ajuntament, 1992.
- Vilà i Galí, A.M. *La confraria de Sant Elm de Lloret*. Lloret: la Confraria, 1998.
- Zalvide, M. de. *Reglamento de navegación y pesca del año 1773 de la provincia marítima de Mataró*, 1773. [Ed. facs. Arenys de Mar: Confraria de Pescadors, 1984].
- Zamora, F. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Barcelona: Curial, 1973
- Zucchitello, M. Homes, *vaixells i mercaderies de Tossa al Grau de València (1459–1703)*. Tossa de mar: Ajuntament, 1991, annex X.